

Masteroppgave

Åarjelsaemiej tjoetje - dolvetje jih daaletje
Sørsamers stemme - fortid og nåtid

Linda Malmbekk Einmo

Musikkvitenskap

02.06.15

Høgskolen i Nesna

Førord

Etter ti års skolegang og en lang og tung kamp mot en alvorlig nyresykdom, har jeg endelig klart det! Jeg har skrevet en mastergradsoppgave i musikkvitenskap og selve masteren har jeg brukt bare to år på. Med enormt med viljestyrke og mye støtte fra venner og familie. Jeg er stolt over meg selv og kan endelig slappe av og klappe meg selv på skulderen. Samtidig må jeg takke alle som har hjulpet meg med skriveprosessen.

Det er mange som skal takkes og jeg vil gjerne nevne alle. Først og fremst går en stor takk til min veileder Ove Larsen. Videre vil jeg takke Sørsamisk skole i Hattfjelldal, Ellen Bull Jonassen Sametinget for hjelp med sørsamisk grammatikk, Bierna Leine Bientie for intervju og Henrik Barruk for hjelp med å identifisere umesamisk språk.

Jeg vil også takke Jarle Skaug for hjelp med å renske hodet, ballkasting og brainstorming. Anne-Lise Wie for god «teknisk» hjelp og min med-masterstudent (dog på en annen skole) John Harald Svaleng Bustnes, for moralsk støtte når frustrasjonen blir for høy. Jeg vil også rette en takk til min samboer Simon Chadwick for enorm støtte og oppmuntring igjennom arbeidsprosessen og for brente ører etter alt mitt «nerdesnakk» om Karl Tirén.

Sist men ikke minst vil jeg rette en ekstra stor takk til Frode Fjellheim for intervju, støtte og hjelp. Den største takken av alle går til Staffan Lundmark som jeg har intervjuet, som har sendt meg mye materiale fra Tirén-arkivet og som det har blitt mange e-poster til, frem og tilbake, for å få rettet i kilder og henvisninger.

Til slutt dedikerer jeg hele masteroppgaven min til mine foreldre, Magne Einmo og Bodil Sæternes Johnsen. Uten deres økonomiske støtte hadde ikke dette vært mulig. Jeg hadde aldri kommet meg til Hattfjelldal eller Umeå for å få gjort viktige besøk og intervju, om det ikke hadde vært for deres hjelp!

1.0 Innhold

1.0 Innhold.....	2
2.0 Innledning.....	4
2.1 Teori og metode.....	5
2.2 Disposisjon.....	9
3.0 Historie.....	12
3.1 Språkskille.....	15
3.2 Åarjelsaemiengiele – Sørsamisk språk.....	17
3.3 Lidelsens veg.....	18
3.4 Læstadianisme.....	20
3.5 Historisk viktige hendelser de siste 100 år.....	21
3.6 Dagens samemantall.....	22
3.7 Samiske dialektområder.....	24
3.8 Gåptoe, gáppte, gákti.....	25
3.9 Vuelie/Vuolle/Luohti.....	26
4.0 Karl Tirén.....	29
4.1 Kilder.....	29
4.2 Starten.....	30
4.3 Innsamlingsreiser 1911.....	35
4.4 Innsamlingsreiser 1912.....	39
4.5 Innsamlingsreiser 1913.....	43
4.6 Fjelljoik, ledemotiv og kuløkk.....	50
4.7 Innsamlingsreiser 1914.....	51
4.8 Etterarbeid.....	53
4.9 Tiréns koffert.....	57

5.0 Frode Fjellheim.....	59
5.1 Sangen vi glemte – Mijjen Vuelieh.....	59
5.2 Joiker fra Tirén-samlingen på ‘Sangen vi Glemte’.....	61
5.3 Frode Fjellheim Jazz Joik Ensemble.....	62
5.4 Joiker fra Tirén-samlingen på ‘Saajve Dans’.....	63
5.5 Transjoik.....	63
5.6 Bierna Leine Bientie.....	65
5.7 Takt og utakt.....	66
5.8 Vekk opp joiken – Russouh vuölieb.....	68
5.9 Dalvedh.....	68
5.10 Andre prosjekt.....	69
6.0 Hattfjelldal.....	71
7.0 Konklusjon.....	74
8.0 Etterord.....	76
9.0 Litteraturliste.....	77
9.1 Lenker.....	78
9.2 Muntlige kilder.....	78
9.3 Dagbøker og annet upublisert materiale.....	79
9.4 Annet.....	79
Vedlegg 1 – Ordliste	80

2.0 Innledning

15. juni 1911 begynte Karl Tirén offisielt sin første innsamlingsreise for å samle inn joiker. På samme dato 104 år senere, er innleveringsfristen min. Etter intens og veldig strukturert jobbing leverer jeg inn min masteroppgave som omhandler Tiréns arbeide og videreføring av det han samlet inn, to uker før fristen. Likevel er det en morsom tilfeldighet at fristen er på samme dato som Tirén begynte med hans innsamlingsreiser.

Jeg har alltid synes at det er spennende med urkulturer. Med musikken, religiøse ritualer, kunst og klesdrakter. Den samiske kulturen har fascinert meg spesielt og det sies i familien min at vi er samer fra blant annet Rana kommune. Hvor langt tilbake det går er usikkert. Noen sier at min oldemor var same, andre sier hun var halvt same og noen sier at en av hennes foreldre var same. På 1800-tallet valgte mange samer, spesielt sørsamer, å gå over til vanlig jordbruk for det var enklere å slippe kulturen og slippe presset de hadde mot seg. Sannsynligvis var min oldemor, eventuelt tippoldemor/-far blant disse som ble gårdsbrukere i stedet.

I dag regnes samer fra Rana som sørsamer. Den nordlige grensen for sørsamisk dialektområde går ved polarsirkelen. Men på 1800-tallet var samer fra Rana umesamer. Den umesamiske kulturen og språket er av de mest utrydningstruede av alle samiske kulturer og umesamisk område strekker seg i dag langs Umeälv på svensk side. Umesamer i dag, selv om de har en egen dialekt som nærmest er et eget språk, regnes som en del av sørsamer.

Siden min bakgrunn da er av sør- og umesamisk art, har jeg ønsket å fokusere oppgaven på dette. Jeg har skrevet om samer generelt, men med et spesielt fokus rettet mot sør. Denne bakgrunnen er også grunnen til valg av tema. Det er en måte for meg å revitalisere min egen arv, som har gått tapt. Jeg ønsker å lære meg om sørsamisk og umesamisk kultur og språk. Jeg hadde fra før av lite kunnskaper, men har igjennom arbeidet med oppgaven lært mye og jeg har enda mer å lære. Kanskje blir det en doktorgradsavhandling av det en dag.

Leseren bør merke seg at det brukes en del samiske ord og uttrykk. Dette gjøres enten for å skille mellom hvor joiker kommer fra, eksempelvis vuelie for sørsamisk joik og luohiti for nordsamisk joik, eller fordi ordene vanskelig lar seg oversette på norsk uten en forklaring. Alle disse ordene er merket med * og er å finne i en alfabetisk ordliste bakerst som er delt inn i Nord-, lule- og sørsamisk liste. Ordene er skrevet i grunnform for å unngå forvirring. Om det er behov for en annen endelse er dette lagt til på norsk med en bindestrek i mellom det samiske ordet og den norske endelsen. (Eks: vuelie-ene)

En del av materialet jeg har arbeidet med, er hentet fra originalnedtegnelser og

dagbøker etter Karl Tirén. Dagbøkene jeg har tilgjengelig er fra et digitaliseringsarbeid hvor alt ble organisert digitalt, men det var i følge Staffan Lundmark et slurvete arbeid og er fullt av feil. Dermed har jeg kontrollert opplysninger hentet fra disse dagbøkene med Staffan Lundmark og med boken «Joiksamlaren Karl Tirén» skrevet av Gunnar Ternhag i tett samarbeid med Lundmark, i 2000. Tirén førte også protokoller over arbeidet han gjorde og dette har jeg ikke fått tilgjengelig. Muligens er det ikke digitalisert enda og man må gå igjennom originalprotokollene som fremdeles befinner seg i DAUM-arkivet i Umeå. Alt dette er tilgjengelig i arkiv i Umeå. Staffan Lundmark kan kontaktes via hans arbeidssted, Västerbottens Museum, hvis det er ønske om å se nærmere på dette.

2.1 Teori og metode

Karl Tiréns arbeid på begynnelsen av 1900-tallet, med innsamling av joiker fra samiske områder i både Norge og Sverige er et meget verdifullt arbeid. Det gir en innsikt i hvordan joikene hørtes ut for 100 år siden og for sørsamer, hvor det er få som har joiketradisjonen i hevd i muntlig overføring fra foreldre til barn, har dette arkivet vært meget viktig for å revitalisere deres egen kultur.

Grunnet dette arbeidet til Tirén og min egen bakgrunn som sør-/umesamer har jeg valgt å fokusere på Karl Tiréns arbeid med en sør- og umesamisk vinkel. I tillegg har jeg sett litt på den sørsamiske kulturen i dag. Hva er tilstanden i dag? Er det noen blant sørsamer som holder joiketradisjonen i hevd? Frode Fjellheim er en av dagens artister som har hatt størst fokus på Tiréns arbeid, sammenliknet med andre utøvere av samisk musikk. Karl Tirén representerer den tradisjonelle joiketradisjonen, mens Frode Fjellheim representerer den moderne joiketradisjonen. Problemstillingen min blir da som følger: Sørsamisk kultur, i tradisjonell og moderne innpakning – med fokus på Karl Tirén.

Bruno Nettl sier at etnomusikologer typisk definerer arbeidet som kvalitativt (Nettl, 2005). Kvalitativ metode defineres av få informanter, en metodensom går dypt inn i et emne eller noen få emner. Motsetningsvis tar kvantitativ metode seg av flere informanter og statistikk (Nettl, 2005). For meg har ikke statistikk vært så veldig viktig, men heller en dypere forskning i innsamlingsreisene Karl Tirén foretok fra 1911-1914 og et dypdykk i arbeidet Frode Fjellheim har gjort i forhold til Tirén-arkivet.

Jeg har sett på hvilke joiker Fjellheim har hentet fra Tirén-arkivet på to av platene han har gitt ut, og laget en skjematisk oversikt over dette. Dette nærmer seg vel delvis kvantitativt arbeid, men det er også et dypdykk i musikken til Fjellheim og vil nok snarere være av

kvalitativ metode.

Jeg har med et kvalitativt blikk sett på innsamlingsreisene til Karl Tirén og prøvd å gjøre rede for opplevelsene Tirén hadde på disse reisene, hvem han møtte, når han møtte de, hvor han møtte de og hvor de kom fra. Videre har jeg med kvalitativt blikk gjort rede for Frode Fjellheims arbeid med Tirén-arkivet, både som ansatt ved Høgskolen i Nord-Trøndelag og som musiker.

Mine metoder er først og fremst bruk av intervju og ikke så mye feltarbeid. Mitt feltarbeid er i form av bruk av internett. Dette kan være en problematisk kilde, for det finnes milliarder av sider med informasjon, skrevet av hvem som helst (Larsen, 2007). Wikipedia er en meget populær tjeneste som tilbyr gratis leksikon. Mange av disse artiklene er meget ufyllende med gode kildehenvisninger. Problematikken ligger heller i at hvem som helst kan endre informasjonen som ligger tilgjengelig, uten å registrere seg.

Problematikk som kan oppstå i dag i forhold til metoder er bruk av internett som feltarbeidsmetode. Dette har blitt diskutert av flere, blant annet Timothy D. Taylor hvor han i hans forskning på moderne musikk er veldig avhengig av internett som feltarbeidsmetode. Via internett har han lett tilgang til nyhetssider, nettsider til plateselskap, artisters egne nettsider osv (Taylor, 1977). Den samme problemstillingen blir tatt opp av Timothy J. Cooley og Gregory Barz i den nyere utgaven av «Shadows in the Field» fra 2008. De introduserer boken med en innledning titulert «Casting Shadows: Fieldwork is Dead! Long Live Fieldwork!». Cooley og Barz mener ikke at feltarbeidet er en metode som bør legges død, men at nye metoder er tatt i bruk i henhold til tidens teknologiske og moralske utvikling og at det tradisjonelle synet på hva feltarbeid bør være, burde legges død (Cooley & Barz, 2007).

Det er viktig å være kildekritisk og ikke ta det skrevne ord for den ultimate sannhet, men dette gjelder spesielt bruk av nettsider som Wikipedia. Jeg har, i mitt feltarbeid, brukt wikipedia som en informasjonskilde hvor jeg har lest om et tema, eksempelvis om hvor langt det Umesamiske dialektområdet har strukket seg i vestlig retning. Dette er fordi det kan være tidvis vanskelig å finne nedskreven og oppdatert litteratur om sørsamisk historie. Hovedkilden jeg har til sørsamisk historie er en bok som ble utgitt i 1980. Mye har skjedd i utvikling av samiske rettigheter siden den gang, da spesielt opprettelsen av sametinget i 1989.

I bruken av wikipedia har jeg ikke tatt informasjonen som står der som en sannhet. Av nettleksikon bruker jeg heller anerkjente leksikon som Store Norske Leksikon (snl.no) som en referansekilde. Dessverre er det noe mangelfullt, med meget korte og lite utfyllende artikler.

For å så sikre at opplysninger jeg finner på wikipedia er sanne, dobbeltsjekker jeg med andre, mer anerkjente kilder som da Store Norske Leksikon og personer som har utdanning og kunnskap i feltet. I tilfellet umesamisk dialektområde har jeg sjekket med lærer i umesamisk i Lycksele, Henrik Barruk, som har bekreftet at opplysningene wikipedia har gitt stemmer. Jeg har da referert til Barruk som kilde i stedet for wikipedia, som i seg selv ikke er en god nok kilde.

Laurent Aubert omtaler forskningsobjektet som «the other», et begrep som Georg Wilhelm Friedrich Hegel var først ute med (Aubert, 2009). Synet på «the other» har endret seg fra et imperialistisk syn til et medmenneskelig og likeverdig syn (Cooley & Barz, 2007). Samtidig med denne endringen, har også metodene endret seg.

Grunnen til denne bruken av internett som feltarbeidsmetode er blant annet at det er mye om den samiske historien som ikke er nedskreven og lett tilgjengelig i bøker. Sørsamer bor også spredd og umesamer som fremdeles har kunnskap om det umesamiske språket er få (J.f. Kapittel «Samiske dialektområder»). Mange av sør- og umesamer som joiker i dag har tatt opp tradisjonen ved å lytte til arkivmateriale (Fjellheim, intervju, 05.05.15, Trondheim). Den gamle muntlige tradisjonen har nesten dødd ut blant sør- og umesamer. Dermed er det vanskelig å være i feltet for å studere deres kunnskaper om joik. Internett blir dermed den beste kilden til feltarbeid.

En historisk undersøkelse er avhengig av bruk av datamateriale (Grønmo, 2004). Karl Tirén, som er hva hoveddelen av denne oppgaven handler om, døde i 1955, men han etterlot seg mye notater, brev og dagbøker. Jeg har brukt intervju og forskning på datamateriale som hovedmetode, hvor jeg har vært i Umeå og snakket med Staffan Lundmark, tidligere ansatt ved Dialekt-, ortnamns-, och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM), som nå har hovedansvar for Tirén-arkivet, blant annet via hans nåværende stilling ved Västerbottens museum i Umeå. Fra Lundmark har jeg fått tilsendt dagbøker, originalmanus til Tiréns bok «Die Lappische Volksmusik», avisutklipp og diverse artikler skrevet av og/eller om Tirén. Dette har vært mitt viktigste kildemateriale i forskningen på joiksamlere Karl Tirén.

Jeg har også vært i Trondheim hvor jeg har intervjuet Frode Fjellheim, som er blant de som –musikalsk sett- har arbeidet mest med Tirén-arkivet i form av transkribering og utgivelser av joiker samlet inn av Tirén, i en modernisert form. Jeg har også gjort telefonintervju av Fjellheim og hatt en del e-postutvekslinger med han.

I januar 2015 besøkte jeg sørsamisk skole i Hattfjelldal, hvor jeg ble vist rundt og

intervjuet lærere og elever. I tillegg har jeg hatt diverse e-postutvekslinger med andre kilder, slik som tidligere nevnte lærer i umesamisk, Henrik Barruk.

Når en starter med et feltarbeid, er man en såkalt «outsider». Du kommer utenifra inn i en gruppe, et miljø, en kultur som er annerledes enn din egen. I løpet av prosessen, er det vanlig at man blir «tatt inn i varmen», forutsatt at forsker opptrer respektfullt. Forskeren går da fra «outsider» til «insider» og får et annet innblikk i hvordan denne gruppen, miljøet eller kulturen er. (Nettl, 2005)

Jeg har en samisk bakgrunn i form av samiske forfedre, men har ikke vokst opp med samisk språk eller kultur og er en «outsider». Arbeidet med en masteroppgave kan være stort, men normalt ikke stort nok til at jeg med full rett kan kalle meg en «insider» etter endt arbeid. Jeg har fått mye mer innsikt i samisk kultur og har lært meg ord og fraser av det sørsamiske språket. Jeg har lært meg mer om hvordan jeg kan se forskjell på de samiske språkene ved å lese det, men kan ikke høre forskjell når det snakkes. Jeg er, etter Nettls definisjon av «insider-outsider», fremdeles en «outsider».

Nettl mener at en fare med å være «outsider» er at en kan påvirke det man studerer. Enten i negativ eller positiv retning. Det er ikke uvanlig at forskere som skal ut i felten, eller på andre måter starter et forskningsarbeid, begynner med en forutinntatt idé om hvordan ting skal utløpe seg. Samtidig kan forskeren som «insider» være påvirket av forskningsobjektet/ene og kan ha en partisk vinkling i arbeidet.

Nicole Beaudry skriver i artikkelen «The Challenges of Human Relations in Ethnographic Enquiry» om hennes spede begynnelse som forsker, hvor hun etter hvert skjønner at alt hun har forventet og alt hun har lest seg til og lært ikke alltid er praktisk brukbart (Beaudry, 2007).

Også Jeff T. Titon skriver om noe liknende i artikkelen «Knowing Fieldwork». «Later, I also realized that structured interviews did not always result in my best understanding.» (Titon, 2007:26) Med dette i bakhodet har jeg prøvd å ikke være forutinntatt. Jeg har hatt en «intervjuguide», en mal jeg tok utgangspunkt i mens jeg har intervjuet, men jeg har også prøvd å la intervjuet flyte og følge opp med spørsmål. Hvis jeg ikke er fleksibel og har en helt ferdig fasit på hvordan jeg ønsker at intervjuet skal gå, da vet jeg allerede svarene og hva er poenget med et intervju da?

«Forskningsintervjuet er en interpersonlig situasjon, en samtale mellom to parter om et emne av felles interesse. I intervjuet skapes kunnskap i skjæringspunktet mellom (inter)

intervjuerens og den intervjuedes synspunkter.» (Kvale & Brinkmann, 2009:121) Jeg har prøvd å være objektiv og ikke forutinntatt i mitt arbeide, men ser vanskeligheten med det siden jeg kjenner en sterk sympati med kampen samer har hatt i historiens løp. Samtidig har jeg prøvd å la samtalen flyte dit intervjuobjektet vil, siden det er den eller de som sitter med den kunnskapen jeg ønsker å få vite.

2.2 Disposisjon

I første del av oppgaven har jeg tatt for meg samenes historie. Først og fremst samene som et helt folkeslag. Hvor kom de fra, når kom de og hvordan kom de. Jeg har etter hvert snevret dette litt inn mot sørsamer. Videre har jeg tatt for meg litt nærmere historie de siste 100 årene, siden det er da den største utviklingen har skjedd, politisk sett.

Samene er et folk, men dialektområdene har forskjeller i språk og kultur og dette er viktig for å forstå hvorfor jeg har delt inn joikene i et videre kapittel etter samiske dialektområder. Dette er også vesentlig for forståelsen av hvorfor noen av de samiske kulturene er mer utrydningstruet enn andre, som igjen bringer meg videre til neste poeng.

Samer ble undertrykket i lang tid av det sørsamene kaller daaro*, altså nordmenn, svensker, finlendere og russere. Dette er noen steder fremdeles gjeldende og denne undertrykkelsen er også den viktigste grunnen til at de samiske kulturene har vært og er til dels truet. Dermed har jeg valgt å skrive om samenes historie, for det er et viktig poeng i forhold til Tiréns arbeid og K. B. Wiklunds oppfordring om å redde joiken. (J.f. kapittel «Starten»)

Det er mange forskjeller og likheter i samisk kultur og deres nasjonaldrakt, kjent som kofte på norsk, har geografiske variasjoner, men samtidig likheter. Jeg har prøvd å kort oppsummere hva disse likhetene og forskjellene er, for å understreke dette som et poeng om forskjeller og likheter i samisk kultur som dukker opp flere ganger i løpet av denne oppgaven. Forskjeller mellom lule- og pitesamisk kofte og ume- og sørsamisk kofte er såpass små at det vil ta opp unødvendig med plass. Hovedpoenget er ikke å skrive om kofter, men om musikk.

Helt til slutt i hovedkapittelet om samisk historie har jeg gitt en forklaring på hva joik er og forskjeller og likheter mellom de tre samiske dialektområdene i Norge. Jeg har støttet meg i forklaringene til Ola Graff, som lenge har forsket på joik, og forklaringene til Frode Fjellheim, men noen av forklaringene er også etter egne observasjoner. Det er lite stoff om akkurat dette og dermed har jeg vært nødt til å ty noe til mitt eget musikalske øre.

Jeg har tatt utgangspunkt i de samiske dialektområdene som finnes i Norge og Sverige, siden det var her Tirén gjorde hans innsamlingsarbeid. Dermed er finske og russiske dialektområder som østsamisk og skoltesamisk og andre, skrevet lite til ingenting om.

Selve hovedkapittelet, med tittelen «Karl Tirén», omhandler kort om hans bakgrunn og videre om hvor hans interesse for samenes sang kom fra. Hoveddelen består av innsamlingsreisene hans fra 1911-1914. Jeg har også skrevet om arbeidet han gjorde etter dette, for han gjorde noen innsamlinger i ettertid i tillegg. Det viktigste grunnlaget for samlingen av joik, både i skriftlig form og som opptak på voksrull, ble gjort under disse fire årene og la til grunn størstedelen av Tiréns arbeid. Dermed har jeg også fokusert på disse årene og gjort rede for hvem, hvor, hva og når.

Frode Fjellheim har gjort mye arbeid med Tirén-arkivet. Han har transkribert flere av joikene og brukt disse enten som del av undervisning på Høgskolen i Nord-Trøndelag, eller som del av andre undervisningsoppdrag og prosjekter. Han har også brukt de i privat sammenheng som musiker og gitt ut egne tolkninger av joiker fra Tirén-arkivet på flere plater, både som soloartist, som del av et band, eller i prosjekt med andre musikalske grupper.

To av albumene Frode Fjellheim har gitt ut, har en klar overvekt av joiker fra Tirén-arkivet. Disse to albumene har jeg undersøkt og lyttet til og sammenliknet med joikene nedskrevet i «Die Lappische Volksmusik» (DLV), boken Karl Tirén gav ut i 1942, og laget et skjema over hvilke nummer disse joikene har i DLV, hva joikeren heter og kommer fra og hva joiken opprinnelig het. Pluss nummer på albumene til Frode Fjellheim og navnet han har gitt joikene.

Fokuset på kapittelet om Frode Fjellheim har en klar vinkling mot Karl Tirén, men det er ikke det eneste arbeidet Fjellheim har drevet med. Han har også gjort mye annet som artist og ellers som er viktig innenfor sørsamisk og samisk kultur. Dette har jeg oppsummert og skrevet litt om, slik at leseren kan få et innblikk i Frode Fjellheim som musiker, ikke bare Frode Fjellheim som sørsame.

Kapitlet om Frode Fjellheim er for det meste basert på intervjuer med Fjellheim. Alt som ikke er fra intervjuer er merket med kildereferanser.

I problemstillingen hentyder det at jeg har sett på sørsamisk kultur i både tradisjonell og i moderne innpakning. Karl Tirén representerer det tradisjonelle, mens Frode Fjellheim representerer det moderne.

Jeg besøkte sørsamisk skole i Hattfjelldal i januar 2015, fordi jeg ønsket å se hvordan det står til med den sørsamiske kulturen i dag. Ungdom fra sørsamisk miljø er de beste representantene for dette og lærere som underviser disse ungdommene er også de som observerer hvordan staa er med dagens sørsamiske ungdom.

Jeg har avsluttet med et kapittel om besøket i Hattfjelldal og beskrevet hva jeg har observert og hva elever og lærere kan fortelle under intervjuer. Både tall fra folketellinger og aktiviteten sørsamiske musikere har hatt i media de siste årene viser hvordan utviklingen har gått og jeg oppsummerer sørsamenes historie fra kapittel 3 med hvordan staa er i dag.

Det har vært et meget spennende arbeid som har gitt mersmak. Jeg ønsker å forske mer på den samiske kulturen og vil en dag gjerne skrive en doktorgradsavhandling om hvordan joikestavelser utvikler seg fra sør til nord og fra øst til vest, med utgangspunkt i arkivmaterialet til Karl Tirén. Jeg håper leseren finner oppgaven like spennende og givende som det har vært for meg i forskningsprosessen!

3.0 Historie

«Hos fenneerne hersker utrolig villskap og en motbydelig fattigdom. De har ingen våpen, ingen hester, intet hjem. Til mat planter, til klær huder, til seng bakken. Deres eneste håp er pilene, som de av mangel på jern setter benspisser på.» -Tacitus (Rogstad, 1980:8)

Sitatet er hentet fra Kaare Granøyen Rogstads bok «Stref i Sør-samenes saga» og er skrevet ned av den romerske historieskriveren Tacitus som levde omkring år 1000 e.kr. Dette er den første kjente nedskrevne kilden som omhandler samer og gir et bilde på hvordan utenforstående oppfattet samene, et primitivt folkeslag (Rogstad, 1980). De samtidige vikingene hadde en annen oppfatning av samer, som det vil bli omtalt senere i dette kapitlet.

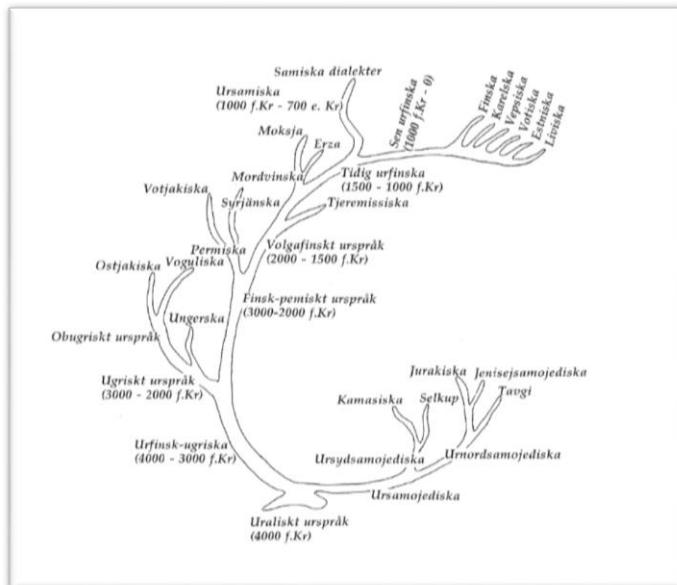
Samene har en lengre historie i Norden og Russland enn bare 1000 år tilbake. I følge Store Norske Leksikon (SNL) er det eldste funnet av bosetning i Finnmark så gammel som opp til 10.000 år tilbake. Det eldste funnet er antatt å være fra rundt år 8000 f.kr. i Alta. Dette er mer kjent som Komsakulturen og det har blitt antatt at den har tilknytning til Fosnakulturen, som er blant de eldste arkeologiske funn gjort i Norge. Rogstad sier at Komsakulturen har tilknytning til samene, men det er ikke gjort noen sikre funn som beviser dette. Det eldste funnet som man vet med sikkerhet er samisk, er rundt 4000 år gammelt. Rogstad mener at Fosnakulturen kan være en forløper til Komsakulturen og at dette opprinnelig er et samisk funn. I følge SNL er det antatt at det var forbindelser mellom disse to kulturene, men at dette er usikkert og at ingen sikre funn har blitt gjort (Rogstad, 1980).

Det finnes to hovedteorier for hvordan samene kom til Norden og Russland: Innvandringsteori og overvintringsteori.

I følge innvandringsteorien fulgte de isen nordover etterhvert som den smeltet og trakk seg tilbake. Avsmelting av Mellomeuropa skjedde for ca 15 000 år siden og skandinavia fulgte etter ca 5-6000 år senere.

En kan anta at samene fulgte reinen, som igjen fulgte isen nordover. Siden de samiske språkene tilhører den finsk-ugriske stammen, har samene antagelig kommet sørfra og vest for Russland via Ungarn, som snakker et ugrisk språk, og Estland. (snl.no). Her har de vandret opp via Russland, spredt seg utover Kolahalvøya, sør og nord i Finland, videre vestover via

Sverige og helt ut til Norskekysten. Her har de også spredd seg sørover og nordover. I Sverige og Norge har de spredd seg lengre sør enn i Finland og Russland. Det kan være naturlig å anta at de dermed ankom Norge og Sverige fra nordsiden og har spredd seg sørover her, med noe begrensede muligheter i østlig og vestlig retning, siden de har møtt på hav de veiene (Rogstad, 1980).

Uralisk språktre. Fra boken «Samerna – Solens och Vindens Folk»

Noen forskere mener heller at samene kom østfra og stammer fra mongolene i Altaifjellene. De har da delt seg, hvor noen vandret vestover og andre vandret øst og nord-øst.

Når man ser på det Uraliske språktreet, blir det vanskelig å forsvare innvandringsteorien i forhold til språkutvikling sørfra. Det mest sannsynlige da er at samene kom østfra.

Overvintringsteorien er den

teorien samene selv tror mest på. "Vi har alltid vært her", sier de selv (Rogstad, 1980). Samene bodde langs de få områdene ved kysten hvor isen hadde trukket seg tilbake. Trekkene samer har utviklet seg ikke fra mongolsk slekt, som innvandringsteorien hevder, men fra deres levevis i kalde, isfrie områder i Norge.

Botaniker og geolog Rolf Nordhagen mente han hadde bevis for at deler av Norge var isfritt under siste istid, i et område som strekker seg fra Varanger i nord til Svartisen i sør:

«På de isfrie områder mente han å kunne påvise at en interglacial menneskeslekt hadde fristet tilværelsen under den lange fimbulvinteren som istida representerte» (Rogstad, 1980:16)

Det er antatt at samene kommer fra området rundt Ural, mens språket deres kommer lengre sør fra. Språket hører til den finsk-urgiske slekten og er beslektet med de samojediske språkene. Disse hører under den uraliske språkfamilien (snl.no). Det har blitt gjort noen arkeologiske funn i Polen som kan tyde på at samene en gang har bodd i det området, som igjen kanskje kan forklare hvorfor deres språk har blitt som det har blitt. Siden polsk er et slavisk språk og de samiske språkene har fått sin helt egen forgreining på språktreet.

Grunnet funnet i Finnmark/Alta, og andre senere funn som er mer beviselig samisk, er det antatt at samene slo seg ned i Finnmark først i Norge. Dette tyder på at de har vandret via Russland og Finland og så til Finnmark hvor de derfra har spredt seg sørover til Sverige og andre deler av Norge. Det er godt mulig at det samiske språket ble påvirket av språk de har møtt i deres vandring nordover og østover. Midt mellom Sverige og Russland -hvis språk begge kommer fra den indoeuropeiske språkstammen- ligger Finland, med et språk som også tilhører finsk-ugrisk. Kanskje har innflytelsen krysset begge veier, men da kommer spørsmålet om hvem som var der først; Samene eller finnene.

Den islandske historikeren Arnar Sigurjonsson sier at troll er et oldnordisk og oldislandsk ord for same. I en brevveksling til Kaare Granøyen Rogstad, sier P. Jæger-Leirvik følgende:

«Siste sommar fekk eg vitjing av ein islandsk historikar, Arnar Sigurjonsson. Han kunne fortelja meg, at nemninga «troll» i oldnorsk og old-islandsk var det same om same. I oldnorske ordbøker finst ikkje dette, men islendingane kan meir historie enn det som står i bøker. Han sa vidare at Hallbjørn Halvtroll på Hrafnista (Ramstad) i Nærø tydde Hallbjørn halvstame, og at mor hans var ei samekvinne. Ho måtte vera den legale kona til Ulf (far hans Hallbjørn) fordi Hallbjørn var odelsman på Hrafnista. Dette ar ikring 100 år før Harald Hårfagre. Denne Hallbjørn er rekna som stamfar til storslektene på Island, m.a. til lovseiingsmanns-ætta, og til menn som Snorre Sturlason.» (Rogstad, 1980:26)

Noe videre bevis for dette er det vanskelig å finne, men det er ikke en umulig tanke at vikingene kalte samene for troll. Eventyr og legender har ofte en rot i virkeligheten og de er gjerne basert på spesielle hendelser eller spesielle skikkelser. Samene var høyt respektert blant vikinger, men også fryktet for de var så trolldomskyndige (Rogstad, 1980). Når en historie skal videreføres blir det ofte overdrivelser, for eksempel blir en fjær til fem høns, og personen det skal fortelles om blir gjerne større av vekst og får større krefter enn det de faktisk har. Det kan godt tenkes at samene var klar over denne frykten og respekten de hadde og at de utnyttet den for å sikre seg fred i deres vandring etter reinsdyrene. Vikingene bodde i landsbyer og tette samfunn, mens samene levde nomadiske liv sammen med nærmeste familie, i små grupper. De kunne dermed være mer utsatt for angrep og hadde færre å forsvare seg med. Samene hadde heller ikke våpen til kamp. Deres kniver og spyd var redskaper brukt til jakt, mattilberedelser og til kunst. Dermed har de latt vikingene tro at de hadde mer makt og legenden om troll har i senere tid blitt til en diger skapning som vandrer alene i skogen. Noen

ødeleggende og andre mer fredelig.

«(...) Dette «fremmede» folk var anderledes, var uberegnelig, var farlig. De kunne ting som andre ikke kunne. De hadde trolldomskrefter. Samene, som i mange ting har vært de underlegne, har spilt på dette. Ved å nytte seg av de formodede trolldomskunster har de hevdet seg og på et vis blitt bygdefolket jevnbyrdige. Slik har samene i hedensk tid fått status ved hjelp av sine «overnaturlige» evner. (...)» (Rogstad, 1980:72)

Dette underbygger teorien om at samene ble sett på som mektige og trollkyndige. Kanskje er det noe i det Sigurjonsson sier om den gamle betydningen av ordet troll, men dette er rene spekulasjoner og selv om hans teori er interessant, kan det ikke bevises.

Som nevnt var samene respektert hos vikingene, men samtidig ble det også utnyttet. Dette kan en finne spor etter i Snorre Sturlassons kongesaga. Blant annet i Halvdan Svartes saga:

«Kong Halvdan satt på Hadeland i julen. Det hendte noe så underlig der juleaften: Da folk hadde gått til bords, og det var en mengde mennesker der, så ble all maten borte fra bordene og alt ølet også. Kongen satt sørgmodig igjen, og alle andre gikk hvert til sitt. Men kongen ville ha greie på hva alt dette kom av, og så lot han fange en finn som hadde kjennskap til litt av hvert, og ville tvinge ham til å si det og pinte ham, men fikk ikke noe ut av ham likevel (...)» (Rogstad, 1980:26)

Videre sier sagaen at Harald, senere kjent med tilnavnet Hårfagre, hjalp denne finnen, eller samene og samene hjalp han tilbake med å spå fremtiden og si at han skulle vinne hele Norge da far hans var død. Det finnes mange flere slike referanser til Finner i flere av kongesagaene, noe som tyder på at de var høyt respektert i førkristen tid. (Rogstad, 1980)

Det har opp igjennom historien vært embetsmenn og kongelige som har forsøkt å beskytte og gi rett til samene, men de fleste forslagene falt igjennom (Thuen, 1980). Med kristendommen kom frelsen og da skulle alle frelses og leve etter kristen skikk. Samene mistet respekten de hadde og ble sett på som barbarer som måtte omvendes til guds ord.

3.1 Språkskille

Når skilte så det samiske språket seg? Når ble det tre samiske språk i Norge og Sverige? Og hvor lenge har sørsamene vært sørsamer?

Rogstad sier at bygdebøker fra sørsamisk område påstår at de kun har vært her i

omtrent 3-400 år. Spør en samene selv, både i Norge og i Sverige sier de: Vi har vært her hele tiden.

Det finnes sagn og arkeologiske funn som peker mot samisk bosetning i sørsamisk dialektområde som er mye eldre enn 400 år. Det finnes også noe skriftlige materialer av nyere tid som omtaler sørsamer så langt tilbake som til middelalderen i blant annet i et brev fra Arnold Ræstad til rektor J. Qvigstad i 1928:

«Lapper ferdedes fra middelalderen i det trondhjemske og i Jemtland (...). Både i det trondhjemske og i Jemtand har lapperne fra gammel tid betalt skatt (...).» (Rogstad , 1980:45)

Lokalt på Helgeland ryktes det at Tore Hund egentlig var Helgelenning, selv om han er oppført i historiske kilder å ha bodd i Troms. Hans opphav er dog ukjent og det er ikke umulig at han kom fra et annet sted enn der han hadde bosatt seg. (snl.no) Blant samer sies det at Tore Hund var egentlig same. (Bientie, intervju, 02.0.14, Nesna) Hvis begge disse påstander stemmer var i såfall en sørsame som levde for 1000 år siden.

Igjen er dette spekulasjoner, men sagn skal en ikke fnyse av. Arkeologer har i senere tid blitt mye flinkere til å lytte til historier lokalbefolkningen forteller og det er ikke uvanlig at disse historiene har bunn i funnene arkeologene gjør. Blant annet har arkeologer lyttet mer til hva sørsamer kan fortelle om deres bosetning. Selv om samene hadde noen markerte rasteplasser, var deres bosetning basert på at naturen skulle dominere. De hadde flyttbare telt av naturmaterialer som tre, lær og ben. Det som ikke var flyttbart var jordgammer, som kort tid etter reisning ble skjult av naturen. Det tar ikke lang tid før naturen overtar slike konstruksjoner og det blir godt skjult i terrenget. En må vite hva en leter etter for å finne det.

Blant annet hadde sørsamer noe som kalles en melkegrop. De gravde en grop i bakken hvor de plasserte magesekken fra et reinsdyr, fylt med melk. Noe av melken slapp igjennom og i jorda som gjorde at jorda endret PH som igjen endret vekstvilkårene. Disse gropene er vanskelig å kjenne igjen, men kjennetegnes ved en sirkelformasjon hvor kun en type plante vokser, som liker litt sur jord (Fjellheim, foredrag, 21.01.14, Bodø).

Mye av skriftlige kilder som omtaler sørsamer spesifikt stammer tilbake til 1600-tallet og rund denne tiden ble også samemantallet innført. Samer skulle inn i manntall. Dermed er det kanskje mer naturlig å anta at sørsamene ikke har vært her lengre enn noen få hundre år. Samene har levd mye i fjellene og utenfor vanlig allfarvei, sørsamene i mye større grad enn nordsamer som har og har hatt egne samfunn og små landsbyer hvor det kun har bodd samer.

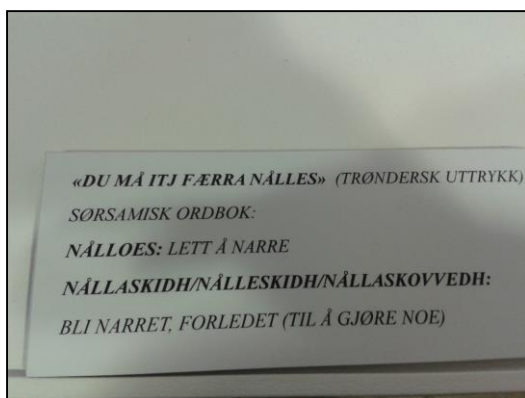
Rogstad mener sørsamene har vært tilstede mye lengre enn bare tilbake til 1600-tallet, men boka hans ble gitt ut i 1980 og mye har skjedd av forskning og funn siden den tid.

Bant annet er det gjort arkeologiske funn av samiske helleristninger som kan dateres flere tusen år bakover. Et stort antall av disse er faktisk funnet i sørsamiske områder. Det går så langt sør som til innsjøen Rogen (Samisk: Rovje), som ligger både på norsk og svensk side og i Norge ligger den i Femundsmarka nasjonalpark (Cocq, Larsson, Heinerud & Hyvönen, 2014).

3.2 Åarjelsaemiengiele – Sørsamisk språk

At språkene og kulturer påvirkes av hverandre er det ingen tvil om. I vår moderne verden med digitale medier, går denne innflytelsen raskere og lettere. Før kom innflytelsen fra handel, når forskjellige folkeslag møttes for å bytte og samtidig slå av en prat med litt sladder om hva som har skjedd siden sist. Når to folkegrupper som snakker forskjellige språk møtes for handel, må noen i en av gruppene ha en viss forståelse for den andre gruppens språk og kultur for at de skal kunne kommunisere med hverandre. Så kan en plukke opp nye uttrykk som kanskje er morsomme og tar dette videre til ens egen gruppe som adopterer uttrykket.

Det finnes flere slike eksempler på dette i samisk språk og kultur som har krysset med den skandinaviske. Blant annet finnes tordenguden Tor i samisk mytologi. Han har fått et annet navn, Dierpmes, men er like fullt en gud som rir over himmelen og skaper lyn og torden. Samtidig har trøndere et uttrykk: Du må itj fårrå/færra nålles, som betyr at du ikke må gjøre noe uoverveid, trø varsomt. Ordet nålles er et ord som er vanskelig å spore tilbake til et

gammelnorsk eller norrønt ord som passer inn i uttrykket. Derimot om en snur seg til sørsamisk finnes ordet "nálloes" som betyr "lett å narre/lett å lure". Dette er spekulasjoner hentet fra utstillingen Dalvedh, med kunst av Sissel M. Bergh og musikk av Frode Fjellheim, men det er ikke usannsynlige spekulasjoner. Ordene likner hverandre og betydningen av trønderuttrykket og betydningen av

det sørsamiske ordet gir en logisk sammenheng.

Hvordan har så samenes språk blitt delt opp i de språkene en finner i dag? Samene regner seg som ett folk, men de har små kulturelle forskjeller og store forskjeller i språk. I Norge finnes nordsamisk dialektområde, lulesamisk dialektområde og sørsamisk

dialektområde. Sørsamisk område, i Norge, strekker seg omtrent fra Hedmark i sør til Saltfjellet i nord. Videre finner en lulesamisk område som strekker seg til Ofoten i nord og etter dette er det nordsamisk område (snl.no).

Sørsamisk og nordsamisk regnes for å være like forskjellig som norsk og islandsk. De har mange likhetstrekk, men samtidig store forskjeller. Når en sørsame sier "God dag" sier han "Buerie biejjie"* mens en nordsame sier "Buorre beaivi"*. Disse ordene har mange like trekk. Derimot finner en store forskjeller som i ordene vuelie* og luohiti*, altså sør- og nordsamisk for joikemelodi. De betyr det samme, men er to vidt forskjellige ord. Samtidig sier lulesamene vuolle* som likner mer på det sørsamiske.

Sørsamisk dialektområde innbefatter blant annet Umesamisk, som en finner på svensk side i Västerbottens län. Umesamisk regnes for å være mer truet enn det sørsamiske skriftspråket og det jobbes med å lage et eget skriftspråk for umesamisk, for det er såpass forskjellig fra sørsamisk at det ikke fungerer å bruke det som skriftspråk. Dette problemet finner en også i andre sørsamiske områder, men ikke i samme grad.

Den samiske kulturen har lenge vært truet på grunn av press utenfra til å bli kristne og til å bli «folk», som overkikador Nissen uttrykte på det tredje samiske landsmøtet i 1921. (J.f. kapittel «Historisk viktige hendelser de siste 100 år») Den sørsamiske har spesielt vært under press, som tidligere nevnt. Dette har truet kulturen og språket i mye større grad enn andre samiske områder og det antas at det finnes omtrent 300 sørsamer i dag som snakker sørsamisk som 1. morsmål. De siste tiårene har det blitt gjort store tiltak for å endre på denne utviklingen.

3.3 Lidelsens veg

Fra respekten samene hadde under vikingtiden og frem i tid, etter kristendommen gjorde inntok har det vært en lang og tung vei å gå. Det finnes mange historier fra noen få hundre år tilbake som kan bekrefte at samene ikke hadde det lett. Det kunne være alt fra at de ble drevet fra deres hjemsted fordi norske eller svenske bønder skulle ha området til dyrking og til bestialske drap av hele familier. Det har vært en lidelsens veg.

I land der folket bor spredt over større geografiske områder, er det vanskeligere å omvende til en annen religion enn i mindre land der folket bor tettere. Det var nok en god del mindre folk i verden for 1000 år siden enn det er i dag, men selv da var England geografisk mindre enn Norge som hadde litt andre grenser da enn nå. Blant annet er det et kjent historisk faktum at Jamtland og Härjedalen var norsk. England var lettere å kristne og de ble omvendt

lenge før vikingene. Når Olav Trygvasson ble gjort til helgenen etter hans død, skjøt kristningen fart i landet, men det måtte likevel gå gradvis:

«Forøvrig gikk nok det første kristningsarbeidet både i Sverige og Norge ut på å få folk til å overholde en del ytre bud og påbud, - forskrifter av forskjellige slag. Det ble mindre spurt etter personlig levende trosbevisning. Tida var ikke moden for dette ennå.» (Rogstad, 1980:78)

Folk fikk sysle med sitt i en viss grad, men trolldom skulle det ikke være snakk om. Kristendommen fordømte trolldom og dermed også nåejtie* og deres arbeid. Runebomma var sentral for mange nåejtie*, de ble brukt i ritualer, til meditasjon og for å underbygge vuelie*, vuolle* og luohiti*. Dette ble sett på av kristne som hedenske redskaper og de måtte brennes. Veldig få originale runebommer eksisterer i dag, samene risikerte ganske harde straffer for å skjule runebommene og veldig få tok da en slik risiko.

Når samene mistet retten til å utøve deres tro, mistet de også respekten de hadde. De fortsatte å utøve deres skikk og kultur og deres nomadiske liv hvor de fulgte reinens beite – og siden gjette reinen etter at de temte den. Dermed ble de sett på som mindreverdige dyr. De levde villmannens liv med å leve i telt og jordhytter, i stedet for i hus i aksepterte samfunn som resten av Nordens borgere.

Det er nedtegnet i norsk historie ganske mange grusomme handlinger utført av befolkningen, mye ble utført av birkarler. Disse var handelsmenn og skatteoppkrevere. De var befalt av svenskekongen til å kreve skatt fra samene, såkalt sameskatt. Dette utnyttet ofte birkarlene på det groveste og det sies at det samiske ordet for satan, Bærgalak, kommer fra navnet birkarl. Kong Karl IX av Sverige forbød birkarlenes trakassering av samene og i tillegg fikk han utdannet 16 samiske gutter, hvor de flinkeste ble prester. Karl IX har også fått tilnavnet Samenes Konge (Rogstad, 1980).

Disse nedtegnelsene er fra 16-, 17- og 1800-tallet og de ble også utført av lovens håndhevere, som lensmenn. En historie fra 1661 på Tynset om en rettssak skjer følgende: Det var en rettssak hvor samene anklages for at de skyter viltet for bøndene. Samene var ikke tilstede under rettssaken, noe som ikke var uvanlig. Fogden gir almuen skriftlig tillatelse til å ta alle «stripfinner» som de måtte treffe på skogene og ta alt de eide (Rogstad, 1980).

I en annen historie fra 1630 hadde en nordmann, Jon i Haltdalen, kjøpt rein av en same. På veien hjem hadde han mistet reinen og han trodde at samens kone hadde gandet reinen hjem igjen. 22 år senere er han på fisketur med tre andre nordmenn og ei jente. Her får

han innfallet at han skal dra tilbake til der han kjøpte reinen og få gjort opp tapet. Alle fem drar avsted og underveis møter de tre bønder som slår seg sammen med de. De blir enige om å ta hele samefamilien av dage.

Tidlig neste dag kommer de til leiren hvor samefamilien holder til. Det har gått såpass lang tid at det neppe er samme familien som bor der, siden samene flytter på seg og ofte bruker hverandres rasteplass. Der skyter de først mannen i familien og så hans hustru og deretter en av sønnene. Ei lita jente på 3 år slår de ihjel med en øksehammer. En 8 år gammel gutt blir myrdet senere på dagen et stykke lengre ned i dalen fra rasteplassen. Samefamiliens eiendeler delte de mellom seg.

Ryktet om denne hendelsen gikk raskt og befallingsmannen, Nils Larsson Warg arresterte de tre bøndene. De ble senere dømt til døden. Det fremgår også i et brev fra lensherre Fredrik Urne at samme år var en av de 4 nordmennene, antagelig Jon, dømt til døden. De øvrige ble sent til Herjedalen for å få dommen avrettet der. (Rogstad, 1980)

Heldigvis fikk disse sin straff for deres handling, men samtidig viser denne nedtegnelsen, sammen med andre, hvor lite respekt samene hadde. De ble sett på som dyr og ble behandlet deretter av mange. Samenes «skrekk» for papirarbeid og rettslige instanser gjorde det vanskelig for de å opparbeide noen rettigheter og respekt. (Rogstad, 1980) Dette lå naturlig i at de hadde mange dårlige erfaringer med lensmenn, lensherrer og fogder.

Disse historiene er bare noen få av de som finnes i gamle logger. Det er et utall av nedskrevne historier som forteller om hvordan samene ble behandlet og det viser at veien til rettighetene de har i dag har vært lang og tung.

3.4 Læstadianisme

Lars Levi Læstadius (1800-1861) var svensk-samiskgeistlig. Hans lære var strengt luthersk og hans samiske bakgrunn gjorde han populær blant samene. Tidligere skulle prester preke på latin. Dette endret seg da den lutherske tro overtok for den katolske, men det var likevel utenkelig for prester å preke på et annet språk enn det som var anerkjent som landets skriftspråk. I Skandinavia var skriftspråkene dansk og svensk på 1800-tallet. Læstadius var same og kunne preke til samene på deres eget språk. De forstod han og de respekterte han, likesom han respekterte de. Læstadius ble meget populær blant mange samer fordi de ikke følte seg mindreverdige og dermed fikk hans lære et bedre grep enn andre prester som prekte på svensk og dansk.

Læstadius lære var streng og blant læstadianere var bruken av alkohol strengt forbudt. Likeså var dans, røyk og alle former for sang som ikke var salmesang. Joik skulle ikke utøves, det var syndens sang og dette henger igjen blant mange læstadianere i dag, som til og med fordømmer deres egen kultur og deres eget språk. Læstadius tilbød et alternativ til alkoholismen som dominerte blant mange samer, brukt som et kontrollmiddel av birkarlene.

3.5 Historisk viktige hendelser de siste 100 år

Det er først de siste hundre årene at samene har gjort større grep for å endre på deres rettigheter. Det ble etterhvert flere samer som tok utdanning, de fleste som prester. Dette førte til at de fikk forståelse for og innsyn i byråkratiet de tidligere hadde fryktet. Dette ble brukt for å sikre rettigheter, men det har likevel vært et 100 år langt arbeid for å komme så langt som de har i dag:

1904: Lapparnas Centralförbund opprettes i Sverige. Omfatter først bare samer i Åsele-området, men de ønsket at alle samer skulle være en del av det.

1907: Søndre Trondhjems Amts Lappeforening ble opprettet av Daniel Mortensen. Ønsket også å inkludere alle samer.

1908: Nordre Trondhjems Amts Lappeforening startet av samme mann.

Mens Norge var i union med Sverige falt samenes rettigheter under det som het «lappelov» hvor samene fikk en viss rett til bruk av land til beite. Da Norge fikk egen konge i 1905, forsvant denne loven i landet. I Sverige derimot ble loven styrket.

1909: Waren Sarde (Fjellets Røst). Første samiske avis, startet av de tre ovenfornevnte foreningene.

1917: Første samiske landsmøte. Avholdt i Trondheim med deltakere fra alle «samefylker»

1918: Første landsmøte i Sverige, det ble regnet som det andre i historisk perspektiv. Samene har alltid vært og er fremdeles ett folkeslag uavhengig av grensene i norden/Russland.

1921: Tredje landsmøtet avholdt. Tre statsrepresentanter var tilstede. De mer eller mindre kuppet møtet. Det ble vedtatt en resolusjon om å få statsinternatskole for samebarn. Statlige representanter mente barna skulle bare lære norsk. Samene mente det måtte være en skole basert på at barna var fra en annen kultur med et annet språk. Det ble stille etter dette møtet, blant annet på grunn av kuppet men også fordi Mortensen døde i 1924. Sønnen drev avisen videre i 1 år, men dette døde også ut.

Det ble avholdt årlige sommerstevner på Majavatn og her ble det lagt planer for å jobbe videre med samers rettigheter, men de ønsket ikke å flere møter i den gamle foreningen hvor reindriftsinspektør Nissen var utpekt som overkikador. Hans syn på samer hadde tidligere blitt

gjort ganske så klart: De bør slutte å drive med rein og få seg ordentlige jobber. Siste møtet ble avholdt i 1940, så brøt krigen ut og planer ble lagt på is.

1948: Nok et landsmøte. Norges Reindriftssamers Landsforening ble stiftet. Første formann ble Lars Danielsen, sønn av Daniel Mortensen.

1953: Første nordiske samekonferanse i Jokkmokk

1964: Norsk Sameråd stiftes

1968: Norske Samers Riksforbund/Norgga Samiid Riikasearvi (NSR) ble startet i Kautokeino. Dette forbundet eksisterer enda.

1987: Sametinget (Nordsamisk: Sámediggi, Lulesamisk: Sámedigge, Sørsamisk: Saemiedigkie) ble opprettet.

1989: Sametinget ble offisielt åpnet.

Sametingets områder: Alle saker som etter tingets oppfatning berører den samiske folkegruppa. Forvalter også en del ansvarsområder delegert fra staten og konsulteres av myndighetene i flere saker. Sametinget avløste det som en gang het Norsk Sameråd. De har valg hvert 4. år, samtidig som stortingsvalget. Aili Keskitalo er nåværende (2013-2017) president. (Rogstad, 1980/nsl.no/sametinget.no)

Definisjonen på å være same har tidligere vært ganske diffus og det var nok at en var håndverker som drev med reinsdyrskinn eller horn (Thuen, 1980). Senere har Sametinget endret dette og en må ha minst 1 forfar som har/hadde samisk som et morsmål, maks 4 generasjoner bakover.

Norge og spesielt, Sverige har vært foregangsland på samiske rettigheter, i forhold til Finland og Russland. Russland har vært en såkalt versting og ikke før i 2010 ble det stiftet et russisk sameting. Men både Norge og Sverige har også sine svin på skogen, som det fremgår tydelig i tidligere kapittel.

3.6 Dagens samemanntall

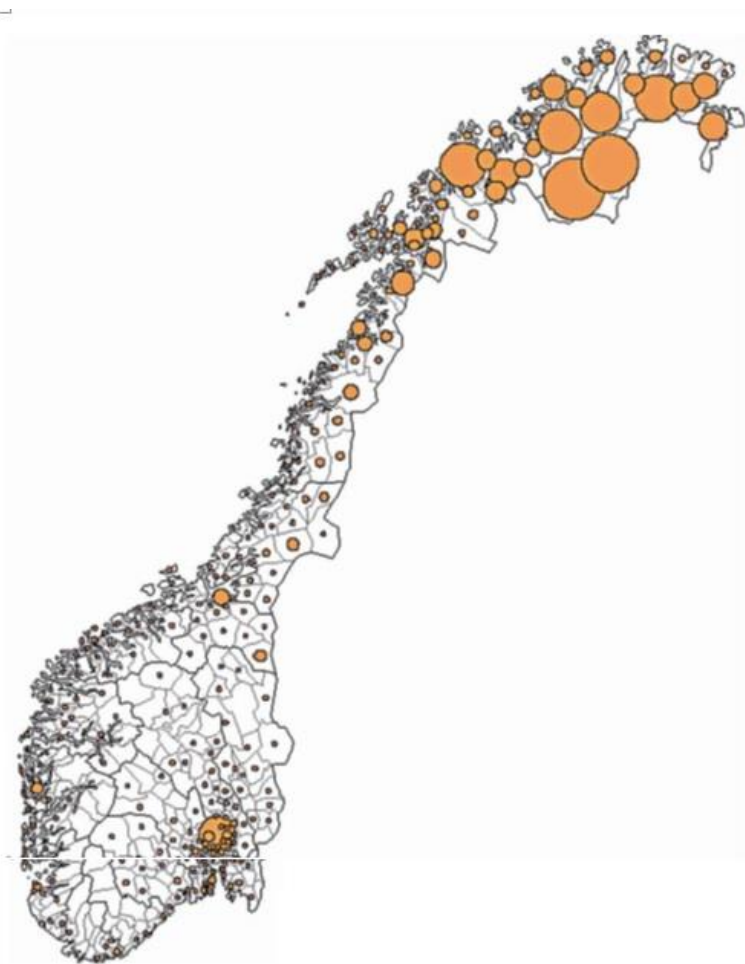
Den såkalte samerasismen stiller sterkt til og med i dag. Et eksempel er folk med samiske forfedre som har meldt seg inn i samemanntallet kun for å stemme i mot samene. Dette eksemplet er fra en anonym kilde som forteller om slektninger som har gjort akkurat dette.

Samtidig ser en også endringer andre veien, hvor folk som er eksempelvis etnisk norsk, men med en samisk bestemor som melder seg inn i samemanntallet for de er stolte av deres bakgrunn og vil regne seg som samisk like mye som norsk. (A.G. Bientie, foredrag, 02.10.14, HiNesna) Det virker som det er et flertall som er stolte over deres samiske

bakgrunn, enn det motsatte.

Ifølge et dokument fra Sametinget, «Samiske tall forteller», er telling av samer eller folk med samisk ætt vanskelig. Det er ikke vanlig under folketellinger i Norge å spørre om etnisk bakgrunn og de som er innmeldt i samemantallet med stemmerett er ikke representativt for det faktiske antallet (Samiske tall forteller, 2008).

Samemantallet teller ikke bare et skille mellom de som har registrert seg for stemmerett og de som ikke har registrert seg for stemmerett. I tillegg er det også en telling for registrerte reindriftssamer. Noen av de som er registrert som reindriftssamer, er ikke

nødvendigvis registrert i samemantallet eller registrert for stemmerett. Samtidig er det skille for de som er over 18 og kan ha stemmerett og de som er under 18 og ikke har stemmerett.

Folketellinga over sørsamer er enda vanskeligere siden sørsamer bor mer spredt og samtidig er det flere blant sørsamer som ikke regner seg som same av forskjellige grunner.

Til venstre er det en punktoversikt over samer med stemmerett i manntallet, delt opp etter kommuner.

Det er dermed vanskelig å gi et nøyaktig antall på hvor mange sørsamer som eksisterer i Norge i dag og en slik oversikt som ovenfor er en bedre kilde. Det er anslagsvis 40 000 samer i Norge i dag totalt og 17 000 i Sverige (snl.no).

3.7 Samiske dialektområder

I Norge strekker sørsamisk område seg omtrent fra polarsirkelen i nord, til Hedemark i sør. Lulesamisk område strekker seg fra Saltfjellet i sør til Ofoten i Nord og nordsamisk område strekker seg da videre nordover og igjennom Troms og Finnmark fylke. Ellers finner vi samer i Finland, da nordsamer, skoltesamer og enaresamer og i Russland skoltesamer.

I tillegg til sør-, lule- og nordsamisk, finnes det pite- og umesamiske områder i Sverige. Umesamisk område ligger rundt Umeälv i Sverige og pitesamisk område ligger rundt Piteälv. Fra gammelt av strakk både pite- og umesamisk område seg inn i Norge, men etter grenseinndelinga av Norge og Sverige i 1905 valgte en del av samene å være svenske. De som var igjen på norsk side var så få at deres kultur og språk antagelig smeltet inn i de sør- og lulesamiske delene. Pitesamisk regnes for å ligge under lulesamisk dialektområde, på grunn av likheten, men språket er ekstremt truet i dag og de har fått et eget skriftspråk. Umesamisk regnes å være under sørsamisk område grunnet likhetene, men umesamisk regnes også for å være et tilnærmet dødt språk. Ekstremt få samer snakker i dag umesamisk og det gjøres grep for å prøve å bevare språket, som er mye mer truet enn sørsamisk. I følge Ethnologue, languages of the world, er det registrert 300 sørsamer i Norge og 300 i Sverige. Hvor mange av disse som snakker sørsamisk som 1. morsmål er uvisst, men språket er registrert i Ethnologue som truet. Umesamisk står det enda dårligere til med. Her er det omtrent bare de eldste umesamene som behersker språket. Ethnologue bruker en klassifisering av hvor truet et språk er på en skala som rangeres fra 0-1-2-3-4-5-6a-6b-7-8a-8b-9-10. 1 vil si at språket brukes som 1 morsmål. De kodes også med farger. Et språk lilla betyr det at språket brukes daglig og blir bevart av institusjoner, som foreksempel skoler. Et språk sort betyr det at det er utdødd. Fargene er klassifisert i en skala fra mest brukt til minst brukt slik: Lilla, blå, grønn, gul, rød og sort. Norsk er klassifisert som 1 lilla. Altså er det ikke et truet språk. Sørsamisk er klassifisert som 2 lilla. Det vil si at det er nok mennesker som snakker språket til at det ikke regnes som veldig truet, men det er ikke nok som har det som første morsmål. Umesamisk har klassifiseringen 8b rød. Det vil si at språket er tilnærmet utdødd. Det er kun mennesker som har passert en reproduserende alder som snakker språket og ingen barn blir oppdratt med det. (ethnologue.com) Nå jobbes det bl.a. med å utvikle et eget skriftspråk for umesamisk, i et grep for å prøve å revitalisere det. Det er mange umesamiske ord som er så ulikt sørsamisk at det ikke er mulig å bruke som skriftspråk.

3.8 Gåptoe, gáppte og gákti

Gåptoe*/Gáppte*/Gákti* (kofte) har også store likheter og store forskjeller. De samiske fargene, grønn, rød, blå og gul, går igjen i de fleste gåptoe-r* går igjen. Noen sørsamer og lulesamer velger å bruke en annen grunnfarge som svart eller hvit, men det vanligste er en blå gåptoe med rød, gul og grønn pynt. Noen, også nordsamer, har en rød grunnfarge. Variasjoner finnes innenfor alle de tre dialektområdene og mer og mer i moderne tid, men i hovedtrekk er dette det de fleste samer bruker.

Forskjellene finnes i detaljene. En nordamisk gákti* er typisk blå. Noen har en slags frynse nederst på drakten, både den kvinnelige og den mannlige, som er farget rød og hvit. Vanligvis har de et delvis korsformet mønster på brystet som går omtrent fra øverst på magen og opp til halsen. Variasjoner mellom gákti-er* kan være stor og noen har mye gult, med gule striper som går over skuldrene og langs ryggen, men dette «korset» går igjen i de fleste variasjonene.

Det er også forskjeller på beltet, hvordan en bærer kniven osv. alt etter om en er gift, enke eller ugift. Dette kommer til syne på den sørsamiske gåptoe-n* hvor kvinner skal sømmen på lua, vottene og ermet være skjult, mens hos menn skal den være åpen. Hos enkemenn skal sømmen være skjult som hos kvinnene. (Fra lærer i duedtie* på sørsamisk skole i Hattfjelldal 29.01.15) som har forskjeller på detaljer i sømmen. Den sørsamiske drakten er blå, med rød, gult og grønt som striper nederst på ermene, i kragen og nedover brystet. Den har et bryststykke som skal ligge delvis under draktens krage. Her kommer familieforskjellene til syne i de forskjellige mønstrene. Gul er mye mindre i bruk på en gåptoe.

Den lulesamiske drakten, gáppte*, likner i større grad på den sørsamiske enn den nordsamiske, men har mye mindre pynt enn både gåptoe* og gákti*. Den har et liknende bryststykke som den sørsamiske, men med mindre detaljer. Hos lulesamene er det også mer vanlig med andre grunnfarger som sort eller hvit. Disse forskjellene i grunnfarger har blitt mer og mer vanlig i dagens samfunn, hvor mange velger å lage seg en gåptoe laget for moderne fest, en «disko-gåtpoe». (A.G. Bientie, foredrag, 02.10.14 HiNesna)

Det finnes omlag 10 forskjellige drakter som sier noe om hvor de kommer fra, men med små variasjoner i detaljer som viser hvilken familie de tilhører. Disse går på tvers av landegrensene, for samene er ett folk til tross for nasjonal tilhørighet. Noen likheter er heller ikke til å komme i fra. Grunnfargen er hos de fleste, blå, men uansett hva grunnfargen er vil

alltid de samme fargene gå igjen: Blå, rød, grønn og gul, slik som i det samiske flagget.

3.9 Vuelie/Vuolle/Luohti

Ordet joik er den samiske musikkformen og kommer fra det samiske ordet «jouigat» som betyr å joike (Graff, 1993). Dette er et felles ord for hele det samiske området, men samtidig har de forskjellige dialektområdene forskjellige ord for en joikemelodi. Nordsamene sier luothi, lulesamer og pitesamer sier vuolle, umesamene sier vuolie og sørsamene sier vuelie.

Slike forskjeller finner en igjen i vuelie*/vuolle*/luothi*. Det er likheter som viser at de alle er samme folket, men forskjeller som viser deres geografiske spredning og påvirkning fra naturen rundt eller andre folk de har møtt på.

Likheter i joik er at den ikke er om noe. Joiken er ikke om fjellet, joiken er fjellet. Den er ikke om reinen, den er reinen.

Det finnes dyrejoiker, personjoiker, rituelle joiker, stedsjoiker og fortellende joiker. Karl Tirén mente at man kunne dele joikene opp i 14 typer joiker: Kosmos, landskap, sjøer og elver og vær, ville dyr, tamme dyr, fugler og «lavere dyr», mennesker, ånde verden. Stallo (et slags samisk troll), følelsesliv, forskjellige motiv (Ild, byer, land, gruve, tog¹ osv). Samtidig nevner og ulike sanggrupper (Arbeidssang, friersang, religiøs sang, voggensang osv.) (Graff, 1993:401)². Ola Graff, i en artikkel i boken «Fanitullen» bruker en kortere kategorisering slik som de fem over. Dette er enklere enn Tiréns klassifisering som går litt nærmere inn på kategoriene joik befinner seg innen. Kort sagt kan joik være alt mulig rart, men med en kategorisering er det lettere å forklare og forstå hva joik er.

Dyrejoiker har ofte med karakteristikk til dyret som joikes. Joikes ulven, kan joikeren f.eks. ta med ulvens spesielle og luntende måte å løpe på, ved å variere toner og lyder som kan minne om løping. Ulvens ul og bjeffing kan etterliknes.

I en personjoik, joikes en spesiell person, eller flere spesielle personer og

¹ Ola graff skriver i «Om kjæresten min vil jeg joike» at Sametinget ble åpnet med en joik som var laget til sametinget. Dette vakte reaksjoner hos eldre siden det ikke var tradisjon å joike noe abstrakt, eller et dødt objekt som hus, likevel nevner Tirén blant annet togjoiker, fra nesten 100 år tidligere. (Graff, 2004)

² Et lite problem med artikkelen av Ola Graff fra «Fanitullen» er at han omtaler samiske områder i Norge som nord- og sørsamisk. Lulesamisk er ikke nevnt og om han mener lulesamisk område som en del av nord, eller sør er usikkert. Han kaller også sørsamisk joikemelodi for vuolle, som er lulesamisk. Starten av artikkelen hans viser et bilde med oversikt over dialektområdene i Norge, Sverige, Finland og Russland. Dette inkluderer ume-, pite- og lulesamisk og det er ingen tvil om at Graff er bekjent med disse, men det blir forvirrende å forstå hva han mener med en såpass grov inndeling som bare nord og sør.

karakteristikk kan etterliknes i joiken. Eksempelvis kan det være et personlighetstrekk som joikeren liker spesielt. Joikes en partner, kan melodien for eksempel være kjærlig.

Rituelle joiker er blant de joiketradisjonene som har eldst røtter. I følge samisk mytologi fikk samene joiken som en gave fra gudene og nåejtie-n* er den som binder gudenes verden, de dødes verden og de levendes verden. Rituelle joiker er ofte messende og beregnet på at nåejtie-n* skal bruke det som en meditasjonsteknikk eller for å dysse andre inn i en transe.

Stedsjoiker er et sted, et land, en by eller ei bygd, et fjell, ei slette, et vann osv. Det finnes flere fjell i Norge som fra gammelt av regnes som hellig av samene og disse fjellene joikes. «Oxstinderne», joik nr. 94 i «Die Lappische Volksmusik», er et spesielt formet fjell, Okstindan, i Hemnes kommune som er lett å joike for en dreven joiker. Joikeren kan da la melodien følge tindene på fjellet opp og ned.

Fortellende joik forteller en historie, for eksempel om en bjørnejakt, om kona som gikk etter vann og falt og brakk foten. Den kan også fortelle om veien fra et sted til et annet.

Vuelie*, sørsamisk joikemelodi, kan karakteriseres som mer messende enn annen joik, men det er en påstand ikke fakta. Stavelsene går som oftest i na-ne-nå, men kan variere i andre stavelser (Fjellheim, forelesning 21.01.14, Bodø). Vuelie-n* er ofte kort, men den gjentas om igjen med litt variasjon fra hver gang den gjentas. Vuelie-n* har glidetoner som en ikke finner igjen i nordsamisk joik (Graff, 1993).

Vuolle*, lulesamisk joikemelodi, har –i likhet med sørsamisk- flere variasjoner i stavelser. Ofte kan en høre stavelser som valla-valla eller vele-vele. Disse stavelsene finner en også blant pitesamer. Lulesamer kan også bruke stavelser som lo-le-la, men den største variasjonen i forhold til nord- og sørsamisk er at lulesamer bruker mer ord og tekst enn det som er typisk for nord- og sørsamisk joik.

Luohti*, nordsamisk joikemelodi er den typen joik som har blitt mest kjent igjennom media. Nordsamiske joikestavelser er oftest hey-a-lo-le-la, men også den kan variere med andre stavelser. Den er gjerne lengre enn det sørsamisk joik er og Ola Graff sier den ofte er pentaton (Graff, 1993). Dette kan påstås om joik fra andre dialektområder også, men dette varierer veldig og ikke alt av f.eks. Tirén-materialet er pentatont av det som er fra sør. Frode Fjellheim sier også at det ikke alltid nødvendigvis er pentatont (Fjellheim, intervju, 05.05.15, Trondheim).

Et viktig aspekt å ha i bakhodet når en skal dele inn joiker slik som det er gjort ovenfor her, er at variasjonene ikke bare går fra nord til sør, men også fra øst til vest. Noen ganger er forskjellene så store at det høres helt forskjellig ut mellom to tettsteder som ligger geografisk nært hverandre (Fjellheim, forelesning 21.01.14, Bodø). Stavelsene kan også variere stort fra øst til vest.

Et sangteknisk fellestrekk er det Frode Fjellheim kaller for joikemuskelen (Fjellheim, forelesning 21.01.14, Bodø). Den indre gane i menneskets munn er myk og kan aktivt løftes og senkes. Når den løftes gir det en nasal effekt og stemmen bærer bedre. Denne teknikken brukes ofte av joikere, men hvor mye den brukes og hvor den brukes varierer fra sted til sted, fra joiker til joiker og fra joik til joik.

Teknikker som å bruke joikemuskelen, vibrato, sterk eller svak stemme, lyder som skal etterlikne en dyrelyd osv. er teknikker som gir lytteren en bedre opplevelse av hva joiken er. Vibrato kan være krusning på vann, en svak stemme eller lav note kan være et dalsøkk osv. Disse trekkene går igjen uansett hvor joikeren kommer fra, for joiken er ikke om, den er.

4.0 Karl Tirén (1869-1955)

4.1 Kilder

I april 2015 var jeg på besøk i Umeå, blant annet for å snakke med Staffan Lundmark og for å tittle i Tirén-arkivet. Jeg fikk med meg mye nyttig informasjon og det viktigste, originalmanuset til Die Lappische Volksmusik, som er skrevet av Karl Tirén selv på svensk. Dette har hjulpet på arbeidet mye, siden jeg kan lite tysk og Die Lappische Volksmusik er skrevet på tysk. Staffan mener at manuset er en bedre kilde for det viser mer av Tiréns tankegang, mens den tyske utgivelsen er mer vitenskapelig og Tirén var mye, men ikke en vitenskapsmann (Lundmark, intervju, 02.03.15, Umeå).

I tiden etter besøket fikk jeg tilsendt en god del kopier fra Staffan. Dette var renskrivninger av Tiréns egne dagbøker som han førte under hans innsamlingsreiser fra 1911-1914 og CD-er med det som finnes tilgjengelig digitalt av Tiréns innspillinger. Det er en del feil i Tiréns arbeid, blant annet siden skrivemåter og stedsnavn har endret seg mye i løpet av 100 år. Samiske språk har fått egne skriftsspråk, noe som ikke var fastsatt på Tiréns tid og en del av tekstbeskrivelsene som er gjort på samisk er fulle av feil. I tillegg er renskrivingen av dagbøkene også fulle av feil og det er feil i årstall både i renskrivninger og i Tiréns originale nedtegnelser. Gunnar Ternhag har gjort en del arbeid med å rette opp i datoer, navn og stedsnavn i forhold til nummer joikene har fått i Die Lappische Volksmusik og gitt dette ut i boka 'Joiksamlaren Karl Tirén'. Dette ble gjort mye i samarbeid med Staffan Lundmark, som antagelig er den fremste ekspertten som er på Karl Tiréns liv og leven.

Jeg har gått igjennom dagbøker, avisartikler skrevet av Karl Tirén, manuset til Die Lappische Volksmusik og fonografinnspillinger og jeg har kryssreferert med boka til Gunnar Ternhag og i tillegg har jeg kryssreferert med Staffan Lundmark. Dette har vært et ganske stort og tidkrevende arbeid og jeg håper det nå er satt i et forståelig, og historisk og kronologisk korrekt system som kan være nyttig for andre interesserte i Karl Tiréns arbeid med å samle inn joiker fra Sápmi*, Sábme* og Saemie*.

4.2 Starten

«Järnvägstjänstemann, målare, violinist, fiolbyggare, botanist, joiksamlare – och familjefar.» G. Ternhag. (2000)

Sønn av Olof Tirén (prest) og Kristina Tirén. Nest yngst av 11 søsken. Studerte språk og kunst i England i 1889-1890. Han avla telegrafisteksamen i 1893 og var i 1903 en kort periode i Tyskland for å studere tysk og kunst. Han fikk jobb ved Telegrafverket kort tid etter endte studier. Bare 20 år gammel ble han ansatt ved Statens järnvägar. (S.J.) Han var virksom flere steder i Sverige som ansatt i S.J, alle i Norrdland-området. Han giftet seg i 1903 med Ellen Hellström og de fikk fem barn sammen.

Tirén hadde antagelig stor interesse for samisk musikk allerede i ung alder. Han hadde blant annet en 16 år eldre bror som var sterkt engasjert i samisk kultur. I tillegg hadde han et søskenbarn som var «lappfogd» i Lycksele. Han leste og var aktiv i diskusjoner i lokale aviser samiske tidsskrifter, blant annet den svenske tidsskriften 'Samefolkets Egen Tidning'. I tillegg ble han påvirket av språkforskeren K. B. Wiklund. Wiklund forsket på finsk-ugriske språk og i en bok utgitt i 1906, tittlet «Lapparnes sång och poesi» gir han rådet om «...att rädda undan förgängelsen, hvad som ännu räddas kan» (Wiklund, 1906:7) . Tirén blir sterkt påvirket av det og skriver om det i hans originalmanus til boken «Die lappische volksmusik» følgende:

«Påverkad av detta uttalande och starkt imponerad av den energi, som kände Professor Wiklunds grundläggande arbete, gjorde jag under åratals energiska försök att förmå åtminstone mina vänner blandt lappartne att yppa något av sin omsorgsfullt hemlighållna musik.» (Tirén, u.å.)

Tirén fikk høre joik, i følge han selv, for første gang rundt 1908-1909. Det var på den tiden svært vanskelig å komme i kontakt med joikere. Samene hadde fått deres unike sang fordømt i så lang tid at de pleide å skjule dette for daaroe-r*. Læstadianismen stod også sterkt hos en del samer, spesielt i nord. Hos disse var det kun salmesang og sions sanger som var tillatt. Joik var syndens sang og man skulle ikke drive med slikt.

I 1909 møtte han Maria Persson (senere Johansson) i Stockholm i forbindelse med den årlige Industri- og håndverksutstillingen. Utstillingsledelsen ville forby bruk av ild i en gåetie* i forbindelse med en provinsutstilling. De tilreiste samene oppfattet dette som negativt mot dem som folkeslag og Tirén stilte seg automatisk på den samiske siden.

Maria Persson drev med *duedtie** og var også meget joikkyndig. Dette fant Tirén etterhvert ut av og de utviklet et nært vennskap. Han inviterte henne til hans hjem i Boden-trakten, for å «få henne på gli», og friste henne til å joike for han og hans familie. Da han fikk høre hva hun kunne ble han både rørt og imponert og har uttalt senere at hun er det mest joikkyndige mennesket han har møtt i all sin tid gjennom samling av joik.

Persson støttet Tiréns ønske om å samle inn joiker og hun satte han i kontakt med ganske mange av de joikere han gjorde opptak av. Staffan Lundmark, tidligere ansatt ved Dialekt-, ortnamns-, och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM), mener at mange av opptakene han gjorde var godt planlagt på forhånd. Det var noen, men få spontante opptak og mesteparten av dette var gjort i samarbeid med Persson (Lundmark, intervju, 02.03.15, Umeå).

Maria Persson er en av de joikere Tirén har gjort mest opptak av og det er oppført 73 joiker av henne i «die lappische volksmusik» (Ternhag, 2000).

Det var ikke helt uproblematisk for Tirén å få utført innsamlingene. Han måtte ha økonomisk stønad for å dekke reisekostnader og han måtte også få fri fra jobb. (Staffan Lundmark, 02.03.15, Umeå) Det måtte være et statlig oppdrag for at det skulle kunne ordnes og dermed tok han kontakt med Nils Andersson som jobbet i Folkmusikkkommissjonen. Disse to hadde tidligere hatt tett brevveksling, ettersom Andersson hadde drevet lenge med innsamling av svensk folkemusikk. Tirén mente at ei samling av svensk folkemusikk, måtte også inneholde samisk musikk. (Ternhag, 2000) Han fikk støtte fra Andersson, men Tirén måtte de første årene skrive ned alt i noter. Innspillingsutstyr og fonografer var ganske moderne teknologi på begynnelsen av 1900-tallet og Sverige var ingen pioner i bruk av dette utstyret. Tirén hadde et sterkt ønske om å spille inn det han hørte for det var problematisk å notere joik, siden den fulgte en helt annen rytme og annen form enn det som var standard for notering (Tirén, u.å.).

Tirén skriver ganske inngående om hans utfordringer m.h.t. joikens anderledes oppbygning i originalmanuset til «Die Lappische Volksmusik». Blant annet skriver han at han søker tilbake til samer han har besøkt tidligere, hvor han bare fikk skrevet ned notasjonen. På det tidspunktet har han anskaffet seg fonograf og vil gjøre opptak av joikene han tidligere har skrevet ned, men joikeren er i flere tilfeller blitt så gammel at han ikke husker noe, eller ikke er i stand til å joike lengre (Tirén, u.å.).

Han forteller videre at samene har en slags tidsinndeling av deres joiker. Nila Ribbja

fra Jockmock mente at ekte samisk musikk skulle ende med oddetall og dette fikk Tirén bevis på i 1911 da han noterer joiker av Mickel Nilsson Nia (nr 386 j.f. DLV). Da Tirén forsøker å gjenta joiken, antagelig på fiolin, markerer Nia takten mot hans kne og Tirén stopper på 12. takt. Her utbryter Nia på norsk: Ikke lappisk! Tirén forsøker igjen og tar med en pause han har observert at Nia bruker. Da ender det på tretten takter og Nia sier: Nu er det lappisk (Tirén, u.å.).

For å få til et system som stemte med det joikeren brukte og som også kunne brukes til å notere joiken, brukte han et system utviklet av den tyske professoren Erich M. von Hornbostel:

«När jag sålunda velat göra de lapske melodierna ryt åskådlig, har jag måst indela dem enligt våra begrepp för betoning genom sammansättning av taktarter i exempelvis 3+4/8, 6+7/8 osv. Eftersom jag sett den världsberömde kännaren och upptecknaren av naturfolkets musik, Professor Hornbostl i Berlin använda sig av denna sorts taktindelning i 'Vergleichende Musikwissenschaft'» (Tirén, u.å.:5)

Ved å telle takter i joikene oppført i DLV ender de fleste på et oddetall og dette bekrefter regelen. For en som er oppvokst med Europas klassiske musikk, eller dagens pop og rock, føles det naturlig at musikken skal ende på partall.

Det finnes noen likheter mellom norsk folkemusikk og samisk joik. Tradisjonelistene som spiller etter det de mener er gammel norsk tradisjon bruker, i likhet med tradisjonelle joikere, ikke vibrato. Ståle Paulsen gav ut en CD i 1993 som het «På gammelmåten». Han gjør et poeng av at hans spillestil er «kjemisk rensert for vibrato, bindebuer, styrkeforskjell og alt det som egentlig har rot i klassisk musikk.»

Ved notasjon av norsk folkemusikk møter en også på problemer med taktart, i likhet med det Tirén sier. Ikke alt følger en enkel taktart igjennom hele sangen. Og i likhet med joik, finnes lokale varianter. Pols følger vanligvis en 3/4-dels taktart, men eksempelvis pols fra Drevja i Vefsn kommune, har en mer skjev inndeling.

Ove Larsen, professor i musikk ved Høgskolen i Nesna skriver i sin hovedoppgave fra 1987 om at Drevje-pols «kan ha takter med f.eks. 2/4 og 4/4 lengde.» Samme problemet dukker opp her med å notere musikken etter den klassiske musikkens notasjonsregler. Også Larsen skriver at «notesystemet som redskap er utilstrekkelig» og at «transkripsjonene må

derfor mere betraktes som hjelpemiddel til systematisering av lydinntrykkene.» (Larsen, 1991:33)

Noen joiker er oppført med en enkel taktart som 2/4 eller 3/8, men en god del er oppført etter systemet til Hornbostl, f.eks. joik nr 528 som har taktart 5+4/8. Andre igjen, slik som nr 54 hvor Kristina Maria Svendsdotter joiker Ryfjellet, er oppført i 3/4. Men på grunn av en del trioler og hjelpenoter, kan det tidvis være vanskelig å få grep på eneren i hver takt. Dette gjelder ikke bare ved å lytte til originalopptaket, som ligger ute på platsr.se, men også i Frode Fjellheims nyere versjon fra 1991 på albumet «Sangen vi glemte», tittlet «Fjellet». Fjellheim sier forøvrig selv at han ikke hadde hørt innspillingene på dette tidspunktet og tok kun utgangspunkt i notene. Mange av innspillingene i 1991 var heller ikke funnet og ihvertfall ikke digitalisert. (nb.no/tirenskoffert)

Det samme gjelder også vuelie* nr 305 i DLV, «An den Galtisbuouta» av Lars Erik Granström i 1912. Den er oppført i 5/8, som i utgangspunktet kan være en vanskelig taktart, men det er vanskelig å få grep om det første slaget i hver takt. Til tross for dette, gir det likevel følelsen av at det er noe en kan trampe takten til. Det er nok vanskelig å danse pols til «Ryfjellet», men den gir lytteren en følelse av system, ikke bare ren kaos.

Felespill og folkemusikk ble noen steder og i noen tidsperioder sett på som satans instrument også blandt nordmenn og svensker, ikke bare blant samiske læstadianere. Antagelig er det grunnen til at joiken ble sett på som ulyder. Norsk og svensk folkemusikk var underholdning, joiken var praktisk, den var følelser og ritualer. Samene kunne ikke synge, de bare gulpet frem ulyder, mente nabofolket (nordmenn, svensker, finner osv) og de begynte etterhvert å skjule deres sang fra daaeroe*. Dette gjorde også Tiréns arbeid tidvis utfordrende, for selv om han hadde kontakter blant samene og hadde avtaler om innsamling og/eller opptak, var samene skeptisk til denne fremmede som kom for å høre deres sang.

Tirén skriver selv i hans manus til DLV at joiken ofte ble hemmeligholdt av utenforstående og mye av dette kommer av læstadianske trosbekjennere som bare tillater salmer, laulu (kvensk ord for salmesang).

Tirén måtte be personene han dokumenterte joiker fra om å gjenta joiken opp til flere ganger slik at han fikk det notert, men det var ikke mulig å avbryte joikeren midt i. Ternhag skriver et sitat fra en av Tiréns feltjournaler om hvordan innsamlingsarbeidet gikk til:

«När lappar kommit in i joikningen, har jag gjort försök att afbryta dem midt i en strof, men de ha i regel alltid sjungit strofen till slut, fast de sett att jag önskat att

de skulle slutea. Tydiligen kräfver rytmkänslan dylik afslutning» (Ternhag, 2000:31)

Det kunne også være problematisk språkmessig. Tirén kunne egentlig ikke samisk, annet enn noen ord og strofer som han etterhvert plukket med seg, men spesielt ikke på et så tidlig stadium av innsamlingene. I tillegg hadde ikke samisk, da spesielt lule- og sørsamisk, et fastsatt skriftsspråk og han måtte gjette seg frem til skrivemåten. Staffan Lundmark mener det ikke er helt usannsynlig at Tirén etterhvert lærte seg samisk (Lundmark, intervju 02.03.15, Umeå). Tirén var en meget språkkyndig mann som holdte foredrag i utlandet på engelsk, tysk og italiensk. Han plukket språk veldig raskt og det vil da være naturlig å anta at han lærte seg samisk. Mest sannsynlig pitesamisk, siden han hadde en del pitesamiske kontakter i Arjeplog, bl.a. Maria Persson. Han bodde selv i Boden-trakten som ligger i pitesamisk dialektområde.

Pitesamisk regnes å være under lulesamisk område siden språkene ligger såpass nærme. Om en ser på de samiske ordene han bruker i DLV, er det mest nærliggende å tro at han bruker pitesamiske ord. Lule- og pitesamisk likner mer på sørsamisk enn på nordsamisk og det kan gjøre det forvirrende tidvis å finne hvilket språk Tirén bruker, men han pleier som oftest å skille språkene alt etter fra hvor han har hentet joiken. Noe av problemet ligger i at de samiske dialektområdene har endret seg i dag. Pite- og umesamisk regnes for å være rene svenske dialektområder i dag, mens for 100 år siden strakk de seg inn i Norge. Rana kommune regnes i dag for å ligge under sørsamisk dialektområde, mens for 100 år siden var det regnet for å være umesamisk (Barruk, e-post, 31.03.15).

Eksempelvis bruker Tirén ordet påhtsvuolleh for reinjoik. Vuolleh likner det lulesamiske ordet for joikemelodi, vuolle. Påhts er antagelig feilstavet. Rein på pitesamisk er båtsøj*, på lulesamisk er det boatsøj*, på umesamisk er det båtsuoj* og på sørsamisk båatsoe*. Alle de fire versjonene av ordet rein likner på påhts så hvilket språk han faktisk har brukt er vanskelig å si. Sannsynligheten må ligge i hvor han hentet de fleste joiker fra, altså Arvidsjaur og Arjeplog. Disse stedene ligger geografisk sett relativt tett, men Arvidsjaur er i umesamisk område, mens Arjeplog er i pitesamisk. Det kan være en lokal dialektvariasjon hvor ordet begynner med p i stedet for b. Mest sannsynlig er det øret som hører og Tirén har antagelig hørt det som om det uttales med p.

Innsamlingsreisene til Tirén begynte ikke før i 1911. Året 1910 ble brukt til å finne midler og støtte til disse reisene. Som tidligere nevnt fikk han støtte først fra folkmusikkkommissjonen. Dette etter en del brevvekslinger først med Nils Andersson. Tirén hadde ingen skolegang innen dokumentasjon av joiker og måtte lære og feile etter egen

erfaring (Tirén, u.å.).

Tirén var hyrt inn som dommer i en spelemannskonkurranse i Luleå i 1910 og det samme var Nils Andersson. Tirén hadde håpet å møte Andersson og diskutere nærmere om innsamlinger, men Andersson kunne ikke møte av en eller annen grunn. Ikke før i november samme året fikk han møtt Andersson via en felles bekjent, Ewert Wrangel.

Andersson hadde lenge drevet et innsamlingsarbeid av svensk folkemusikk og Tirén ville at dette skulle være en del av det arbeidet. I tillegg måtte Tirén få arbeidet godkjent som statlig arbeid og det ville gi han rett til fri fra jobben. I et brev til Andersson og Folkmusikkkommisjonen, 03.10.1910, skriver han: «Frågan är blott, huruvida Eder nationalmusikkommitté vill gifva mig uppdrag – såkalladt 'ofentlig uppdrag', så att jag får tjänstledighet.» (Ternhag, 2000)

Allerede i oktober 1910 hadde Tirén lagt planer for å gjennomføre fire sommerreiser i «lappland» og han ønsket å begynne i nord og senere forflytte seg sørover.

I mars 1911 deltok Tirén på et vintermarked i Lycksele og her gjorde han hans første dokumentasjoner, som en del av hans offisielle arbeid for Folkmusikkkommisjonen. Tirén hadde tidligere gjort dokumentasjoner, blant annet av Maria Persson, men dette var mer på privaten og ikke som del av et offentlig oppdrag. Han møtte en del skepsis blant samene og skriver i et brev om besøket i Lycksele til Andersson om dette:

«Här har jag nu träffat lappar från Arjeppluog, Sorsele, Tärna och Wilhelmina, men de äro offer för den oerhördaste misstänksamhet, men då jag värmt dem med presenter, fått bjuda dem til Prostgården där jag bor och äntligen lyckats få de äldsta af dem att förstå mina vänliga afsigter, ha de lofvat att bland de sina och sina grannlappar sprida kännedomen om vår planerade sommarfärd.» (Ternhag, 2000:38)

Tirén hadde med seg gaver som overtalelsesmiddel, i form av tobakk, såper, ull osv. Han brukte derimot aldri alkohol som overtalelsesmiddel. Han lyktes å samle inn rundt 30 vuelle-r* fra hans besøk i Lycksele og han hadde etablert kontakter og fikk spredd et rykte om hans arbeide blant samene.

4.3 Innsamlingsreiser 1911

Tirén dokumenterte godt alt han gjorde, også før han gjorde innsamlinger som en del av et offentlig oppdrag, men spesielt etter. Han var ikke bare ansatt i den svenske jernbanen med en passjon for joik. Han var også fiolinist og fiolinbygger. Han var interessert i språk og

fauna. I tillegg tegnet og malte han. Mye av det han så dokumenterte han i form av tegninger av fugler, fjell, blomster og ikke minst portretter av samer han møtte.

Blant annet tegnet han en skisse av noen av fjellene som omslutter Tysfjord i Norge. Han mente han kunne se joiken han hørte i fjellene. Joiken gikk opp når fjellet gikk opp og fikk et hopp når fjellet plutselig gikk opp og videre et hopp nedover når fjellet plutselig stupte ned.³

For ettertiden har det vært et enormt pluss at han dokumenterte såpass nøye som han gjorde og Tiréns etterkommere har vært meget opptatt av at det de hadde tilgjengelig skulle bevares for ettertiden.

I hans dagbok står følgende om avreisen:

«Den 15 Juni afreste vi till Narvik, därtill rådda af medlemmar ur renbeteskommissionen. Ofvan Björkliden ända till Hundalen rådde snöyra, mer sammanhängande snöfält än fläckar, ej et grönt blad på björkarne. Mot natten ljusnade himmelen. Temperaturen +2 gr. C.» (Tirén, 1911:4)

Med seg på reisen hadde han sløydlæreren Maja Wickbom. Hun var en dyktig fjellvandrer, kunne lese og skrive noter og var ofte Tiréns høyre hånd i å notere samiske tekster. Hun noterte også noe av musikken og gjorde antagelig mer av det enn hun har fått ære for. Siden det ikke er signert hvem som skrev ned hva i notat- og notebøker, er det ingen direkte bevis for det, men ved å studere notatbøkene nærmere finner en to typer håndskrift. Den ene hører tydelig til Tirén, mens den andre tilhører Maja Wickbom.

Wickbom var også kyndig innen fjellkost. Hun hadde med seg tørket frukt på turene som hun kokte slik at de svellet ut. I tillegg var hun like engasjert i samenes musikk som Tirén og skriver følgende, når hun får forespørsel om å assistere Tirén på hans reiser, i et brev:

«Det är så jag knappt vågor tro på't. Modern min trodde visst att jag fått några skruvar lösa, när jag dansade in till henne med brevet i morse. Och det har varit nog så besvärlig att sköta arbetet i skola og arbetsstuga i dag. Fjällvidder och skummande forsar och lappkåtor och joikning å, det har altsammans dansat runt i mitt sinne. Inte stort mer än tre månader är det kvar av terminen.» (Ternhag,

³ J.f. Graff, 2004:147

2000:40)

Nøyaktig når Wickbom sluttet seg til reisefølge, skriver ikke Tirén noe om, men da de nådde hans fjellhytte i Nuoljalid var hun ihvertfall ankommet.

Den 15. juni 1911 begynte reisen, med tog fra Abisko til Narvik. Derifra gikk ferden videre med hurtigruten til Tromsø. Her møtte han den samiske helbrederen Olof Larsson og hans «tjener» Anna Johansson. Begge kom fra Håfjellet i Ballangen. Johansson var joikkyndig og lot Tirén skrive ned noen av hennes joiker (nr 425-428 DLV). Samtidig lærte Larsson blodstemming til Tirén. Dette er oppført ganske detaljert i hans dagbok.

Planen videre var å ta båt fra Tromsø til Balsfjord, men det viste seg at neste båt ikke gikk før om fire dager. Derimot gikk det samme dag som de ankom, en båt til Malangen og de valgte å ta denne i stedet (Tirén, dagbok, 1911).

Videre gikk turen til fots mot Balsfjord og videre et lite stykke i robåt. Målet her var gården Øvergård hvor gårdseierens kone var same. Her oppsøkte de lokale samer som var joikkyndige. Blant annet fra ei mor, Margareta Henriksson Lango, som trøstet hennes barn som hadde vondt i navelen (Nr 538-540 DLV) og Lars Valkepää, (nr 507-513 DLV) etter å ha blitt overtalt blant annet med en gave i form av det Tirén kaller en 'silferkrona'. Antagelig en sølvmynt, som enda var i omløp i Sverige i 1911. Gavene var ofte i form av dyreskinn, små bruksgjensstander og bruksredskaper og noen gang i form av mynt, men Tirén brukte aldri alkohol som betaling, selv om noen av de han møtte kanskje hadde blitt mer løsmunnet og joiket mer (Ternhag, 2000).

Ikke alle likte arbeidet Tirén drev med og da spesielt de eldre kvinnene som tok avstand fra joik. En av disse var Maria Ponga som ettersigende kunne over 300 luohiti*. Tirén forsøkte å overtale henne etter alle kunster, men til ingen nytte.

Den 21. juni gikk turen videre til Lyngenfjord. Her traff de på ekteparet Nils og Elin Henriksson Kuhmunen som bodde der i deres sommerlavvo. Her fikk Tirén skrive ned flere av deres joiker (Nr 518-525 DLV) og de ble vist videre til en annen lavvo i nærheten. Mot kvelden vendte Tirén og Wickbom seg tilbake mot Øvergård (Tirén, dagbok, 1911).

Den 23. juni ble en dag for skriving og organisering av notater. Det var midtsommer og feiring av en kristen helgenen og ingen samer var villig til å synge «syndens» sang, eller joike, denne dagen. Dagen etter gikk turen til Treriksrøysa, men det var dårlig vær og tåke og de bestemte seg for å vende tilbake til Øvergård. Ved ankomst fant Tirén at det hadde samlet

seg folk i lagret ved gården, blant annet den 67 år gamle enkemannen Anders Persson Rasti. Han hadde dårlige øyne og Tirén hadde med seg øyedråper i medisinskrinet hans. Han dryppet dråper i øynene på Rasti som ble glad for lindringen og joiket for Tirén: «Ögonen bli bra åt en gammal man, ögonen bli bra åt en vandringsman.» (Nr. 494 DLV)

Etterhvert gikk turen sørover mot Sverige, langs Bardudalen og mot Setermoen, hvor de møtte på en hel gruppe Saarivuomasamer (fra Saarivuoma sameby, i Kiruna kommune i Sverige) på flytting. De hadde en rast i skogen og her fikk Tirén nedtegne flere joiker, blant annet fra to samer han tidligere hadde hørt mange gode ord om: Mickel Nilsson Kemi og Per Mickelsson Påve. (Nr 439-460 og 429-435 DLV)

Neste dag fortsatte ferden sør gjennom Sördalen i Bardu. Her møtte de to samer, Per Persson Svonni og Anders Olsson Svonni som ble hyrt som bærere. Ved en rast laget Svonni en fløyte ut av fjellkvann, mer kjent som Fadno. Tirén beskriver lyden av fløyten slik:

«Lätet liknande mycket säckpipa fast det var mildare i tonen. Tonen frambragtes på samma sätt som ur en klarinett, i det ett snitt gjordes längs efter röret vid ena leden, som var slutet. Då man med läpparne kunde åstadkomma styrsel på de båda basten af stjälken, hvilka vid blåsning vibrerade allt efter den stämning luftpelaren erhöll genom de hål, som anbragtes ut efter pipans längd.» (Tirén, dagbok, 1911:36)

Blant samer er ikke instrumenter, annet enn runebomma, spesielt brukt. Funn av bruk av fadno er sjeldent og hører mest til i Nord-Sverige. En slik opplevelse Tirén hadde er unikt og meget spesielt.⁴

2. juli reiste Tirén og Wickbom til Kiruna, hvor Tirén skulle medvirke som dommer i en spellemannskonkurrans, sammen med Nils Andersson fra folkmusikkommissionen og spillemannen Jon-Erik Öst. Tidligere hadde Tirén ønsket at joikere skulle delta, men det ble det dessverre ikke noe av.

⁴ Tirén beskriver fadnoen i manuset til DLV og dette er også forøvrig nevnt i selve boken. Vanligvis har en fadno 4 lydhull og han mener, i likhet med den samiske forfatteren Johan Thuri som beskriver at en fadno sjeldent har mer enn 4 lydhull, dog det fantes et tilfelle hvor samene Olle Olsen påstod at han hadde sett en fadno med 6 lydhull. Vanligvis består en enkelt joik av få toner, vanligvis rundt 4-5 forskjellige toner (Fjellheim, forelesning, 21.01.14, Bodø) og tonesprangene i en fadno er lik den pentatoniske skala som joik vanligvis følger. En enkelt laget fløyte, eller et horn uten lydhull/lydkammer følger naturtonerekkja, som en også finner mye av i annen folkmusikk. Spørsmålet er om joiken eller fløyta kom først. Er den samiske sangen påvirket av tonene i en fadno eller er en fadno påvirket av tonene i joiken. Samene sier selv at de fikk joiken i gave fra gudene.

Planen videre var å reise med Nils Andersson til Abiskojøkka, og videre fra Abisko og tilbake til Narvik. Her skulle de oppsøke joikkyndige samer, men reisen var forgjeves. Antagelig på initiativ fra Nils Andersson bestemte de seg i stedet for å nedtegne åndelige sanger fralæstadianske samer rundt Torneträsk. Det ble en kort tur. Andersson kunne ikke holde ut de strabaser de måtte igjennom på en slik ferd og etter en tur med tog østover tilbake til Sverige og med til Torneträsk, forlot Andersson reisefølget (Tirén, dagbok, 1911).

Tirén og Wickbom la heretter turen mot Ávrevárri. Her ble de i 4 dager og fikk mest salmer og lite joik herfra. De dro videre med båt over Torneträsk til Guoholuokta, med Aslak Turi som guide, og videre til Kattuvuoma. Her møtte de Anders Enoksson Sarri og fikk nedtegnet 8 joiker fra han. (nr 402-409 DLV) Herfra gikk turen til Laimoluokta, hvor Turi hadde en kåte som de bodde i, i to netter. Hit kom det flere personer på besøk, men bare en ville joike for Tirén: den 23-årige Nils Olsson Turi, to av de unisont sammen med Anders Enoksson Sarri. (Nr 408-412)

De ble ved kåten frem til 20. juli, da været lettet og det var stille nok til at de kunne fortsette over Torneträsk. Ferden gikk til Gáisebákti og underveis joiket Aslak Turis brorsønn, Nils Olsson Turi flere joiker som Tirén nedtegnet. Etter dette dro ferden tilbake til Abisko. Tirén fortsatte hjemmover til Boden, mens Wickbom ble igjen i Nuoljalid for å lære seg samisk, antagelig lulesamisk.

Tirén gjorde en stopp i Kiruna, på veien hjem, og her møtte han den samiske kulturpersonligheten Johan Turi. Sistnevnte lovet Tirén å ta en titt på språket i de opptegningene Tirén og Wickbom hadde gjort.

Den 23. juli var Tirén hjemme igjen, etter en innsamlingsreise som hadde vart i over fem uker og som strakte seg fra Lyngenfjord i Norge til søndre side av Torneträsk. Han samlet totalt 172 joiker og salmer, joiket av tilsammen 29 personer. Alle disse av nord-, lule- og pitesamisk type.

Han gjorde flere nedtegnelser i løpet av høst/vinter 1911 og vinter/vår 1912 i hans hjemtrakt, men neste innsamlingsreise var ikke før sommeren 1912.

4.4 Innsamlingsreiser 1912

Sommeren 1912 la Tirén ut på en ny ferd, fremdeles med økonomisk støtte fra Folkemusikkommisjonen, men med mindre penger å rutte med. Maja Wickbom var med også dette året og turen gikk lengre sør.

Selve ferden regnes å a begynt den 22. juli, i følge Ternhag (Ternhag, 2000), men Tiréns dagboknotater begynner 13. juli og ferden begynte den 18. juli. Her er det ikke oppført så mye om joiker, men den 14. juli har Tirén gjort detaljerte notater om årsskudd på bjørk og gran. Det hadde vært en varm forsommer og det resulterte i flere skudd enn vanlig.

Igjen startet turen fra Tiréns leir i Nuoljalid. Det er ikke notert i dagbøkene, men antagelig gikk ferden med tog til Narvik og med båt fra Narvik til Sandnessjøen og videre med ny båt inn i Ranfjorden mot Mo i Rana. Her var Tirén inne i sør- og umesamisk område, siden Rana kommune på den tiden var under umesamisk dialektområde (Barruk, e-post, 31.03.15).

Selskapet ankom Mo i Rana 1. august og to dager senere begynte de på en ferd opp gjennom Dunderlandsdalen, langs Ranaelva. Den 5. august gikk selskapet over Kjerringfjellet, ved Rauvatnet og her fikk Tirén nedtegnet 13 joiker fra Oskar Sjulsson ved Rauvatn (nr. 59 DLV), Paulus Månsson ved Kjerringfjell (nr. 101 DLV), Ester Magnusson.Nilsson ved Kjerringfjell (nr. 102-105 DLV) og Anders Paulsson ved både Kjerringfjell og Rauvatnet (nr. 80-86 DLV). Sistnevnte er også oppført i DLV med en joik nedtegnet i 1910 hvor han joiket sammen med Maria Persson (nr. 293 DLV). Ternhag antar at det er snakk om samme mann, siden han er oppført med samme navn. (Ternhag, 2000) Alle samene han gjorde opptak av var svensksamer fra Sorsele som antagelig hadde sommerbeite i Norge. Sorsele kommune i Sverige grenser til Arjeplog i nord og sannsynligheten for at Paulsson kjente Persson er ganske stor og begge kommunene grenser mot Rana kommune i vest slik at reinsamer i både Arjeplog og Sorsele antagelig dro vest til Rana for sommerbeitet.

Videre dro de nordover langs grensen og tok seg nedover Junkerdalen, mot Storjord der Junkerdalselva og Saltdalselva møtes. Her overnattet de og tok dagen etter båt over elven og videre til Rusånes. Tirén og Wickbom møtte svensksamer på Solvågtind som kunne informere de om at det ikke fantes samer langs Graddisvegen, men de kunne treffe noen nær Sulitjelma. Tirén ville først dra dit, men de trengte bærere og de fant ingen som kunne og vendte tilbake til Junkerdalen og fortsatte nordover til Saltdalen og her fikk de båtskyss til Finneid. Herfra kunne Tirén og Wickbom nå Sulitjelma. Turen var en bom. De fikk ikke skyss her heller og de vendte tilbake til Finneid den 13. august (Tirén, dagbok, 1912).

Den 14. august fikk de skyss nordover til Djupvik ved Sørfolda, hvor Tirén mottok et telegram om at permisjon fra hans jobb hadde blitt forlenget.

Videre skulle de til Andkil og Hellervik, som Tirén kaller det. Det finnes et lite

område i Straumen kommune som heter Andkil og antagelig er det her det er snakk om.⁵ Det finnes en skole i Straumen som heter Hellevik Skole i dag og antagelig er det samme stedet. I 1912 var ikke kommunegrensene det samme som de er i dag, da det ble gjort en ny opptegning av kommunegrenser i Norge på 1960-tallet.

Ternhag har notert Rauvatnet, eller Röd vand som han skriver det, til å trolig være i Norge. I forhold til ankomstdato i Tiréns dagboknotater i Mo i Rana, 01.01.1912, og videre via Dunderlandsdalen, er det mest sannsynlig at det er snakk om Rauvatnet i Rana (Tirén, dagbok, 1912). Dette vannet ligger ved foten av Kjerringfjell og disse nedtegnelsene ble gjort med 3 dagers mellomrom. Rauvatnet ble gjort 02.08.1912 og Kjerringfjell den 05.08.1912.

Turen videre fra Andkil og 'Hellevik' ble ikke som planlagt for bærere og hest som skulle skysses de videre måtte brukes i letarbeidet etter en svenske som hadde forsvunnet fra hans turkompani. Natt til 16. august våknet Tirén og Wickbom av stemmer utenfor hytta hvor de overnattet. Det var den savnede svensken, forfatteren Janrik Bromé, som faktisk var en personlig venn av Tirén.

På dette tidspunktet var både bærere og hest så utslitte av søket at de kunne ikke følge Tirén og Wickbom videre. I stedet hyrte de inn to vegarbeidere som bærere. Her gikk ferden øst mot riksgrensen. Målet var en samisk leir ikke så langt fra Vastenjaure. Her møtte de Lars Åstot som joiket for Tirén (nr. 364-368 og 559 DLV).

Samme kveld fortsatte de videre øst langs elven Vuojatädno og her oppdaget de kåter på andre siden av elven. De prøvde å rope og få oppmerksomheten til de som tydelig bodde der, men de fikk ingen kontakt.

Dagen etter fortsatte de til innsjøen Kutjaure og en leirplass hvor tre Rapadalssamer holdt til. De norske bærerne Tirén hadde hyrt snudde og dro hjem herfra og Tirén og Wickbom fikk noe bærehjelp ved å følge samene mot Sarekområdet. De fulgte hverandre i flere dager og 20. august fikk Tirén nedtegne joiker av Anders Påggo (nr. 359-363 DLV).

Tirén trengte fortsatt bærehjelp og en annen av Rapadalssamene, Arne Kuoljok, lovet to bærere mot at Tirén og Wickbom hjalp med flyttingen gjennom Sarek neste dag. På flyttedagen «våktes jag av extatisk sång, som skallade vida omkring.» (Tirén, dagbok,

⁵ Noe er gjetteværk fra Gunnar Ternhags side, bl.a. på grunn av begrensede geografiske kunnskaper om Norge, som svenske. Selv har jeg møtt på liknende problem ved søk etter gamle stedsnavn i Sverige. Siden jeg ikke er svensk begrenser det kunnskapene rundt svenske kartsøk. Dette er også gjetteværk fra min side, men det er også sannsynlig siden to stedsnavn stemmer med en kommune plassert i kommunen Tirén måtte ha oppholdt seg i, beregnet etter hvor veien gikk og det igjen beregnet etter de stedsnoteringer Tiren gjorde som stemmer i dag.

1912:12) Ei enke, Ibba Spik på 60 år hadde begitt seg i forvegen og de som fulgte etter klarte aldri å nå henne igjen og de hadde begynt et søk etter henne. Hun ble etterhvert funnet død. Hele gruppen tok seg av den døde og til og med Wickbom fikk svøpe liket. Ibba Spik ble begravet på stedet under en enkel sermoni og begravelssalmen fra den samiske salmeboken, Ädnamen mana (nr. 269 i salmeboken), ble sunget (Tirén, dagbok, 1912).

Navnet Ädnamen mana er nedskrevet av Tirén selv og inneholder antagelig stavefeiler og muligens kan det være Ädnamen naine som er det rette navnet. (Ternhag, 2000)

Dagen etter, den 23. august, reiser hele følget av Rapadalssamer og Tirén og Wickbom mot Tjievratjåhkkå, et fjell i nasjonalparken Sarek i Sverige. Her overnattet de og skulle få bærehjelp av to Gällivaresamer, Pietar Skano og Panna Niegga, så snart de var ferdige med å skille reinen og den 24. august skilte de fra Rapadalssamene og fulgte Skano og Niegga til Jaurekaska.

Den 27. august gikk turen til Jaurekaska og de skulle videre herfra med båt. Mannen som rodde ble en gledelig overraskelse for Tirén, den joikkyndige samens fra Tuorponjaure, Nila Ribbja. Tirén beskriver møtet følgende:

«Den ankommande befanns vara en lapp, som rodde tvänne båtar och tillspordes då han kom innom hörhåll, om han sett någit motorbåt. Sedan han förnekat detta, bad jag få höra lappens namn. Vi trodde knappt våra öron, då lappen svarade 'Nila Ribbja!' 'Från Jockmock', svarade jag. 'Ja'. 'Från Lovs?'. 'Ja'. 'Välkommen då Nila Ribbja, mitt namn är Karl Tirén från boden': 'Å fanken' ljöd svaret.» (Dagboknotat Tirén, 1912:17)

Nila Ribbja var ansett som en fordomsfri og dyktig joiker og Tirén og Wickbom fikk nedtegnet 33 joiker under dette møtet (nr. 310-343 DLV). Ribbja korrigererte til og med noe av noteringen Tirén gjorde: «Ribbja utövade noggrann kritik på att alla förslagsnoter skulle komma med och att jag återgav den 'krokiga' takten som han uttryckte det, i trollsånger och kadnihavuolle, huldrelåtar, m. flera» (Ternhag, 2000:60-61)

30. august fortsatte Tirén og Wickbom med tog fra Luspen til Porjus og dagen etter reiste Tirén med tog hjem for å rekke jobb den 1. september.

Staffan Lundmark har sagt i intervju (Lundmark, intervju, 02.03.15, Umeå) at det ofte

var knapt med tid før Tirén rakk hjem igjen til jobben og det var ikke enkelt å få permisjon fra jobb på denne tiden. Som nevnt tidligere, måtte det være i forbindelse med statlige oppdrag.

Innsamlingsreisen sommeren 1912 var ikke like fruktbar som året før. Ternhag mener at Tirén måtte ha følt seg noe misfornøyd med et dårligere resultat, men det er ikke notert noe om det i dagbøkene hans. Kanskje var det fjellvandrerens i han som gjorde at han ikke var misfornøyd, skriver Ternhag. Kanskje det heller var slik at Tirén mente han var fornøyd med det han fikk, siden han visste at en slik innsamling kunne være vanskelig. I tillegg fikk Tirén møtt Nila Ribbja og fikk ganske mange joiker fra han og kanskje var det nok til at han var fornøyd likevel.

4.5 Innsamlingsreiser 1913

I Tiréns dagbok fra 1913 begynner han å fortelle om en togreise fra Bergvik 5. januar og i retning Lycksele. Ternhag skriver at lite er skrevet fra denne tiden og i dagbøkene er det kun notert fra 5.-13. januar. Videre er det en opplisting av nedtegnelser han gjorde og etter dette er det et stort hopp uten noen notater helt frem til juli 1913. Tirén skriver forholdsvis detaljert om det han opplever og har nedtegnet tekster fra joikene han samler inn. Vintermarkedet i Arvidsjaur og Arjeplog nevnes ikke i det hele tatt, til tross for at Tirén gjorde ganske mange opptak og nedtegnelser herfra. I dagboken nevnes plutselig fonografen også. Dette er ikke nevnt noe om i dagboknotatene tidligere fra 1912, men Tirén diskuterer rundt dette i manuset til DLV. Ternhag skriver også om et 'väsentlig skifte i Tiréns dokumentationsteknik.':

«Innan marknadsbesöken ändå skildras lite närmare, är det på sin plats att säga någonting om ett väsentligt skifte i Tiréns dokumentationsteknik. Fram till besöket på Arvidsjaur's marknad arbetade Karl Tirén enbart med notpapper och penna som hjälpmedel, detta i tillägg till sitt goda gehör. Ända från starten skulle emellertid Tirén lika gärna ha kunnat utnyttja den inspelningstekning som fonografen erbjöd.» (Ternhag, 2000:62)

Som nevnt i kapittelet «Karl Tirén» hadde Tirén tidligere fått midler fra Folkmusikkommisjonen og med tradisjonalisten Nils Andersson i spissen, var ikke moderne utstyr som fonograf aktuelt å bruke. Til reisene i 1913 hadde Tirén fått støtte fra Kungl. Vetenskapsakademien og han søkte om midler til innkjøp av en fonograf fra Tyskland. Andersson hadde ingen innflytelser over de nye midlene Tirén mottok og kunne ikke komme med innsigelser.

Tirén fikk opplæring i bruk av fonograf av folkemusikksamleren Yngve Laurell og teknikkene Laurell brukte på hans fonografopptak kan høres i Tiréns opptak også. Navn på utøver leses alltid inn først, så kommer avspilling av kammertonen. Denne teknikken har i ettertid vært ekstremt viktig, for fonografene ble spilt in på forskjellig hastighet og Tirén har ikke notert hvilken hastighet han har brukt. Når fonografrullene skulle digitaliseres og bevares for ettertiden var denne avblåsningen av kammertonen meget viktig for ut i fra den kunne det anslås hvilken hastighet fonografrullene ble innspilt på. (nb.no)

Som en liten kuriositet kan det nevnes at Laurell spilte inn et opptak hvor Maria Persson joiker, på rull nr 444. (Ternhag, 2000)

Igjen kommer Tirén inn på problemer i møtet med nedtegnelser av joik vs. innspillinger av joik, blant annet i manuset til DLV. Han nevner også en historie i et dagboknotat fra 1913 at han har spilt av et opptak for Nils Mattias Andersson, som ble gjort av Anderssons avdøde sønn. Andersson bryter ut i gråt av glede over å få høre hans sønn joike. Her er det muligens en feil i kopiering av dagboknotatene som er gjort. Det står bakerst i samlingen et notat fra personen som gjorde disse kopiene: 'Vid utskriften av dagböckerna har jag stött på många olika problem och jag reserverar mig därför för eventuella feltolkningar.' Dette har skjedd, men i følge Ternhag var dette året etter i 1914 i Lycksele. Ternhag er mer presis i hans gjengivelse av Tiréns reiser, enn kopiene av dagbøkene er.

Vintermarkedet i Arvidsjaur foregikk 7.-8. februar 1913 og dette er ikke nevnt i dagbøkene. Han gjorde opptak av 13 forskjellige personer som joiket flere nummer. Turen gikk da videre til Arjeplog og vintermarkedet der noen dager senere.

På et eller annet tidspunkt på veien til eller fra vintermarkedet i Arvidsjaur møtte Tirén på forfatteren Karl-Erik Forsslund. De ble raskt gode venner og slo følge til Arjeplog. Året etter publiserte Forsslund en tidsskriftartikkel om hans iakttagelser på denne reisen. (Forsslund, 1914)

Turen til Arjeplog var forberett via en brevveksling mellom Tirén og Maria Persson hvor hun beskriver hva Tirén kan vente seg å møte og nevner også noen navn på joikkyndige samer.

Lite er skrevet også om denne turen, men Maria Persson og hennes søster Greta stod for mye av vertskapet for Tirén, og hans nyfunnede venn Forsslund. Det som finnes av nedtegnelser fra dette er fonografopptakene som ble gjort, pluss det Forsslund skrev om opplevelsen i hans artikkel:

«Anna Lasko, Semisjaure-Njarg (jfr nr 177-209) – 'nygift, ett ovanligt fint och själfullt ansikte', Sara Enarsson, Luokta-Mavas (nr 294-297) – 'ett magert fårat ansikte med ett par djupa drömvarma ögon', Greta Johansson, Semisjaure-Njarg – Syster till Maria Persson, 'en liten rättfram, humoristisk gumma'. (...)» (Ternhag 2000:68)

Forsslund hadde en meget spesiell journalistikk, med hans måte å beskrive joikerens karakteristikk og ansiktstrekk. Han nevner også at Inger Steggo joiker for fonografen, men det finnes ikke noe bevart opptak fra dette i dag (Ternhag, 2000).

Tirén fikk opparbeidet seg flere kontakter på vintermarkedene i Arvidsjaur og Arjeplog og han møtte igjen en del av disse på sommerreisen han foretok sommeren samme året. Dette var mer fruktbart for han enn vintermarkedene hadde vært, selv om han også fikk gjort en del opptak der også.

Innspillingsreisen sommeren 1913 ble Tiréns mest fruktbare reise, av alle han foretok (Ternhag, 2000). Med seg hadde han som vanlig Maja Wickbom og i tillegg var Karl-Erik Forsslund med. Denne turen ble lagt sørover til det sørsamiske området. Antagelig gikk turen igjen til Tiréns leir i Nuoljalid, hvor de fortsatte med tog til Narvik og videre med båt sørover til Mo i Rana, etter å ha kjøpt inn en del proviant ved Meyers handel. Herfra ble de skyssset til Umbukten og visere med båt over Över-Uman til Strimasunds fjellhytte. Her møtte de tre joikkyndige kvinner, hvor to av de, Anna Fjällström og Brita Samuelsson (nr 68-77 DLV) joiket inn i fonografen.

Dagen etter dro de et stykke lengre inn på innsjøen og møtte igjen Brita Samuelsson sammen med hennes tre yngste jenter. Tirén syntes hun sang med uvanlig klare toner (Tirén, dagbok, 1913).

10.01.1913 gikk turen med motorbåt videre til Umfors. Der møtte de Anna Lisa Mattson som joiket en låt inn i fonografen (nr. 26 DLV). Hun kunne også fortelle at de kunne finne joikkyndige samer blant Vilhelmina-samene rundt Borkfjell og Fättjaure. På kvelden nådde selskapet Björkfors og her ble de til dagen etter hvor de dro videre til Tärnaby. Her møtte de 14 joikkyndige samer som Tirén gjorde opptak av. I tillegg gjorde Tirén opptak av Axel Sjulsson som forteller om en ulvejakt. Trioen Tirén, Forsslund og Wickbom gjorde også opptak av seg selv hvor de joiket inn tre vuelie-r*, etter noter. Nå var alle voksrullene Tirén hadde med seg brukt opp. Fonografen, med tilhørende voksruller, ble sendt med post sørover og resten av innsamlingene denne turen ble gjort med penn og notepapir.

Den 14. juli gikk turen over Björkfjellet, sammen med 11 samer, hvor tre var hyrt av Tirén som bærere. (Johan Sjulsson, Lars Olov Jonsson og Jonas Teodor Johansson, alle fra Björkvattnet) Underveis joiket noen av følget for Tirén når de rastet og dette ble nedtegnet. Ved en rast begynte Nils Sjulsson Stångberg å joike en hyllest til nordsamer da han fikk se Tiréns vakre samekniv fra Karesuando (Tirén, dagbok, 1913).

Neste dag gikk turen langs Gejmån og på turen møtte de Anders Månsson som joiket 8 joiker for Tirén (nr. 30-37 DLV) og videre til Abelvattnet. Her hadde Nils Sjulsson Stångberg en kåte og her ble selskapet i to døgn.

Den 17. juli dro Tirén, Wickbom og Forsslund, og deres tre bærere, med båtskyss over Abelvattnet mot sørvest, hvor Axel Bergmark hadde en kåte. Bæreren Johan Sjulsson dro alene med båt til innsjøens motsatte ende hvor han hentet Anna Sara Bergmark. Hun fortalte om samenes vanskeligheter og joiket også 7 joker (nr 45-51 DLV).

Videre gikk turen til innsjøen Darneke. Her var det to kåter som tilhørte Johan Jonsson, Jonas Nilsson Gorek og Lars og Nils Barruk. Ingen av samene de møtte her var villige til å joike. Tirén skriver i dagboken at de antagelig hadde noen dårlige minner som skremte de fra å joike. Tirén skriver også at han er ganske så oppspist av mygg og er hoven over øynene, haken og halsen. Det var ekstremt med mygg i området denne sommeren. Samene som nektet å joike viste at det ikke alltid var like lett for Tirén å samle inn joiker og innsamlingsarbeidet var ingen selvfølge. (Ternhag, 2000)

Ut på kvelden gikk selskapet videre over Vardofjäll og innover Raurevardo til en kåte ved Valtanjaure. Hit kom de i halv-femtiden på morgenen. Her møtte de to kvinner som drev med å skille rein. De fikk overnatte i kåten, men kvinnene kunne ikke joike og dermed fikk ikke Tirén nedtegnet noe herfra. Dagen etter gikk Forsslund og Wickbom sammen med bærere i forveien, mens Tirén og Johan Sjulsson vandret alene for å besøke de kåtene som fantes på veien mot Ransarån. Turen var ufruktbar og de fikk samlet inn en vuelie* fra Nils Olof Axel Neini (nr. 27 DLV). Derimot hadde vuelie-n* kulturhistorisk verdi. Vuelie-n hadde blitt tidligere fremført for den legendariske biskopen Lars Landgren, under et besøk ved Bäskele sameskole (eksisterer ikke i dag) i 1876. Utpå kvelden gikk Tirén og Sjulsson for å møte resten av reiseselskapet, ved Tjåkkele-hyttene.

Dagen etter gikk turen igjennom Durrenskalet og videre mot Klimpfjäll. Her overnattet de på en gård og på kvelden ble det fest, hvor de ble underholdt av felespill. Underveis hadde Tirén fått nedtegnet 4 joiker (nr 22-23 og 28-29 DLV) fra to forskjellige

samer (Tirén, dagbok, 1913).

22. juli gikk ferden til Stornäset. Anders Thomasson som var en av de to Tirén hadde nedtegnet joiker fra dagen før, hadde tipset om hans bror Jo Thomasson som han mente var enda mer joikkyndig. Dessverre fant ikke selskapet Jo Thomasson og bestemte seg for å vandre videre via Autjoklimpen mot Raukasjö, med nye bærere. Her overnattet de hos samene Anders og Anna Nordqvist og Anna og Kristoffer Andersson. Dagen etter forlot Tirén Forsslund og Wickbom. De skiltes etter uenigheter og Ternhag oppsummerer det fra dagbøkene slik:

«Det var [...] uppenbart att vi hade skilda intressen. Mot slutet av den långa färden genom Vesterbottens alla lappmarker hade jag så mycket knog hos lappar, at t jag blev efter Forsslund och Fröken Wickbom. En gång fick jag efter 1/2 9 på kvällen efter en arbetsam dag taga igän en hel dagsmarch ock uppsöka dem och fann dem på andra sidan av Ransarån, vlika de gått över på spång, vilken jag ej för nattmörket kunde upptäcka och vågade mitt liv med vadning strax obanföör några vattenfall. Genomvåt nådde jag mot morgonen mitt sällskap. Nestan morgon vore de utvilade – men ej jag. - Likväl uthärdade jag strapatserna även denna dag. (...)» (Ternhag, 2000:79)

Tirén dro videre med vertinnen de hadde overnattet hos natten i forveien og hennes sønn og svigerdatter. De rodde over Raukasjön og vandret videre forbi Gatojaure og kom frem til Ankarvattnet om kvelden. Her overnattet de hos spellemannen Axel Edfors og grunnet uvær måtte Tirén bli der en ekstra dag. Han benyttet tiden til å renskrive dagboknotater.

Den 26. juli gikk turen over Ankarvattnet, hvor de blant annet ankommer huset til en kunstvever, Jöns Ludvig Hansson. Her kjøper Tirén et teppe han skal bruke som betalingsmiddel på hans reise. Videre drar ferden til gården Lilla Bjåsjön, hvor han treffer den samiske enken Elsa Larsson og hennes datterdatter Kristina Nilsson, på vei fra Sippmikk till Jorm. Siden Elsa var den eneste samene som var ved Sipmikken og som kunne joike (nr. 17-18 DLV), bestemte Tirén seg for å slå følge med de to til Jorm. Elsa Larssons 6 år gamle datterdatter fikk sitte på skuldrene til Tirén i en halv mil (Tirén, dagbok, 1913).

Tirén var godt likt blant de samene han ble kjent med. Han var folkelig av natur og han ble ofte kalt 'Kalle', eller Nälle (Bamse på svensk) blant barn. (Lundmark, intervju, 02.03.15, Umeå) Denne historien om lille Maja på 6 år, som fikk sitte på skuldrene til 'Kalle'

er nok et bevis på hans godslige væremåte.

Feltarbeid og innsamlingsarbeid var meget populært på 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Fundamentet til romantikken hadde sitt utspring på 1700-tallet, etter den franske revolusjonen (1789-1792) og den amerikanske borgerkrigen (1776) og etter hvert kom nasjonalromantikken inn i andre halvdel av 1800-tallet. kunstnere og musikere ønsket nye ideer og søkte tilbake til røttene, enten i deres egen kultur eller i andres kulturer (Seaton, 1991:337). De reiste rundt blant annet for å samle inn folkemusikk og bruke dette videre i deres komposisjoner. Andre igjen samlet inn av ren interesse for temaet, ikke fordi de selv var utøvere. Antropologisk arbeid kan dateres mye lengre tilbake enn dette, blant annet Jean de Léry (1536-1613) som observerte og dokumenterte indianerne i Brasils kultur. (Cooley/Barz, 2008)

I Tiréns samtid var imperialismen blant antropologer enda dominerende og metodene noe annerledes. Jean de Léry var imponert over det han observerte, men også preget av hans egen kulturs dominans over andre kulturer (the other) som ikke var, etter deres syn, like siviliserte (Cooley/Barz, 2008).

I Jorm møtte Tirén Anna og Lars Nilsson og Lars' bror Nils Nilsson. De kunne også meddele at Elsa Larsson var den eneste joikkyndige i fjellområdene rundt. Tirén valgte da å legge turen sørover i retning Gäddede og videre mot Håkafot.

Den 30. juli dro Tirén til foten av fjellet Sultern i Krokommune i Sverige. Her forteller Tirén om møtet med 14-årige Sigrid Jonsson Mellanskogsfjäll:

«Den 30 [juli] uppför Skyttarn til lapplägret, där 14åriga Sigrid Jonsson Mellanskogsfjäll var ensam hemma med lille Jakob Andersson, som förgäves väntade på att tuppen skulle värpa i hans abcbok. Fjortonåringen var ovanligt kunnig och förständig samt sjöng ur mittet ett par sånger båda diktade av lappar. Hon skulle på natten ut på fjället och valla renar.»(Tirén, dagbok, 1913:24)

Det er ikke oppført noen joiker av jenta i DLV og det vites ikke om lille Jakob noen gang fikk se at høna verpet i hans bok.

På kvelden returnerte de voksne i familien, Ante Thomasson og konen Anna, samt Antes bror Lars Thomasson og hans kone Sara, pluss drengen Torkel Nilsson. Tirén fikk nedtegne 3 joiker fra Ante og Anna Thomasson (nr 13, 14 og 556 DLV).

Tiréns vandring i ume-/sørsamisk område gikk mye langs grensetraktene og på vei

videre fra Mellanskogsfjäll, dagen etter, vandret han over på norsk side til det Ternhag kaller Kjølén. Det finnes mange 'Kjølén' i Norge, blant annet i Troms fylke og i Vefsn kommune. Ingen av disse stemmer med hvor Tirén hadde vært på svensk side. Ternhag skriver også det samiske navnet: Mealhkoé. Dette er lettere å vite av geografisk, siden det ligger i Røyrvik kommune/Raarvihken tjjelte, ved Børgefjell/Byrkije nasjonalpark.

Her møtte han Per Gustav Larsson Kroik og hans kone Anna. Per Gustav Larsson Kroik joiket tre vuelie-r* for Tirén (nr. 19-21 DLV). Dette ekteparet skulle egentlig i motsatt retning av det de hadde gått da de traff Tirén, men snudde da «hustrun hadde kjent på sig, att en främmande man skulle komma, varför hon kjent rätt samt sade att även glöden i brasan därom givit beskjed» (Tirén, dagbok, 1913: 25). Ternhag skriver at dette er et typisk notat for Tirén, som hadde interesse for og sympati med samenes førkristne livssyn (Ternhag, 2000).

Tirén slo følge med ekteparet Kroik, på vei tilbake til deres gåetie*. Her ble han i et par netter i påvente av bedre vær. 2. august forlot han selskapet, med Per Gustav Larsson Kroik ansatt som bærer, i retning Sverige og Hotagen. Her traff han Malin Mårtensson som sang en gjeterlåt fra Kallviken (nr. 16 DLV).

Dagen etter skulle han vandre videre, men på grunn av sterk vind måtte han bestille skyss til jernbanestasjonen og reisen fra Häggsjön til Krokomb ble kort. Han ankom Undersåker 7. august og her besøkte han et sykehjem for eldre samer. Han kjente flere av beboerne og venner og slekt av beboere som han kunne hilse fra. Tirén hadde håpet å få høre og notere noen joiker, men måtte søke om tillatelse fra styret i forveien. Dette hadde vist seg vanskelig og Tirén måtte forlate hjemmet uten en eneste joik.

Videre gikk turen mot Bydalen og til en leir ved Illkallshögen, der vistnok 15 samiske familier hadde slått leir. Da han ankom leiren viste det seg at han kjente flere av familiene som bodde der fra hans barndomstid i Oviken. Det var vanskelig å få en oversikt over alle familiene for det var ganske stor avstand mellom gåetie-ene* og dagen etter gikk Tirén rundt i området fra morgen til kveld med hans notatblokk. Han fikk notere joiker fra Per Larsson (nr. 1-3 DLV) og Nils Torkelsson og Bengt Olofsson (nr. 5 DLV).

Etterhvert gikk turen hjem igjen og den 14. august tok Tirén toget hjem mot Boden. Blant sørsamer har ikke joik stått like sterkt som hos nordsamer, antagelig fordi de har bodd mer spredd og har vært mye sterkere integrert av daaroe-r*. Til tross for dette fikk Tirén spille inn og nedtegne joiker fra 37 personer, som var betydelig mer enn fra hans reise sommeren 1912.

lyder. Om det er en kryssning, vil det være mest naturlig at den har et opphav i Sverige.

4.7 Innsamlingsreiser 1914

5. januar dro Tirén med tog i retning Lycksele, i selskap av K. H. Bylund, som vistnok egentlig var på bryllupsreise og ble så interessert i Tiréns arbeide at han forlot konen på et pansjonat. Det var ekstremt kaldt, helt nede i -37°C ved ankomst av Lycksele den 6. januar. Det var et vintermarked i Lycksele som Tirén besøkte. Han rigget seg til med fonografen på en café og til å begynne med gikk det tregt. Han hadde på forhånd invitert to samiske kvinner, Kristina Persson og Anna Kristina Nillson, og han lot de få høre opptak han hadde gjort tidligere. Ryktet gikk raskt om at Tirén tok i mot joikningsdyktige samer for opptak og han bød på kaffe. Til sammen spilte han inn 20 vuölie-r* på tolv sylindre.

Dagen etter ble det en like stor suksess og Tirén fikk gjort mange opptak, men tredje dagen ble en skuffelse med lite oppmøte, antagelig fordi en god del hadde reist hjem. Til tross for dette, anså Tirén besøket i Lycksele som en suksess. Han hadde gjort opptak av 36 vuölie-r* fordelt på 23 fonografruller.

Den 10. januar gikk reisen videre mot Åsele, ankomst 12. januar, og hos 'lappfogden' Holm traff Tirén de første samene han gjorde opptak av. Dessverre gikk fonografen i stykker i løpet av kvelden og resten av tiden ble viet reparasjoner. Dagen etter var fonografen reparert, men han traff på færre samer enn dagen før, men resten av tiden i Åsele ble en suksess. Tirén traff på rundt 60 samer og fikk gjort opptak av flere av disse (Tirén, dagbok, 1914).

Tirén har ikke oppført et klart skille mellom de opptak som ble gjort i Lycksele og i Åsele. De fleste er registrert under Lycksele og det virker som om Tirén på dette tidspunktet hadde blitt mindre nøye med hans dateringer og dagboknotater. Ternhag antar at rundt 10 av de totalt 18 personene Tirén gjorde opptak av i Lycksele og Åsele, ble gjort i Åsele. Etter dette dro Tirén hjem igjen og neste tur ble gjort sommeren 1914.

Forøvrig kan det nevnes at dette året mottok Tirén økonomisk støtte fra Stiftelsen Lars Hiertas minne.

Tirén hadde ønsket å følge Karesuandosamene denne sommeren, men det ble ikke helt som han hadde tenkt seg. Han fikk ikke permisjon fra jobben da han ønsket det og måtte i stedet gjøre noen mindre ekspedisjoner. I stedet fulgte Tirén den svenske landshövdingen i Norrbottens län, Walter Murray på såkalte 'lappmöten'. Her benyttet Tirén muligheten til å finne joikkyndige personer. Ternhag skriver at dagbøkene er mangelfulle fra denne reisen og

det er vanskelig å lage en god oversikt over reisene sommeren 1914 og dette stemmer godt med dagbøkene (Ternhag, 2000). Tirén skrev mest detaljert de første turene han tok i 1911 og 1912 og etter dette flyter notatene noe.

Ternhag har skrevet, som nevnt før, at Maja Wickbom burde ha hatt mer ære for arbeidet som ble gjort og at det er tydelig at en del av noteringer og notasjoner som ble gjort var skrevet av en annen person (Ternhag, 2000). Med størst sannsynlighet av Wickbom, siden hun var -etter det man vet- den eneste andre enn Tirén som var notekyndig i reisefølget. Det kan være at hun også skal ha æren for de organiserte notatene. Hun var med på alle turene frem til omtrent midten av innsamlingsreisen i 1913 og det var etter den reisen at dagboknotatene til Tirén ble mer rotete. Men dette er spekulasjoner basert på løse fakta og ikke sikkert.

Den første delen av innsamlingsreisen 1914, etter runden med Walter Murray, begynte i Bergvik 5. juni. Det er uvisst om dette bragte inn noe for dagbøkene er veldig uklare her, men i slutten av måneden er det mer klart. Han dro da fra Bergvik og til lulesamisk område, til Kvikkjokk, via Murjek og Jokkmokk. Her samlet han inn joiker fra 11 personer, blant annet et ganske spesielt tilfelle fra Nila Ribbja som joiket en rituell offerjoik (Tirén, dagbok, 1914). Disse vuolle-r* var ganske sjeldne å høre fordi de ble holdt ekstra hemmelig og var utdøende ettersom kristendommen hadde fått grep blant samene og kristendommen fordømte offerritualer. Tirén introduserer den første av de to joikene, med innspillingsnummer 168-169, ved å introdusere jokeren og joikerens fødested og videre si: 'Hemmlig sång till familjen. Där lappen går att offra.' Disse opptakene er av overraskende bra kvalitet og joikemetoden er meget spesiell. Det er typisk for lulesamer å ha mer tekst i deres vuolle*, sammenliknet med nordsamers luohiti* og sørsamers vuelie* og dette høres tydelig på opptaket. Samtidig er selve joiken ikke spesielt melodios og består av en joikelyd som minner om grynting. Dyrejoiker og bruk av dyrellyder i joik er ganske vanlig og det er ikke utenkelig at dette skal forestille lyden av en rein som mytologisk sett er hellig for samene. Dette gjelder begge vuolle-r*, men det er ikke noe tekst på det andre opptaket, altså innspillingsnr 169. Tirén selv skriver at 'De utgöras av hemlighetsfulla läten och fungerade som samtal snarare än sång'. (Ternhag, 2000:90)

På begynnelsen av opptaket kan en også høre en stemme som sier først noe uhørbart og siden noe som høres ut som: Skal man sjunga i 'kanten'. Det siste ordet er vanskelig å høre. Antagelig er det Nila Ribbja selv som snakker for det høres ikke ut som stemmen til Karl Tirén.

I midten av juli foretok Tirén nok en reise og fulgte igjen Walter Murray på 'lappmöten'. Den 21. juli holdtes et møte i Abisko. Her visste Tirén at han kunne møte på problemer siden læstadianismen stod meget sterkt blant samene i området. Til tross for dette lyktes Tirén og han samlet inn mer enn 30 låter og på vei mot det Tirén kaller 'Tromsö amt' – antagelig Tromsø fylke – fikk han gjøre et opptak av Per Nutti som spiller fadno, eller angelicarør (innspillingsnr. 235). Antagelig fulgte Tirén Walter Murray videre på møter, men dagboknotatene gir ingen klarhet i dette men dato og sted innspillingene har stemmer over ens med møtenes dato og sted.

I slutten av juli dro Tirén på flere 'lappmöter', denne gang i Arjeplog og Vuoggatjålme. Tirén hadde høye forventninger og antok at det kom til å bli mange opptak, men 1. verdenskrig brøt ut i denne tiden og det gikk rykter om at russere hadde slått seg ned i Hernösand. Dermed dro Tirén straks hjem til familien. Likevel fikk Tirén utrettet en del denne sommeren, selv om det ikke ble helt etter planene om å følge Karesuando-samene.

Det var nok enklere og mer fruktbart for Tirén å følge disse møtene. Det var mindre bomturer i ukjent terreng og flere samer fra forskjellige steder var samlet på et sted. Vanligvis pleide Tirén å nedtegne, eller gjøre opptak av, joiker fra både kvinner og menn omtrent 50/50, men denne sommeren var det flere menn enn kvinner, fordi han fulgte hvor det kom mest menn, fikk han bare gjort opptak av to kvinner. Alt i alt hadde Tirén fått samlet inn et bra antall joiker, til sammenlikning med de tidligere årene.

4.8 Etterarbeid

Gunnar Ternhag skriver i sin bok «Joiksamlaren Karl Tirén» at det er lite skrevet om arbeidet Tirén gjorde i områdene Arvidsjaur og Arjeplog. (Ternhag, 2000). Dette kan bekreftes i «Die Lappische Volksmusik» hvor Tirén skriver mer om hans reiser blant annet i nordlige Sverige, slik som Karesuando. I størst grad skriver Tirén om selve joikene, analyser og sammenlikner med Wagners bruk av ledemotiv. Derimot skriver Tirén om en spesiell hendelse i 1915 (Dette da oppført med årstallet 1916 i DLV, men det korrekte årstallet er 1915) da Maria Persson giftet seg og Tirén var ikke bare en selvsagt gjest i bryllupet som ble holdt i Arjeplog, men en hedersgjest. En ganske sjelden hendelse for en daaroo*. Tirén kaller dette for «det säkerligen sista joikningsbröllopet». Her var fokuset mye musikk og joik som en del av underholdningen. Tirén gjorde noen opptak av joikere på dette bryllupet og havnet selv i en slags «joiktävling» som han selv forteller om i blant annet originalmanuset til DLV, men også i den utgitte utgaven av samme bok. Dog i en noe forskjellig versjon.

I følge Staffan Lundmark har Tirén skrevet noen forskjellige versjoner av akkurat den historien, men i hovedtrekk består det av at han havner i krangel med en av de rike Larsok Sjulsson-sønnene. Den yngste sønnen mener Tirén kaster bort statens penger på å samle inn joik. Penger som i stedet heller burde brukes på fattige reineiere. Sara Ruong som inviterte Tirén i bryllupet skal til å forsvare Tirén, men merker fort at han er mer en nok i stand til å forsvare seg selv. Tirén joiker, eller svarer, tilbake at Sjulssons sønn, som er ugift i en alder av nesten 50, bare tenker på rein og penger og er blind for alle skjønnhetene rundt han som han kunne ha giftet seg med om han ikke bare hadde tenkt på rein og penger. Det ender med at sønnen forlater bryllupet i sinne, sammen med en kamerat. Den andre av Sjulsson-sønnene prøver å glatte over det hele og tilbyr seg å la Tirén spille inn en joik. Han joiker da en spott-joik som fornermer norske skatteoppkrevdere og bryllupsgjestene jubler over sangen (Tirén, u.å.37). Det er oppført joiker fra bryllupet i DLV, blant annet Sara Ruong som har nr 298 og 299 i DLV, men akkurat denne har ikke fått nummer der. Den er å finne i listen i Ternhags bok, med rett dato og rett navn: Anders Larsson, men den er oppført uten nummer i DLV, men med innspillingsnummer 349.

Innsamlingsarbeidet med innsamling av joiker var egentlig avsluttet etter bryllupet i 1915, men han dro likevel på en liten tur til Tromsø sommeren samme året, men dette ble avbrutt. Tirén sier selv at han 'fick [jag] ej färdas med kartor eller apparater, kikare o.d. igenom lappdistrikten på norska sidan'. Dette var antagelig på grunn av den pågående krigen i Europa. Han fikk likevel gjort et par nedtegnelser på turen til Norge (nr 357 og 358 DLV).

I tiden etter dette bearbeidet Tirén materialet han hadde samlet inn. Renskriving av notater og han transkriberte også de opptakene han hadde gjort. Han møtte i løpet av årene etter dette noen samer som han fikk gjøre opptak av, eller notere joiken og disse er inkludert i *Die lappische volksmusik*. Han tenker på å gjøre flere turer med innsamlinger, men det blir aldri av. Den siste 'offisielle' nedtegnelsen gjorde Tirén i 1936 etter Israel Ruong (nr. 300 DLV), senere kjent som en forsker innen samisk kultur.

I 1942 ble *'Die lappische volksmusik'* utgitt. Det var et enormt etterarbeid og Tirén brukte størstedelen av 30-tallet på å organisere arbeidet og gjøre klar til utgivelse. Etter utgivelsen sysselsatte Tirén seg med å blant annet skrive avisartikler, noe han hadde gjort før også. Blant annet i den samiske tidsskriften *'Samefolkets egen tidning'* hvor han i juni 1926 publiserte en lengre artikkel om innsamlingsreisene. Også her tar Tirén opp problemene med å transkribere joik og fordelene med opptak. Den ble utgitt over to nummer. (Tirén, 1926). Planene for å utgi en slik bok, var allerede i tankene til Tirén i 1913 og han ønsket opprinnelig

at det skulle bli utgitt på engelsk. Det ble i stedet tysk, som på den tiden var det vitenskapelige språket. Boka har aldri blitt oversatt til noe annet språk, men det ble utført et arbeide på DAUM for å oversette boka til svensk. Hva som har skjedd videre med dette arbeidet da DAUM ble nedlagt i januar 2015, er usikkert.

Ternhag må i skriving av hans bok «Joiksamlaren Karl Tirén» ha hatt et voldsomt arbeid med å sortere og datere alle inspillinger og noteringer som ble gjort. (Dette i tett samarbeid med Staffan Lundmark) I DLV er ikke joikene notert ned med når opptaket ble gjort og det er heller ikke notert hvor opptaket ble gjort. Det ble gjort notater i dagbøkene over dato og notater på esken fonografrullene ble oppbevart i. Det som er notert er joikerens navn og fødested. Det samme gjelder blant annet listen i dagboken fra 1913 over de joiker Tirén samlet inn i Lycksele, Arvidsjaur og Arjeplog. Her er joiker oppført med fødselsdato, navn, navn på joik og nummer. Disse numrene stemmer ikke med nummer de har fått i DLV. Tirén noterte joikene i dagbøkene med nummer i stigende rekkefølge etter når han gjorde opptakene, men de fikk et annet nummer i DLV (Ternhag, 2000).

Bakerst i boken «Joiksamlaren Karl Tirén» finnes en alfabetisk oversikt, etter joikerens navn, over alle joiker Tirén noterte og spilte inn. Her er joikeren notert med fødested, hvilken sameby de tilhører, hvor joiken ble nedtegnet/tatt opp og dato for nedtegnelsen/opptaket. I tillegg har alle joikene fått korrekt nummer etter numreringen i DLV og innspillingsnummer for de joiker som er spilt inn. Her korrigeres stedsnavn, personnavn og nummer. Samtidig i begynnelsen av boken oppklarer Ternhag bokstavforskjeller i Tiréns notering av samiske ord. Tirén bruker blant annet p i stedet for d, slik det skrives i dag. Dette kan være forvirrende for han skiller som regel mellom de samiske navnene på joik etter hvor han har hentet joiken, vuelie*, vuolle* og luohiti*. Han skriver ordene anderledes enn det gjøres i dag. Blant annet staver han det nordsamiske ordet luohiti* som luotteh. Han skriver vuolle* slik: vuolleh. Dette kan være forvirrende for en språkkyndig samisk leser, siden endingen -h i sørsamisk, umesamisk og lulesamisk indikerer flertall, noe som ikke nødvendigvis er Tiréns intensjon.

Hans gjetninger i stavemåten av samiske ord kan gjøre det vanskelig å anslå hvor joiken kommer fra, siden sør-, ume-, lule- og pitesamisk har mange likhetstrekk. For lulesamer heter joikemelodi 'vuolle' og det samme er det for pitesamer. For sørsamer er ordet 'vuelie' mens for umesamer er det 'vuöllie'. Sistnevnte minner om en blanding av sør- og lulesamisk.

Om reinjoiker, eller joiker om reinen, skriver Tirén 'Påhtsvuolleh'. Dette er helt klart

ikke nordsamisk, siden det nordsamiske ordet for joikemelodi er *luohti*, eller *luotteh* som Tirén skriver. Tirén gjorde veldig få innsamlinger direkte i sørsamisk dialektområde.⁶

På umesamisk er ordet for rein 'Båtsuoj', på sørsamisk er det 'båatsoe', 'boatsoj' på lulesamisk og *båtsoj* på pitesamisk. Alle disse versjonene av ordet er veldig like. I uttale er det ekstremt liten forskjell, annet enn i små diftongendringer. Skriftlig er også forskjellene små. (Barruk, e-post, 31.03.15)

Fra hvilket område har da Tirén hentet språket fra? Hva likner påhts på? Tirén bodde selv i pite-/lulesamisk område. Hans viktigste kontakt blant samer, Maria Persson, er fra pitesamisk område, men samtidig har Tirén også gjort mange reiser og opptak fra ume-/sørsamisk område, slik som Västerbotens län, et fylke som ligger i ume-/sørsamisk område. Det er mulig det er en ren språklig misforståelse fra Tiréns side også. Han bruker i DLV oftest ordet 'vuolle', men det finnes et tilfelle i manuset hvor han skriver 'vuelie' som er helt klart sørsamisk. I tillegg skriver han en gang ordet 'vuölli'. Dette kan ikke være noe annet enn umesamisk, siden det kun er umesamer som har en *ö* i ordet. I andre avsnitt på første side av kapittelet 'Om ledemotivet i lapparnes musik' skriver Tirén:

«Ordet 'vuolle' har genem hele södra Lappland givit upphov till de i joikningen även vanliga stavelserna (...).» (Tirén, u.å.:14)

Her skriver altså Tirén ordet 'vuolle' om sørsamisk område, eller 'södra Lappland' som han kaller det. I 'södra Lappland' er ordene 'vuelie' og 'vuöllie', noe som indikerer at Tiréns bruk av ordet 'vuolle' enten er en språklig misforståelse, eller så bruker han et ord for enkelhetsskyld for å dele mellom nord- og sørsamisk område, uten å ta hensyn til dialektforskjeller i mellom.

Tirén regnes, spesielt blant sørsamer, også for å ha gjort ekstremt viktige innsamlinger, siden han er av meget få (senere også Björn Collinder som blant annet fortsatte Tiréns arbeid på 40- og 50-tallet med å renskrive tekster i *Die Lappische Volksmusik*) som har samlet inn sørsamisk joik. Ut i fra stedsopplysninger i Ternhags bok 'Joiksamlaren Karl Tirén' og sammenlikning med 'Die Lappische Volksmusik' har jeg kommet fram til at Tirén samlet inn 153 joiker fra sør- og umesamisk dialektområde, men tar høyde for at dette kan

⁶ Umesamisk dialektområdet regnes for å være en del av sørsamisk, språkmessig. Samer fra umesamisk område lærer sørsamisk på skolen, selv om dette byr på en del problemer. Både språkmessig siden sør- og umesamisk har en del forskjeller som ikke fungerer skriftlig og siden dette truer det umesamiske språket i enda større grad når den yngre generasjonen ikke får lære umesamisk på skolen. Tirén gjorde en del innsamlinger i umesamisk område, slik som Arvidsjaur, Tärnaby og Lycksele, men også i pitesamisk område slik som Arjeplog, hvor Maria Persson hadde sitt hjemsted.

være feil. En stor andel av disse er fra området i og mellom Tärnaby og Lycksele.

Det er noe, men likevel lite kunnskap og nedtegnelser om sørsamisk joik utenom arbeidet Tirén gjorde og regnes i dag for et meget verdifullt verktøy for folk som ønsker å lære seg gammel, sørsamisk joik.

4.9 Tiréns koffert

Dialekt-, ortnamns-, og folkminnesarkivet i Umeå, også kjent som DAUM, (startet i 1970 under Institutet för social forskning, også kjent som SOFI) har lenge hatt ansvar for arkivet som inneholder Tirén-samlingen. Rettighetene til materialet eies av Tiréns etterkommere, men de ønsket at det skulle bli tatt godt vare på og har latt DAUM bevare dagbøker, brev, transkripsjoner og fonografruller. Staffan Lundmark har i mange år hatt en del av ansvaret for akkurat dette arkivet. Til å begynne med var det mangelfullt. Noe var spredt rundt og noe var antatt tapt. Blant annet ble en stor samling av fonografrullene sendt til Tyskland etter krigen for kopiering. Disse ble aldri funnet og antatt tapt.

I år 2000 var Staffan Lundmark en tur i Uppsala for å besøke SOFI, for å titte i det nye arkivet deres. Plutselig får han øye på en koffert som fanger hans interesse og ved nærmere undersøkelser oppdager han at her ligger de savnede fonografrullene. I mai samme året ringer Staffan til Nasjonalbiblioteket i Norge, stasjonert i Rana kommune, for å høre om de fremdeles har 'Tobias' som er en spesialdesignet avspiller for fonografruller. Det har de og turen fra Umeå til Rana skjer raskt. På denne tiden holder Staffan, i samarbeid med Gunnar Ternhag, på å lage en systematisk oversikt over alle joikene Karl Tirén samlet inn som skulle bli en del av Ternhags bok 'Joiksamlaren Karl Tirén'. Det var problematisk å lage denne oversikten uten alle fonografoptakene som ble gjort og de bestemte seg for at de gjenfundne rullene måtte bli avspilt så de kunne bli ferdig med listen og gi ut boken, som forøvrig ble gitt ut i 2000. Lars Gaustad ved Nasjonalbiblioteket gjorde avspillingen for de og i dag er alt som er kjent av arkivmateriale digitalisert. Problemer med gamle fonografoptak er at de ble spilt inn på forskjellig hastighet og med forskjellig stiftstørrelse. Det kan være umulig å si hva som er rett hastighet, men Karl Tirén gjorde en fast avblåsning av kammertonen (440hz) på begynnelsen av hver rull og dette gjorde det enklere å anslå hastigheten. (nb.no/tirenskoffert)

Etterkommerne til Tirén hadde en stund vurdert om de skulle gi rettighetene til hele materialet til DAUM, men plutselig ble det bestemt at DAUM skulle nedlegges. (Lundmark, intervju, 02.03.15, Umeå) 1. januar 2015 ble DAUM offisielt nedlagt. Det ble da bestemt at rettighetene skulle beholdes slik at Tirén-slekten selv kunne bestemme hva som skjedde med

materialet. Det skulle være i Umeå. Statsarkivet i Sverige har nå tilbudt lokaler i Umeå og hele Tirén-arkivet flyttes dit. Staffan Lundmark jobber i dag for Västerbottens museum i en stilling som blant annet kombinerer et ansvar for Tirén-arkivet. Arkivet vil fortsatt bli godt tatt vare på og er til dels tilgjengelig for interesserte.

5.0 Frode Fjellheim

Foto: Lars Oberg. Hentet fra vuelie.no med tillatelse fra Frode Fjellheim.

Frode Fjellheim er født i Mosjøen, 1959, og tilbrakte mange av hans oppvekstår i Karasjok. Hans studieår ble tilbragt i Trondheim, ved musikkonservatoriet, hvor han i dag er bosatt.

5.1 Sangen vi glemte – Mijjen Vuelieh

Rundt 1988-89 ble Fjellheim kontaktet av Sydsamisk teater som ønsket at han skulle lage et musikalsk arrangement for dem, i forbindelse med ei forestilling de skulle ha på Festspillene i Nord-Norge. Han fikk tilsendt en bunke med nedtegnelser fra Tirénarkivet, fra Anna Jakobsen, aktiv innen sørsamisk språk og den sørsamiske skolen i Hattfjelldal. Hun var opptatt av hva Tiréns nedtegnelser var og hva joik var. Hun hadde en teori om at joik var pentatont, en skala som har fem toner per oktav. Pentatonisk skala er ofte bruk i folkemusikk og i jazz/blues (snl.no).

Før Anna sendte materialet til Fjellheim, hadde hun sendt det til en musiker som skulle analysere det og hadde skrevet med kulepenn 'Pent.' for pentatont på de joikene som var det. Fjellheim sier i intervju, 05.05.15, at det viste seg at det var en sterk forenkling av hva joik egentlig er. (Hva er joik? J.f. kapittel «Vuelie/Vuolle/Luohti»)

Ut fra materialet Fjellheim fikk tilsendt fra Anna Jakobsen, laget han et arrangement for forestillingen og syntes resultatet ble ganske fint og ville gjøre noe mer ut av det. Fjellheim søkte om midler til å bearbeide materialet og gi ut en CD, noe han fikk. Resultatet ble CD-en 'Sangen vi glemte', som ble utgitt i 1991 som består av hans arrangementer og tolkninger av 11 joiker hentet fra Tirén-arkivet. CD-en ble utgitt på forlaget Idut, som er et samisk forlag med hovedkontor i Porsanger som gir ut litteratur og musikk med fokus på samisk.

Fjellheim hadde det ikke som et poeng å imitere joik, men han hadde likevel tanker rundt hva som hadde inspirert joiken. Karl Tirén var veldig opptatt av ledemotiv i joik (J.f. kapittel «Fjelljoik, ledemotiv og kulokk») og Fjellheim har forsøkt å bruke tankene om

joikens inspirasjon til å gjengi dette i hans arrangement.

På CD-en kan en høre lyder i bakgrunnen slik som fugler, reinsdyr, bølgeskvulp osv. På sangen «På frieri» har Fjellheim gjort opptak av en fugl som har de tre samme notene i dens sang som de tre første notene i sangen. Dette var en bevisst avgjørelse fra Fjellheims side, hvor han tenkte at kanskje var den fuglen inspirasjon til melodien joikeren lagde for over 100 år siden.

Alle opptakene av disse lydene ble gjort i Rørostraktene, hvor Fjellheims farsfamilie har reinmerking om sommeren. Fjellheim rigget til en opptaker som han festet på ryggen og gikk i marka og tok opp lyden av hans egne skritt, fugler og videre av reinsdyrene da han etterhvert kom til reinmerkingsområdet som var et stykke å gå til.

Fjellheim hadde en ide om å bruke naturlyder og at de skulle ha en klar referanse til det samme området, eller liknende område som der Tirén hadde hørt joiken.

Siden musikken fra 'Sangen vi glemte' skulle brukes til sydsamisk teater, opprinnelig, var det geografiske viktig. Anna Jakobsen hadde på forhånd gjort en jobb med å passe på at joikene hun sendte Frode fra Tirén-arkivet, var sørsamiske joiker. Fjellheim sier han har oppdaget i ettertid at det ikke stemmer helt med alt. Noen av joikene flyter over inn i pite-/lulesamisk område.'

Jeg har klart, av de 11 låtene på albumet, å identifisere 7 sanger selv (Sang nr. 1, 3, 4, 5, 7, 8 og 10 på albumet), mens de andre er identifisert ved hjelp av Fjellheim og av bookleten som følger med CD-en. Av de 11 sangene er det 10 sanger som helt klart er fra sør- og umesamisk område. En sang, nr 6 på platen og nummerert som 299 i Die Lappische Volksmusik, er fra Arjeplog som er pitesamisk.

5.2 Joiker fra Tirén-samlingen på 'Sangen vi Glemte'

Låtnr. fra CD	Tittel på låt fra CD	Nummer på joik i 'Die Lappische Volksmusik'	Navn på joik i 'Die Lappische Volksmusik'	Joiker og joikers hjemtrakt	Kommentar
1	På Leiting	Nr. 5 og nr. 20	Hirtenlied, Die Farben des Rentiers	Anna Israelsdotter, Tärna Per Gustav Larsson Kroik, Hotagen	På albumet kan det høres et ostinat på harpe i bakgrunnen. Dette er tema hentet fra joik nr. 20 i Die Lappische Volksmusik. Hovedmelodien på sopransax er joik nr. 5.
2	Reinflokken	Nr 46	Hirtenlied	Anna Sara Nilsson, Bergmark, Tärna	Ingen kommentar.
3	I Gamle Dager	Nr. 22	In alten Zeiten	Anders Thomasson, Vilhelmina	Dette er ikke den samme joiker som til joik nr. 13.
4	På Frieri	Nr. 13	Frierlied	Anders Thomasson, Hotagen	Dette er ikke den samme joiker som til joik nr. 22.
5	Bjørnen	Nr. 5	Das Rituslied der Frauen	Magdalena Jonsson og Bengt Olofsson, Oviken	Frode Fjellheim Jazzjoik ensemble har også brukt denne. Dette er samme joiker som ved joik nr. 10.
6	Vindguden	Nr 299	An der Windgott	Sara Ruong, Arjeplog	Dette er ikke en sør- eller umesamisk joik. Arjeplog ligger i pitesamisk dialektområde.
7	Sagka Og Gååsta	Nr. 82 og 83	An Sigfrid Larsson, An Gustaf Petrus Johansson	Sivert Andersson, Sorsele	Sagka er en samisk versjon av navnet Sigfrid og Gååsta en samisk versjon av navnet Gustav.
8	Fjellet	Nr. 54	An Riovardo	Kristina Maria Svendsdotter, Tärna	Ingen kommentar.
9	Arakatar	Nr. 6	An die Rentiere	Magdalena Jonsson, Oviken	Ingen kommentar.
10	Det Siste Ropet	Nr. 10	Das Todeslied der Braut	Magdalena Jonsson, Oviken	Dette er samme joiker som ved joik nr. 5.
11	Ved Riasten	N/A	N/A	Frode Fjellheim, Trondheim	«Inspirert av Tiréns nedtegninger og naturen rundt vatnet Riasten.» Av Frode Fjellheim

Tirén gjorde et grundig arbeid med å notere joikene så rett som mulig. Siden Fjellheim ikke hadde hørt noen innspillinger da han arrangerte låtene til albumet «Sangen vi glemte», måtte han stole på at notasjonen var korrekt utført. Ved å sammenlikne Kristina Maria Svendsdotter joik «Ryfjellet» med låten «Fjellet» av Fjellheim, er fagottens melodi veldig nært «Ryfjellet», rytmisk sett. Uten å ha hørt originalen må notasjonen være god for at det skal være en såpass nøyaktig etterlikning.

Fjellheim sier selv at han har sammenliknet og studert ganske nøye opptak Tirén gjorde med nedtegnelsene og de er forbausende korrekte. Tirén sa alltid at han foretrakk opptak fremfor bare nedtegnelser, siden de ikke ble nøyaktige og det var vanskelig å få joiken

til å passe inn i det moderne notesystemet. Fjellheim sier at det er nyttig å ha et system for å dele musikken inn i takter når en skal transkribere, men man må ta høyde for at selve notasjonssystemet vårt har en del mangler som gjør det 'tricky' å avsløre formen på en joik.

5.3 Frode Fjellheim Jazz Joik Ensemble

En stund etter utgivelsen av 'Sangen vi glemte', omtrent i 1992, ønsket Fjellheim å starte et band «for å spille musikken fra 'Sangen vi glemte'.» Resultatet ble bandet kjent som Frode Fjellheim Jazzjoik ensemble. Både utvalg av bandmedlem og utvikling av bandet var ganske tilfeldig. Fjellheim spurte først og fremst musikervenner han hadde. Noen av de som hadde vært med på innspilling av 'Sangen vi glemte', hadde ikke anledning til å være med i et band så da gikk spørsmålet til andre og til slutt endte Fjellheim opp med et band bestående av musikervenner som hadde tid og lyst til å gjøre et slikt prosjekt.

Musikere som var med i bandet var først og fremst jazzmusikere og dermed ble resultatet jazz. De fikk noen tilfeldige konsertoppdrag her og der og gav ut en plate i 1994, som het Saajve Dans (utgitt av Idut). Tittelen på albumet er en blanding av sørsamisk og norsk. Ordet Saajve er det sørsamiske navnet på et mytologisk folk, noe tilnærmet de underjordiske eller huldrefolket på norsk, mens ordet Dans er det norske ordet for det å danse.

Selv om bandet opprinnelig ble startet for å spille musikken på albumet 'Sangen vi glemte', ønsket de ikke å gi ut et nytt album med de samme sangene. De ville eksperimentere mer og beveget seg litt bort fra Tirén-samlingen.

I senere prosjekt som Frode Fjellheim Jazz Joik ensemble og Transjoik har de frigjort seg mer fra det sørsamiske, selv om de har vært opptatt av å lete etter inspirasjonskilder fra det sørsamiske. Fant de noe inspirerende fra andre samiske områder eller annet, tok de det.

Det til tross er det 5 sanger som er fra Tirénarkivet, deriblant en sang som også ble gitt ut på 'Sangen vi glemte'. Identifiseringen av sanger fra Tirén-materialet på denne platen var litt mer utfordrende siden sangene var listet opp med joiker og årstall joiken ble dokumentert. Nummer i Die Lappische Volksmusik er ikke oppført. På de fleste sangene har det vært fort gjort, men på den første sangen på albumet, Åarjel Saemieh, var det rundt 100 sanger å gå igjennom siden Maria Johansson Persson var den som joiket aller mest for Tirén. Det er over 20 år siden CD-en 'Saajve Dans' ble utgitt og hukommelsen til Frode er ikke perfekt, jeg måtte dermed ta utgangspunkt i min egen notekunnskap.

5.4 Joiker fra Tirén-samlingen på 'Saajve Dans'

Låtnr. fra CD	Tittel på låt fra CD	Nummer på joik i 'Die Lappische Volksmusik'	Navn på joik i 'Die Lappische Volksmusik'	Joiker og joikers hjemtrakt	Kommentar
1	Åarjel Saemieh	Nr. 248	An 'Südlappen'	Maria Johansson Persson, Arjeplog	Ingen kommentar
2	Saajve Dans	Nr. 343	Katnihavuolle	Nila Ribbja, Jokkmokk	Ingen kommentar
3	Johan Anders Stångberg	Nr. 39	An Johan Adreas Stångberg	Nils Sjulsson Stångberg, Tärna	Ingen kommentar
4	Saalme	Ikke fra Tirén-samlingen.	Ikke fra Tirén-samlingen.	Frode Fjellheim/Frode Fjellheim Jazz Joik Ensemble	Låt og arr. Av Frode Fjellheim/Frode Fjellheim Jazz Joik Ensemble.
5	Gåbdesbakte	Nr. 166	An den Berg Gåbdesbakte	Kristina Mårtensson, Arjeplog	Tema fra denne joiken brukes også av komponisten Wilhelm Peterson-Berger i symfonien 'Same-Åtnam'.S
6	Anna Fjellner Vuelie	Ikke fra Tirén-samlingen.	Ikke fra Tirén-samlingen.	Albertina Nilsson, Ammarnäs/Frode Fjellheim Jazz Joik Ensemble	Opptak av joikeren Albertina Nilsson er gjort av Sveriges Riksradio i 1991.
7	Bjørnejakt	Nr. 5	Das Rituslied der Frauen	Magdalena Jonsson og Bengt Olofsson, Oviken	Dette er en gjenutgivelse og omskriving av sangen 'Bjørnen' fra albumet 'Sangen vi glemte'.
8	Nattjoik	Ikke fra Tirén-samlingen.	Ikke fra Tirén-samlingen.	Frode Fjellheim/Frode Fjellheim Jazz Joik Ensemble	Låt og arr. Av Frode Fjellheim/Frode Fjellheim Jazz Joik Ensemble.

5.5 Transjoik

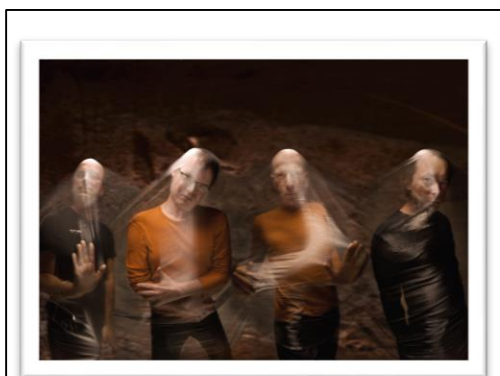

Foto: Lasse Berre. Hentet fra vuelie.no med tillatelse fra Frode Fjellheim.

Etter hvert ønsket bandet å gjøre andre ting enn bare jazz og de begynte å eksperimentere med en mer elektronisk popmusikk-stil. Med den endringen passet det ikke lengre med et navn som Jazz Joik Ensemble og de endret navn til Transjoik. De fikk kontrakt med det svenske selskapet Warner Music Sweden og dro til Umeå for å spille inn plate.

Den første platen het Mahkalahke og ble utgitt i oktober 1997. Den var produsert av Manne vonAhn Öberg og Frode Fjellheim. Fjellheim sier i intervju (05.05.15, Trondheim) at Manne ville ha et litt mørkt og dystert uttrykk, noe som albumet -og det neste albumet Meavraa, utgitt i mai 2000- bar preg av. På dette albumet finner en igjen en joik fra Tirén-arkivet, 'Okstindan', joik

nr. 94, 'An das Gebrige Oxtinderne', joiket av Maria Larsson fra Sorsele.

Akkurat den joiken, nr 94, er en av de spesielle innspillingene hvor Karl Tirén selv gjentar joiken på fiolin. Disse innspillingene var det en del usikkerhet rundt, siden det var ukjent at Tirén hadde spilt inn noen joiker på fiolin. Staffan Lundmark forteller at han ble oppringt av en mann som kunne fortelle at da han var liten, hadde hans far tatt han med på en konsert hvor Karl Tirén fremfører joiker på fiolin. Det ble da bekreftet at Tirén siden hadde spilt inn noen joiker på fiolin (nb.no/tirenskoffert). Dette var før det store funnet av voksrullene ble gjort i 2000. (J.f. kapittel «Tiréns koffert»)

Transjoik har hatt et fokus som har vært rettet mer mot samisk enn sørsamisk, men også andre inspirasjonskilder. På albumet Meavraa hadde de et samarbeid med to nordsamiske kvinner, Pieras-Per-Ánne Ristin og Ravnna-Jon Rávná, som joiker på sangen 'Biret S – Her joik'. Deres joiketeknikk er ganske klart nordsamisk. De bruker blant annet typisk nordsamiske joikestavelser som lo-le-la.

Det er også to sanger som er basert på to joiker fra Tirén-arkivet, med på denne CD-en: 'Gievrie' og 'Yubmel'.

Fjellheim har i en periode selv vært opptatt av at joikene han brukte i musikken han arrangerte, var fra sørsamisk område men senere har det blitt viktigere at han fant noe han likte. Han sier selv i intervju at han var «ikke opptatt av at det skulle være vitenskaplig, det har jeg prøvd å snike meg unna. Jeg er først og fremst komponist, musiker og kunstner.» (Fjellheim, 05.05.15, Trondheim)

Senere, i 2003, gav Transjoik ut en EP hvor de lot 3 produsenter/artister lage deres egen remix av Transjoiklåter. De fikk fri tilgang til opptak de trengte og fikk mikse låtene som de selv ønsket (vuelie.no). Albumet het 'Remix Project EP'.

I 2004 ble albumet Uja Nami gitt ut. Frode Fjellheim produserer albumet selv og musikken har fått et lystigere og mer 'poppet' preg. Året etter ble albumet 'Bewafá' gitt ut. De hadde møtt den pakistanske musikeren Sher Miandad Khan og ville gjøre et prosjekt med han. Transjoik reiste til Pakistan og spilte inn platen 'Bewafá' der. Denne platen er sterkt preget av pakistansk musikk og det samiske og joiken er ikke like mye tilstede som på tidligere utgivelser Frode Fjellheim har vært med på.

5.6 Bierna Leine Bientie

Bierna Leine Bientie (f. 1951) er en sørsamisk prest fra Snåsa. Han har vært den eneste sørsamiske presten og har brukt hans virke til å fremme og hente inn elementer fra sørsamisk kultur og historie.

Blant hans største arbeid er oversettelsen av bibelske tekster i samarbeid med Anna Jacobsen, slik som Markusevangeliet. Han har også oversatt salmer, liturgi og høymessen.

The image shows a musical score for the song 'Biejjiem jih askem'. It includes the title, lyrics in Sami, and piano accompaniment. The score is in 3/4 time and starts with a tempo marking of quarter note = 96. The lyrics are: 'at - lem - nes - tih jil bahh, bielken jih kas - rooh... mie siel jil bier - nie... kroese - me jee - mi al - me - tji äte - ste... Les jje - le -'. Below the score, there is a note: 'Hentet fra vuelie.no med tillatelse fra Frode Fjellheim.'

I mellom prosjektene med Transjoik og Frode Fjellheim Jazz Joik Ensemble, har Fjellheim hatt andre oppdrag også som igjen har vært rettet mot det sørsamiske. På midten av 90-tallet ble han kontaktet av Nidaros bispedømme. De lurte på om han kunne endre litt på melodien til salmer som hadde blitt oversatt til sørsamisk. Det sørsamiske språket har flere stavelser enn det norske og dermed har oversettelsen av salmer vært problematisk. De passet ikke inn i de tradisjonelle melodiene.

Fjellheim mente at sangene måtte få egen melodi i stedet for en tilpasning av den gamle versjonen. Blant annet salmen 'Måne og Sol', som på sørsamisk heter 'Biejjiem jih Askem'.

Bierna Leine Bientie har hatt mye fokus på det sørsamiske i kirken i større og større grad. Han bruker joik og har krysset en del personlige, følelsesmessige barrierer (Bientie 02.10.14, Nesna).

I gåetie-n* er det et område bakerst, parallelt med inngangen, som er hellig. Dette området skal man ikke krysse for her holder åndene til, etter gammel samisk tro. Dette er også stedet hvor maten blir opbevart. Om du sitter ved dette stedet på venstre side og skal over til høyre, skal du aldri krysse dette området. Du går rundt og forbi inngangen. I dette hellige området har Bierna ved flere anledninger holdt preken.

Bierna forteller i et intervju at han har observert at artister som Frode Fjellheim er forbilder blant sørsamisk ungdom. Han har confirmert en del sørsamisk ungdom i hans virke som prest og har sett en positiv utvikling i språket og kulturen. Han sier at hans bidrag er å gjøre kirken, gudstjenesten og konfirmanter et rom, eller en arena i det sørsamiske (Bientie 02.10.14, Nesna).

Senere ble Frode Fjellheim kontaktet av Festspillene i Nord-Norge igjen som ønsket et bidrag fra han. Fjellheim ville bruke det han hadde gjort i forbindelse med Nidaros Bispedømme og lage en høymesse. Resultatet ble Aejlies Gaaltie (Den hellige kilden) og senere, i 2004, kom CD-en med samme navn ut. Innspillingene ble gjort live i Harstad, med unntak av 'Biejjiem jih Askem' som ble tatt opp i studio. Med seg hadde Frode flere gjestemusikere slik som den kjente fiolinisten Susanne Lundeng og den finske musikeren Ulla Pirttijärvi.

Det er også med en annen sang på dette albumet som er oversatt av Bierna Leine Bientie, 'Tjåehkere' (Det hellige fjellet). I tillegg er det med en transkripsjon fra Tirén-arkivet, 'Jubmelen vuelie' (Guds joik).

5.7 Takt og utakt

Som nevnt i et tidligere kapittel (J.f. kapittel «Karl Tirén (1869-1955)») pleier joik etter gammel tradisjon å alltid ende på et oddetall når en teller takter og for de som har vokst opp i dag, omgitt av moderne musikk har det blitt naturlig å forholde seg til et partallsystem. Gjerne et system med 8x8 eller 16x16 takter. Det føles da ufullendt når den ender på et oddetall. Dagens joikere ser ut til å ha lagt seg til en mer moderne Europeisk/Amerikansk stil. Blant annet er det mer vanlig å finne joikere som bruker vibrato når de joiker. Nærmere studier av Frode Fjellheims teknikker avslører at han bruker lite vibrato. Han sier selv at de gamle joikere ikke brukte vibrato og han har prøvd å være bevist på det, men det hender til spesielle ting at han gjør det, eller for å understreke temaet (Fjellheim, 05.05.15, Trondheim).

Transjoik følger partallene, men om en teller på joikene som er med, eksempelvis «Vargen» fra albumet Meavraa, kommer en til 11 takter med joiken. Videre utfyller musikken det slik at de ender på 16, før neste vers begynner igjen.

Den nordsamiske musikeren Mari Boine, bruker heller ikke vibrato, om en studerer teknikkene hennes mer nøye på plateinnspillingene hennes. Fjellheim og Boine hører til en litt eldre generasjon av moderne joikere, men yngre joikere som Marja Helena Fjellheim Mortensson bruker helt klart en mer 'moderne' vibrato. Det samme kan delvis observeres hos svensken Jon Henrik Fjällgren. Begge bruker mer moderne taktinndeling som ender på partall, men det finnes noen unntak hos Jon Henrik Fjällgren. Om dette er tilfeldig eller gjennomtenkt har det ikke lyktes meg å finne ut av, men det kan være naturlig å anta at det skyldes innflytelse fra moderne musikk og at det er et ubevisst valg.

Fjellheim sier selv at han lot joikene stå som de var og ikke endre på noe. Etter det en

kan observere på Transjoiks arrangementer, har han gjort som han sier og heller latt endringen komme i den videre utfyllingen av musikken. Han sier at han har observert at sørsamisk joik blir beskrevet som fri og uten et mønster, men har selv sett etter å ha transkribert en del joiker at den har en slags form. Han sier at det er en vanskelig kode å knekke (05.05.15, Trondheim).

Om en studerer Perssons joiker nærmere hører en at hennes «joikestavelser» går i «valla-valla». Persson kommer fra området rundt Arjeplog, som regnes for å være umesamisk dialektområde. Ved nærmere studier av andre joiker fra Arjeplog kan en høre andre joikere også bruke liknende joikestavelser.

På albumet «Meavraa» med Transjoik er det en låt som heter «Vele-vele». Her joiker en kvinne. Det er et enkelt hjemmeopptak hvor en blant annet kan høre en hund som bjeffer i bakgrunnen og det er satt musikk rundt hennes joik. Hennes joikestavelser går i det mer sørsamiske slik som «na-na» og «ne-ne» men i hovedsak bruker hun stavelsene «vele-vele» som også sangen heter. Dette likner på Maria Perssons «Valla-valla». Denne kvinnen er fra Jokkmokk i Sverige, som er lulesamisk dialektområde og geografisk sett ikke så langt unna Arjeplog. (Nord-østlig retning fra Arjeplog) Lulesamenes joik er ofte mer fri i forhold til joikestavelser og har mer tekst, men som Fjellheim sier så er ikke den sørsamiske joiken fri og uten mønster. (Fjellheim, 05.05.15, Trondheim) Den lulesamiske joiken følger nok likevel et mønster og at joikestavelser utvikler seg gradvis geografisk. Karl Tirén sa selv at han observert mange joikere som brukte stavelsene valla-valla, eller vele-vele i forskjellige former (Tirén, u.å.).

Fjellheim sier at han har iløpet av hans karriere blitt tillagt å være en slags representant for sørsamisk musikk, noe han er ganske stolt av egentlig, men han er først og fremst musiker og opptatt av å lage musikk. Hans stilling hos Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT) fokuserer på det sørsamiske og høgskolen har et slags ansvar for sørsamisk språk og kultur på høyere utdanningsnivå. Her har han blant annet ansvar for en modul som heter «Med Joik som utgangspunkt». Her fokuserer han mest på samisk generelt og har med gjesteforelesere fra alle de samiske områdene. Som artist er det viktigere for Fjellheim at det han driver med er samisk fremfor sørsamisk og han er bevist på å skille de to ordene.

Problemet med at sørsamisk språk og kultur er mer truet enn eksempelvis nordsamisk språk og kultur er at sørsamene har bodd spredt over et større geografisk område, mens det i nordsamisk område har vært mer vanlig med små samiske landsbyer som ofte består mest av

en eller to familier. «De fleste som joiker blant sørsamer har tatt det opp igjennom arkivmateriale. Den norsk/svenske folkemusikken har hatt en brukstradisjon som har vært veldig sterk. Joiken har vel på mange måter vært mer knyttet til en intern sosial setting.» (Fjellheim, 05.05.15, Trondheim)

5.8 Vekk opp joiken – Russouh vuölieb

Frode Fjellheim har jobbet en del med transkribering av Tirén-materialet på HiNT og ble i 2013 kontaktet av leder ved Såhkie, Umeå Sameforening, Michael Lindblad, angående prosjektet Vekk opp joiken/Väkk upp joiken med den umesamiske tittelen Russouh vuölieb. Dette prosjektet var et større prosjekt hvor flere av ledende musikere som utøvet samisk musikk, ble kontaktet og skulle fungere som en slags lærer for yngre utøvere. Fjellheim fikk ansvaret for Tirén-arkivet, naturlig nok siden han allerede jobbet med dette. Han hadde med seg den norske sørsamiske musikeren Marja Helena Fjellheim Mortensson og den svenske umesamiske musikeren Katarina Barruk. Poenget var at de yngre utøverne skulle lære om tradisjonell joik.

Fjellheim samarbeidet med Nora Bransfjell, sørsamisk språklærer ved HiNT. Nora renskrev tekstene fra Tirén-arkivet, siden tekstene er skrevet av Tirén og Maja Wickbom før sørsamisk fikk et fastsatt skriftspråk.

Prosjektet gikk over høsten 2014 og endte i en konsert hvor elever og lærere fremførte det de hadde lært. Dette ble det gjort radioopptak av også, noe som ble fremført siste dag i løpet av Samiska väckan 2015, i Umeå. Dette finnes også tilgjengelig på nett på sverigesradio.se.

5.9 Dalvedh

Foto: Linda M. Einmo

I 2013 samarbeidet billedkunstner Sidsel M. Bergh med Fjellheim for å sette opp utstillingen 'Dalvedh'. Dette er et sørsamisk uttrykk som spiller på noe som har vært borte, for så å komme til syne igjen. Det kan være alt fra marka som kommer til syne under snøsmeltinga om våren, til en venn eller familiemedlem som har vært borte og som kommer tilbake. Utstillinga viser kunst av Bergh med inspirasjon fra den samiske kulturen. Det er også fotografier, både gamle og nye, som blant annet tilhører Fjellheim og viser hans samiske forfedre. I tillegg har Fjellheim laget musikk til utstillingen og det er satt sammen

en film som blant annet viser klipp fra samisk historie, folk som prater og forteller om deres samiske bakgrunn eller historie og om hva sørsamer er.

Musikken spilles av igjennom en kunstinstallasjon av PVC-rør, som understreker Fjellheims joiketeknikker. Om musikken spilles av uten at lyden går igjennom rørene, får en likevel opplevelsen av at lyden går igjennom rør.

Utstillinga var også et samarbeid med arkeologer og informanter fra det samiske miljøet (vuelie.no).

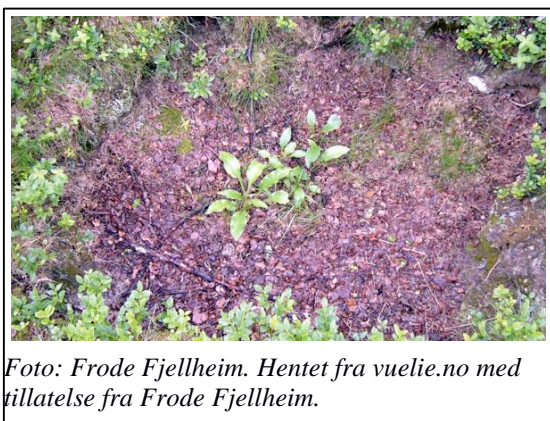

Foto: Frode Fjellheim. Hentet fra vuelie.no med tillatelse fra Frode Fjellheim.

«Noen etterlater seg store monumenter og sagaer om tokter ute i den store verden. Min oldemor etterlot seg blant annet dette: En “melkegrøp” – en grop i bakken som ble brukt til å oppbevare reinmelk. Ingen vil legge merke til den om man går forbi den ute i naturen. Historikere og arkeologer har heller ikke lagt merke til den – eller har de bevisst gått utenom

den? Fordi den samiske kulturen ikke passet inn i det man ønsket nasjonen Norge skulle være?» -Frode Fjellheim (vuelie.no/?page_id=1867)

5.10 Andre prosjekt

I løpet av karrieren har Frode Fjellheim til dels fjernet seg noe fra Tirén-materialet. Fokuset hans er ikke, som nevnt tidligere, bare sørsamisk og heller ikke alltid samisk. Siden han har en jobb ved HiNT hvor han blant annet transkriberer joiker fra Tirén-arkivet, vil han antagelig aldri fjerne seg helt fra dette. Det kommer også av en personlig interesse, så vel som en profesjonell interesse. I senere tid har han gjort flere ting med koret Cantus i Trondheim. En av de tingene han har blitt enda mer kjent for, spesielt internasjonalt, er åpningssangen til Disney-filmen 'Frozen', også kjent som 'Frost' på norsk. Sangen heter 'Vuelie' som altså er det sørsamiske ordet for joikemelodi. Den hadde opprinnelig tittelen 'Eatnem Vuelie' som betyr jordens joik, men dette ble endret underveis. Denne ble spilt inn med Cantus.

I 2013 gav Fjellheim ut CD'en 'Biejjen Vuelie – Solkvad'. Dette var et samarbeid med flere artister som Ulla Pirttijärvi, Hildegunn Øiseth, Berit Opheim og Andreas Aase. Her krysses språk og kultur og det synges på samisk, norsk, norrønt og latin.

I år, 2015, gav han ut CD-en 'Spes', også i samarbeid med Cantus. På denne CD-en

finnes det en joik fra Tirén-arkivet: Nr. 117 som er en sørsamisk vuelie*, sunget av Kristina Johansson fra Sorsele i 1911. Sangen heter An den Schwan i DLV og på sørsamisk heter den Njoktje.

Fjellheim har også hatt flere samarbeid med Ulla Pirttijärvi med en CD-utgivelse gitt ut på hans forlag Vuelie, og ei bok om samisk musikk også gitt ut på Vuelie forlag av Pirttijärvi.

Fjellheim har også gjort turneer sammen med hans samboer, musiker og trompetist Hildegunn Øiseth.

I tillegg har Fjellheim gitt ut flere bøker, blant annet boka 'Med Joik som Utgangspunkt'. Her er det flere utdrag av transkripsjoner Fjellheim har gjort fra Tirén-arkivet, men fokuset er på det samiske generelt og ikke noe dialektområde spesielt. Han har også gitt ut andres bøker på hans forlag Vuelie.

Det blir nok flere spennende prosjekter fra Frode Fjellheim i Fremtiden og hans arbeid med Tirén-arkivet vil nok aldri slippe helt. Forhåpentligvis vil det komme flere utgivelser med revitaliseringer av joiker fra Tiréns enorme arkiv.

Fjellheim avslutter intervjuet med at han synes det er viktig å gjøre hans studenter kildekritisk og beviste på mulige feil og avvik i bruk av arkivmateriale (Fjellheim, 05.05.15, Trondheim).

6.0 Hattfjelldal

28. januar, 2015 avholdte jeg et besøk på Sørsamisk skole i Hattfjelldal, Gaske-Nørjen Saemienskove. Her observerte jeg hvordan undervisningen foregikk, intervjuet og snakket med både ansatte og elever. Alle var klar over at jeg gjorde dette som del av en masteroppgave, men ingen navn vil bli brukt for jeg har ikke bedt om tillatelse til det. Dette gjelder spesielt elevene som er mindreårig og det var ikke anledning til å innhente tillatelser fra foresatte siden elevene bor ganske langt unna og bare er på skolen noen få uker i året. Elever og ansatte anonymiseres med titler i stedet for navn.

Det første jeg la merke til var at praten mellom ansatte og elever foregikk både på norsk, svensk og sørsamisk. Skolen har ofte svenske elever tilstede, for det finnes kun en sørsamisk skole i Sverige, i Tärnaby, og for mange er det enklere og mer praktisk å dra over grensen til Norge og til Hattfjelldal.

De første skoletimene, inntil lunsj, går med til at elevene må gjøre lekser de har fått med seg fra skolen de går på til daglig. Dette er for at de ikke skal henge etter, siden de er borte i en til to uker i gangen. Her får de assistanse fra lærere, som veksler mellom å snakke norsk, svensk og sørsamisk med elevene. Hvordan dagen er lagt opp etter dette varierer alt etter hva de skal gå igjennom akkurat den samlingsuken. Akkurat denne uken da jeg var på besøk var hovedfokuset på duedtie og gåarome. Fast hver dag, før lunsj, er at de har en time sørsamisk. Dette består ikke i språkopplæring og undervisning i rettskriving og grammatikk, men forskjellige aktiviteter slik som brettspill o.l. hvor elevene samtaler på sørsamisk. Opplæring i selve språket, grammatikken og rettskriving får de via fjernundervisning på deres egen skole.

Etter lunsj vies tiden til det ukens tema er. Denne uka var noen elever på sløyden og lærte tradisjonell samisk duedtie og resten hadde gåarome. Elevene sydde enklere ting som luer og votter, men det var likevel mye vakkert arbeid de utførte, til tross for varierende erfaring med dette fra hjemmet. Elevene var i aldersgruppen 14-15.

De fleste av elevene tilstede den uken hadde norsk eller svensk som 1. morsmål og sørsamisk som 2. morsmål. De fleste brukte norsk eller svensk i hjemmet, men øvde seg på å bruke sørsamisk med foreldrene. En lærer som har jobbet ved skolen i 10 år forteller at antallet elever som snakker sørsamisk, eller har det som 1. morsmål er økende. Det har blitt et sterkere fokus på å bruke språket og de ønsker selv å beholde det.

En ansatt ved skolen var et veldig spesielt tilfelle. Han var av det siste kullet som gikk ut av skolen da den enda hadde full undervisning og et aktivt internat. Nå er det kun samlinger, siden ingen foreldre nå ønsker å sende bort deres barn i 10 år. Denne ansatte var ikke av samisk ætt i det hele tatt, men hans mor hadde tidligere jobbet som rektor ved skolen og dermed falt det naturlig at hennes barn skulle gå der. Dermed lærte denne ansatte og hans eldre søster samisk da de gikk på skolen og de snakket tilnærmet flytende sørsamisk.

Rundt om på internatet, som jeg bodde på ei natt, var det plakater over alt med ord og uttrykk på sørsamisk. På toalettene stod det «ohtje-gåetie» som betyr: Det lille huset, altså toalett. Det var informasjonsplakater om hva forskjellige beklædninger het og det var dekorert med tradisjonell samisk kunst rundt om kring. I tillegg ble elevene servert mye tradisjonell samisk mat og da spesielt mye rein.

I intervju med elevene stilte jeg spørsmål rettet mest mot musikk og da spesielt rundt Karl Tirén og Frode Fjellheim, men også rettet mot utøvelse av språk og kultur. Alle de fire elevene jeg intervjuet snakket sørsamisk, men kun en hadde det som 1. morsmål. Det som gikk igjen hos alle var at de brukte de sørsamiske ordene for «mamma», «bestemor», «storesøster» osv. Samene har egne ord for alle familiemedlemmer. Til og med onkler og tanter har forskjellige titler, alt etter om de er fars søsken, mors søsken og om de er eldre eller yngre søsken. Med begrensede kunnskaper som jeg har i samisk, var det ikke alltid like lett å følge med i hvilket familiemedlem det var snakk om og jeg måtte delvis gjette meg frem.

Jeg intervjuet 4 elever, hvorav 3 er svensk, men en av de bor i Norge. Den siste eleven er norsk fra Hattfjelldal.

På spørsmål om noen av elevene joiker, svarer alle nei, men en elev tenker seg litt om etterpå og sier at det kan hende hun joiker litt når hun sitter i skogen ved bålet sammen med det jeg tror er søsteren (Her blir mine begrensede sørsamiske kunnskaper et problem igjen, siden hun bruker et sørsamisk begrep). En elev svarer at hun ikke joiker selv, men ønsker at hun kunne det. To av elevene forteller at de har foreldre og besteforeldre som joiker. En av disse sier at hennes bestefar «kan få en 'känsla' och plötslig joiker han. Det tycker jag är litt kul.»

Ingen av elevene har sørsamisk som et morsmål, men de snakker sørsamisk og alle prøver å snakke det aktivt hjemme.

3 av 4 elever driver med gåarome* og duedtie* hjemme, men ikke i stor grad. 3 av 4 elever har hørt om Frode Fjellheim og en av elevene har også vært på konsert med han. Det er

kun eleven som har vært på konsert med Fjellheim som har en personlig interesse for musikken, men alle elevene har respekt for det Fjellheim driver med og synes det er veldig bra for den samiske kulturen.

3 av 4 elever har hørt om Karl Tirén og en elev svarer når han blir spurt: Er ikke det han som skrev ned de samiske joikene? Eleven som ikke har hørt om Tirén synes det høres veldig spennende ut når jeg forteller henne hvem Tirén var og ønsker mer informasjon slik at hun kan søke han opp på nett og høre på de gamle joikene.

Oppsummert viser dette at ungdommen har interesse for deres egen kultur, språk og historie. De ønsker å lære den slik at de kan føre den videre. De viser ingen uvilje mot samlingsukene på sørsamisk skole, men mener derimot at det er viktig og spennende. Fire elever er kanskje ikke representativt for hele den sørsamiske befolkningen, men om en setter sammen det elevene sier med det ansatte sier om utviklingen de siste 10 årene, kan en konkludere med at bevaring av kulturen går i en retning av at flere snakker språket, kan kulturen og at ungdommen viser interesse for deres egen historie.

Dette stemmer også med hva den sørsamiske presten Bierna Leine Bientie forteller om hans tidligere konfirmasjonselever gjør og har interesse for. Bientie opplevde at elevene så opp til artister som Frode Fjellheim og ønsket å bevare deres egen kultur. (Bientie, intervju, 02.10.14, Nesna)

7.0 Konklusjon

Problemstillingen min er, som skrevet i innledningen, ‘Sørsamisk kultur, i tradisjonell og moderne innpakning – med fokus på Karl Tirén’. Den sørsamiske kulturen representeres først og fremst av musikk, eller joik. Karl Tirén, som jeg har skrevet, representerer den tradisjonelle innpakningen og Frode fjellheim den moderne. Kultur utenom musikk kommer inn via besøket i Hattfjelldal og arbeidet til Bierna Leine Bientie.

Hva er viktigst for at joiketradisjonen skal overleve? Skal ungdommen blant sørsamer bare lære joiketradisjonen slik som den hørtes ut da Tirén samlet det inn? Fordelen er at de lærer den gamle tradisjonen. Bakdelen kan være at ungdommen synes det blir så kjedelig at det ikke fanger deres interesse.

Hvem kan ikke huske mange forferdelig kjedelige musikktimer fra grunnskolen? Jeg har alltid elsket musikk. Jeg har drevet med musikk siden jeg var rundt 8 år. Jeg kunne lese noter tidlig og har også lenge hatt interesse for klassisk musikk, men musikktimene på skolen var gørr. Det finnes de som hadde lærere som kunne gjøre undervisningen interessant, men ikke alle var blant disse og uansett hvor mye en elsker musikk kan det bli kjedelig å bære lære tradisjon.

Så da er det vel heller bedre å lære det i en moderne setting? Det er mer fengende når det synges av yngre artister som det er lettere for ungdommen å identifisere seg med, eller om det synges av artister som bruker moderne musikkformer blandet med tradisjonell joik. Slik som Frode Fjellheim eller Mari Boine.

Karl Tirén har blitt en av kildene for sørsamer, og andre samer, som ønsker å lære seg joik etter gammel tradisjon, siden den muntlige tradisjonen fra foreldre til barn, eller mentor til elev, har bortimot dødd ut blant sørsamer. For de som ønsker å gå dypere inn på det, lese mer om teknikkene Tirén observert, kan lese dagbøkene hans og boka ‘Die Lappische Volksmusik’. Heldigvis er Tirén-arkivet fremdeles tilgjengelig for offentligheten, takket være Tiréns etterkommere og ildsjeler som Staffan Lundmark.

Frode Fjellheim har blitt et forbilde blant mange samer som ønsker å lytte til musikk med rot i deres egen kultur. Fjellheim er også bevisst på hvilke teknikker han bruker i forhold til joik, han er bevisst på bruken av vibrato, taktart og takt-antall i forhold til gamle teknikker. Samtidig lar han det gamle gli inn i moderne teknikker, slik at det gamle får stå som det er, mens det moderne fylles på og fyller ut.

Fjellheim har blitt beskyldt for at han ikke kan joike (Fjellheim, forelesning, 21.01.14, Bodø). Hans teknikker er ikke etter den gamle tradisjonen så hva da med autentisiteten? Vil ikke de gamle tradisjonene forsvinne helt? Er det ekte joik når den unge utøveren Marja Helena Fjellheim Mortensson bruker vibrato når hun joiker? (J.f. kapittel «Starten»)

Laurent Aubert og Tina K. Ramnarine sier at folk, kultur og musikk er i konstant utvikling. Folkemusikk er alltid i endring og tilpasser seg tiden den lever i (Ramnarine, podcast, HiNesna/Aubert, 2009). Representerer ikke da både Frode Fjellheim og Mari Boine samisk folkemusikk?

Variasjoner i joiketeknikker og joikestavelser er enorme og de endrer seg fra retning nord-sør-nord og øst-vest-øst. Når en joiker fra f.eks. Kautokeino sier at Fjellheim ikke kan joike, tar han/hun antagelig utgangspunkt i sin egen tradisjon. Denne tradisjonen er ikke det samme som teknikkene en joiker fra Snåsa bruker. Heller ei fra Tärnaby, som igjen har variasjoner fra joikeren i Snåsa.

Fjellheim sier selv at han ikke bare driver med sørsamisk musikk, men med musikk generelt (Fjellheim, intervju, 05.05.15, Trondheim) og har med seg teknikker fra flere områder. Han bruker det som passer best i forhold til hvordan musikken skal høres ut.

Hva er da best? Tradisjonell eller moderne innpakning? Antagelig er det best med en kombinasjon av begge, tradisjonell og moderne innpakning. At man lærer hvordan det hørtes ut før og samtidig fanger interessen blant unge ved å presentere de for hvordan det kan gjøres i dag.

Karl Tirén gjorde et enormt innsamlingsarbeid og han lykkes i å følge K. B. Wiklunds oppfordring om å 'rädda (...), hvad som ännu räddas kan.' (Wiklund, 1906) Frode Fjellheim ser ut til å ha lyktes i å videreføre materialet 100 år senere. Når ungdommen viser kjennskap til og interesse for det Fjellheim har gjort, er jo det et godt nok bevis.

4 elever ved sørsamisk skole i Hattfjelldal er ikke representativt for alle sørsamiske ungdommer, men når lærere som har sett ganske mange sørsamiske elever igjennom deres arbeidsår kan bekrefte at utviklingen er positiv, kan det konkluderes med at ja, sørsamisk kultur kommer til å bevares for fremtiden og både Karl Tirén og Frode Fjellheim vil være en del av den historien.

8.0 Etterord

Mitt hjemsted Nesna er ei halvøy og for å komme til fastlandet via en bitteliten fastlandsforbindelse på ca 1km i bredde, må en kjøre over Sjonfjellet. På nordsiden av Sjonfjellet er det en fjord, i Rana kommune, som bare kalles Sjona og på andre siden et fjell, Mellafjellet, som ligger mellom Sjona og Silavågen i Lurøy kommune. Dette fjellet er ganske nakent og lite vokser der. Ikke en gang mosen ser ut til å trives. Det går et sagn om akkurat dette.

Det var rundt 1600-tallet da det ble drevet tvangsflytting av samer i området. Blant annet skulle samene flyttes fra Mellafjellet. Den siste de tvangsflyttet herfra var ei samisk kvinne, en noaide, eller sjaman som det kalles på norsk. Kvinnen ble rodd over Sjona, sint og forbannet fordi hun mistet sitt hjem. I sitt sinne roper hun ut en forbannelse: «Dette fjellet skal brenne! Alt skal brenne! Det skal bli ubrukelig for dere så ingenting kan dyrkes der!» Dagen etter brant fjellet. Tre, gress, mose og jord brant og fjellet ble nakent og ubrukelig. Selv i dag, 400 år senere er fjellet like nakent.

Slike sagn og historier finnes flere steder i landet (Pollen, 2007). Gamle stedsnavn henger igjen også etter samene. Før komunegrensene ble endret i Norge på 60-tallet, fantes det ei lita øy som var en del av Nesna kommune som het Finnkona. Denne øya hører nå til Leirfjord kommune, men navnet har den enda. Den er ikke bebodd nå, men fantes det samisk bosetning der en gang i fortiden, i form av kystsamer? Mange stedsnavn i Norge heter noe med Finn: Finnskogan, Finnmark o.l. Før i tiden ble samene kalt for finner i Norge. Det er ikke usannsynlig at ordet kom av at folk syntes de snakket lik folk fra Finland og dermed ble det antatt at de også var fra Finland. Dermed ble de kalt finner eller fenner. Områdene de bodde i ble kalt for noe med Finn.

Gamle spor etter samisk kultur finnes over alt i nord og selv om samene la vekt på at deres byggmasse skulle gå i ett med naturen, eller sette lite spor så har de likevel ikke forsvunnet. Ikke sagnene om de heller. I dag er kulturen på vei tilbake og samene får igjen lov til å være respektert og være stolt av deres arv.

9.0 Litteraturliste

- Aubert, L. (2007). *The music of the other: new challenges for ethnomusicology in a global age*. Aldershot: Ashgate.
- Beaudry, N. (2008). The Challenges of Human Relations in Ethnographic Enquiry. I: T.J. Cooley & G.F. Barz (Red.). *Shadows in the Field: New Perspectives for Fieldwork in Ethnomusicology*. (s. 224-245) Oxford: Oxford University Press.
- Cocq, C., & Engman, P. (2014). *Rock art in Sápmi: images and stories*. Umeå: Västerbottens museum.
- Cooley, T. J., & Barz, G. F. (2008). *Shadows in the field: new perspectives for fieldwork in ethnomusicology*. Oxford: Oxford University Press.
- Forsslund, K.E. (1914). *Som gäst hos fjällfolket: Lapparne och deras land*. Stockholm: Nordiska Bokhandeln.
- Graff, O. (2004). *Om kjæresten min vil jeg joike – Undersøkelser over en utdødd sjøsamisk joiketradisjon*. Finland: Davvi Girji.
- Graff, O. (1993). Den samiske musikktradisjonen. I: B. Aksdal & S. Nyhus. (Red.). *Fanitullen: Innføring i norsk og samisk folkemusikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grønmo, S. (2004). *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforl.
- Kuoljok, S., & Utsi, J.-E. (2000). *Samerna: solens och vindens folk*. Jokkmokk: Luleå, Luleå Grafiska.
- Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M., & Rygge, J. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Larsen, O. (2007). *Studia Musicologica Norvegica: Feltarbeid som metodologisk utfordring i framtidens analyser av gehørtraderte musikkulturer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Larsen, O. (1987). *Drevjaslåttens estetikk – verdinormer nedfelt I en folkelig uttrykksform*. Masteroppgave: Universitetet i Oslo.
- Larsen, O, Ramnarina, T. K. *Tina_R_2.mp4 [Podcast]*. Hentet fra: [<http://lmsa.hinesna.no>].
- Nettl, B. (2005). *The study of ethnomusicology: Thirty-One Issues and Concepts*. Illinois: University of Illinois Press.
- Nyhus, S., & Aksdal, B. (1993). *Fanitullen: innføring i norsk og samisk folkemusikk*. Oslo:

Universitetsforlaget.

-Pollan, B. (2007). *For djevelen er alt mulig*. Oslo: Norsk folkeminnelag.

-Rapport 2/2008. (2008). *Samiske tall forteller 1*. Alta: Bjørkmanns Trykkeri.

-Rogstad, K. G. (1980). *Streif i sør-samenes saga*. Trondheim: Rune.

-Seaton, D. (1991). *Ideas and styles in the Western musical tradition*. Mountain View, Calif.: Mayfield Pub. Co.

-Taylor, T. D. (1997). *Global pop: world music, world markets*. New York: Routledge.

-Ternhag, G. (2000). *Jojksamlaren Karl Tirén*. Umeå: DAUM.

-Tirén, K. (1942). *Die Lappische Volksmusik*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.

-Titon, N. (2008). Knowing Fieldwork. I: T.J. Cooley & G.F. Barz (Red.). *Shadows in the Field: New Perspectives for Fieldwork in Ethnomusicology*. (s. 25-41)Oxford: Oxford University Press.

-Thuen, T. (1980). *Samene - urbefolkning og minoritet: hva er grunnlaget for samenes krav om rettigheter som eget folk?* Tromsø: Universitetsforlaget.

-Wiklund, K.B. (1906). *Lapparnes sång och poesi*. Uppsala: W. Schultz.

9.1 Lenker

Ethnologue. (2015). *Ethnologue, Languages of the world*. 01.06.15

<http://www.ethnologue.com>.

Nasjonalbiblioteket. (u.å). *Tiréns koffert*. 01.06.15. <http://www.nb.no>.

Sametinget. (u.å). *Om Sametinget*. 01.06.15. <http://www.sametinget.no>.

Store Norske Leksikon (u.å.). *Samer/Joik/Sørsame*. 01.06.15. <http://www.snl.no>.

Vuelie. (u.å.). *Vuelie/Frode Fjellheim*. 01.06.15. <http://www.vuelie.no>.

9.2 Muntlige kilder

Barruk, H. *Lærer i umesamisk, Lycksele*. E-postkommunikasjon. 31.03.15.

Bientie, A.G.L. *Forelesning v/ HiNesna*. Nesna. 02.10.14.

Bientie, B.L. *Sørsamisk prest*. Intervju. Nesna. 02.10.14.

Fjellheim, F. *Professor i musikk ved Høgskolen i Nord-Trøndelag/Musiker*. Intervju.

Trondheim. 05.05.15.

Fjellheim, F. *Forelesning v/HiNesna*. Bodø. 21.01.14.

Jonassen, E.B. *Rådgiver ved Sametinget*. E-postkommunikasjon. 28.05.15.

Lundmark, S. *Tidligere ansatt ved DAUM/Ansvarlig for Tirén-arkivet*. Umeå. 02.03.15.

9.3 Dagbøker og annet upublisert materiale

Tirén, K. (1911). *Dagbok*. Umeå: DAUM.

Tirén, K. (1912). *Dagbok*. Umeå: DAUM.

Tirén, K. (1913). *Dagbok*. Umeå: DAUM.

Tirén, K. (1914). *Dagbok*. Umeå: DAUM.

Tirén, K. (u.å.). *Karl Tiréns undersökningar i svenska lapparnes musik*. Originalmanus: Die Lappische Volksmusik.

9.4 Annet

Tirén, K. (1913 og utover) *Fonogramopptak*. Umeå: DAUM.

Vedlegg 1 - Ordliste

Sørsamisk

Norsk

Biejjie	Dag, sol
Buerie	God, bra
Båatsoe	Rein, reindrift
Daaroe	Ikke-samisk (Eks. Nordmenn eller svensker)
Duedtie	Samisk sløydarbeid
Gåarome	Samisk søm
Gåetie	Hus, gamme, telt, hjem
Gåptoe	Samisk kofte
Nåejtie	Samisk sjaman
Saemie	Samisk område i norden/Russland, menneske, same
Vuelie	Joikemelodi

Lulesamisk

Norsk

Boatsoj	Rein
Gáppte	Samisk kofte
Sábme	Samisk område i norden/Russland, menneske, same
Vuolle	Joikemelodi

Nordsamisk

Norsk

Beaivi	Dag, sol
Buorre	God, bra
Gákti	Samisk kofte
Luohti	Joikemelodi

Sápmi Samisk område i norden/Russland, menneske, same

Umesamisk Norsk

Båtsuoj Rein

Vuölie Joikemelodi

Pitesamisk Norsk

Båtsoj Rein

Vuolle Joikemelodi